د.ئاوڕەحمانی حاجی مارف

فەرهەنگی میدیا

کوردی-کوردی

- ئـ -

بەشی یەکەم

(ئـ ، ئا ، ئاب ، ئاپ ، ئات ، ئاج ،

ئاچ ، ئاخ ، ئاد ، ئار ، ئاز ، ئاژ)

هەولێر ٢٠١١

د. ئاوڕەحمانی حاجی مارف

فەرهەنگی میدیا

کوردی-کوردی

- ئـ -

بەشی یەکەم

(ئـ ، ئا ، ئاب ، ئاپ ، ئات ، ئاج ،

ئاچ ، ئاخ ، ئاد ، ئار ، ئاز ، ئاژ)

هەولێر ٢٠١١

وتەیەکی پێویست

دوای ئەوەی کە لیژنەی چاپکردنی کتێب زانیاری پێگەیشت کە دکتۆر ئاوڕەحمان حاجی مارف بەر لە کۆچکردنی دوایی ماوەیەکی دوورودرێژە خەریکی دانانی فەهەنگێکی (کوردی کوردی)یە، بە پێویستی زانی کە دکتۆر ئازاد ئەحمەد رابسپێری کە سۆراغی ئەو فەرهەنگە بکات، ئەویش لەلای خۆیەوە دوای گەڕان و بە دواداچوون بۆی دەرکەوت کەلەلای (دکتۆر محەمەد زەهاوی)یە و پارێزراوە، لێی وەرگرت و بەدەستپاکییەوە، خستییە بەردەم لیژنەی فەرهەنگ لە ئەکادیمیای کوردی، دوای ئەوەی کە فەرهەنگەکەیان بینی و بە بابەتێکی زۆر پڕ بایەخ و زانستیان لە قەڵەمدا، بە تایبەتی پێشەکییەکەی کە لەزانستی دانانی فەرهەنگ دەدوێ، بۆیە لیژنەی چاپکردنی کتێب بە بێ دەستکاریکردنی پەسەندی کرد و بڕیاریدا کە چاپ بکرێ.

لیژنەی چاپکردنی کتێب لە ئەکادیمیای کوردی

* ناوی کتێب:فەرهەنگی میدیا
* نووسینی: د.ئاوڕەحمانی حاجی مارف
* سەرپەرشتی هونەری و بەرگ: عوسمان پیرداود
* لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی (١٠٦)
* تیراژ : ٧٥٠ دانە
* ژمارەی سپاردن: لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (٨٣) ساڵی (٢٠١١)ی پێی دراوە.
* چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر

ڕازێك

له ناوەڕاستی ساڵەکانی شەستدا ، که خوێندکاری پۆلی سێیەمی کۆلێژی ئادابی لێنینگراد بووم ، بیر و هزری دانان و نووسینی فەرهەنگێکی ڕووسی ـ کوردی دەیورووژاندم . لەو ساڵەی خوێندنەوە ، کە دەبوو هەر خوێندکارێك بابەتێك هەڵبژێرێ و بیکاتە بوار و مەیدانی پسپۆڕیی خۆی ، منیش کەڵکم لەو هەل و دەرفەتە وەرگرت و بڕیارمدا بچمە کۆڕی فەرهەگنووسسییەوە .
بێ هیچ دوودڵییێك دەڵێم : ئەوی پتر پاڵی پێوەنام لەو هەنگاوەدا و یاریدەی دام ، ئەوە بوو ، کە ڤلادیمیر ڤیتڤیتسکیی سەرپەرشتی ئەم کۆڕە هێندەی ئەرك دەدا بە شانی خوێندکاردا ، بەجێ‌هێنانی هەر وا ئاسان نەبێ و ، چاویشی لە هیچ نەدەپۆشی ... ئەگەرچی گەلێ لە خوێندکارانی ڕووس ئامۆژگارییان کردم ، خۆم نەخەمە داوی ڤ . ڤیتڤیتسکییەوە و ئەوەیان هێنایەوە یادم ، کە چۆن پار ـ واتە لە پۆلی دووەمدا ـ کە ئەو دەرزی (لێکسیکۆلۆژی)ی پێدەوتین . گەلێ جار لە تاقیکردنەوەیدا دەکەوتین و پاش ماوەیێك سەرلەنوێ تاقیی‌دەکردینەوە و تا ئێستاش ژمارەیێکی زۆر لە بابەتەکەی ئەودا هەر ماونەتەوە ... هاوڕێکانم ڕاستیان دەکرد هەر لەبەر ئەو هۆیەش بوو ، هەر کۆڕەی چل پەنجا خوێندکاری تێدابوو ، بەڵام کۆڕی فەرهەنگنووسی ، بە

منەوە تەنها سیّ کەس بووین ... ڕاستییەکەی من خۆم بۆ مامۆستاییێکی وا دەگەڕام ...

لە یەکەم دانیشتن و چاوپێککەوتنندا کە باسی ئاوات و پڕۆژەی خۆمم بۆ کرد ، بەدڵ گوێی بۆ شلکردم ، کە لێبوومەوە بە زەردەخەنەیەکەوە پێی وتم : ((زۆر چاکە هێندە پەرۆشی نووسینی فەرهەنگێکی ڕووسی ـ کوردییت . بەلاّم با ڕاست و ڕەوان پێت بڵێم ... ئەمساڵ لەسەر ڕای خۆت دەمێنی . ساڵی ئایندە دوودڵی ڕووت تیّدەکا و لە پۆلی پێنجەمدا بەتەواوی وازی لێدێنی .... چونکە فەرهەنگدانان کارێکی ئاسان نییە ...)) ... ئەوجا ناوی هەندیّ لێکۆڵینەوەی دامیّ و وتی : ((ئەمڕۆ ئەو سەرچاوانە لە کتێبخانەی زانستگا وەربگرە ، بیانخوێنەوە و هەفتەکەی دی لێت دەپرسم ، بزانم چییان لێتێگەیشتووی)) ... سەرچاوەکانم وەرگرت . هێندە زۆر بوون بە نقەنق گەیاندمنە ماڵەوە . بیّ وەستان کەوتمە خوێندنەوەی یەکەم وتار . بەلاّم لەوە دەچوو بە ڕووسی نەبیّ ، بە زمانێکی سلاّڤیی دی بیّ ... ئەو هەفتەیە بەردەوام دەمخوێندەوە ، بەلاّم لەوەی پێی سپاردبووم ، تەنیا فریای چارەکێکی کەوتم و هەر لە چارەکێکی ئەو چارەکەش گەیشتبووم ... بەشەرمەوە چوومەوە کنی و ڕاستییەکەم پیّوت . هەستم کرد ناڕازییە ... کەمیّ بێدەنگ بوو ، ئەوجا وتی : ((با یەکەم جار وابیّ ... جارێکی دی ئەمەم قوبووڵ نییە ... دەزانم تۆ هێشتا

ڕووسی باش نازانیت و زانستی فەرهەنگیش بۆ تۆ شتێکی نوێیە ، بەلاّم دەبیٚ پتر خۆت ماندوو بکەی ... دوو هەفتە مۆڵەتت دەدەمیٚ . پێویستە ئەوەی ماوە بە باشی تەواوی بکەی ، دەنا دەبیٚ بگەڕێیت بۆ کۆڕێکی ئاسانتر ...)) . سوپاسم کرد و چوومەوە ماڵەوە . ئەو دوو هەفتەیە ، نەك هەر شەو تا درەنگانیٚ دەمخوێندنەوە ، بەڵکو بۆ دەرزی ئەدەب و پەروەرشتیش ... یان نەدەچوومە پۆل و لە کتێبخانەی کۆلێژ دەمامەوە ، یان کە دەچووم لە دوای دواوە دادەنیشتم و خەریکی بەجیٚهێنانی فەرمانی ڤلاّدیمیر ڤیتڤیتسکی دەبووم ... سیٚ ڕۆژی مابوو دوو هەفتەکە تەواو ببیٚ ، لە خوێندنەوەی سەرچاوەکان بوومەوە . ئەو سیٚ ڕۆژەی دوایی بە پەلە بەسەر بەشێکیاندا چوومەوە . بە دڵخۆشییەوە ڕۆیشتمەوە خزمەت مامۆستام و دەربارەی بەجیٚهێنانی ئەرکەکەم دوام ... هیچ ڕوویێکی خۆشم لێوە نەدی . وتی : ((با بزانم ...)) . بە پرسیار دایگرتمەوە ... ئەوی دەمزانی بۆم باس دەکرد ... ئەوەیش نەمدەزانی تێیدەگەیاندم ... من لە وەلاّمدانەوە و گوێگرتندا تەواو ماندوو بوو بووم ، کەچی ئەو دەتووت تازە دەستی بە دەمەتەقیٚ کردووە ... کە لیٚبووینەوە ، پێی وتم : ((پێویستە لە خوێندنەوەدا خێراتر و وردتر بی)) . ئەوجا ناوی ژمارەیێك سەرچاوەی دی دامیٚ . بەم چەشنە چەند مانگێکم بەسەربرد . نزیك کۆتایی ساڵ داوای

لێکردم باسێك دەربارەی ((جیاکردنەوەی وشەی هاوبێژ و فرەواتا و هونەری ڕێکخستنیان لە فەرهەنگدا)) بنووسم . ئەمەم زۆر پێخۆش بوو ، چونکە لە پۆلی دووەمدا باسی وشەی هاوبێژ و فرەواتامان باش خوێندبوو . وێڕای ئەوە ، ئەو لێکۆڵینەوانەی لە ماوەی ئەو چەند مانگەی پێشوودا خوێندبوومنەوە ، زانیاریی نوێیان دەربارەی ئەو بابەتە زۆر تێدا بوو . کەوتمە خۆم و باسێکی سێ لاپەڕەییم نووسی و بۆم برد . دوای ئەوەی هەفتەیێك لای بوو ، بۆی هێنامەوە . بینیم هەر خەتە و پێیدا هێنراوە ... هەموو تێبینییەکانی بۆ ڕوونکردمەوە و وتی : ((چاکیان بکە و هەفتەی ئایندە بیهێنەوە بۆم)) . گشتیم چاك کرد و بۆم بردەوە ... کاتێ بۆی گەڕاندمەوە وتی : ((هەر ئەم لاپەڕەیەیان پێویستی بە نووسینەوە نییە . ئەوانی دی هەموو پڕن لە هەڵەی ڕێنووس و بۆم نیشانە کردوویت ... زوو چاکیان بکە ...)) . هەر ئەو شەوە چاکم کردن و پاکنووسم کردن . ئەمجارە نزیکەی پێنج لاپەڕەیێکی خستبووە لاوە و وتی : ((تەنیا ئەم چەند لاپەڕەیە پێویستیان بە نووسینەوە نییە ، دەنا ئەوەتا لە فلان لاپەڕەدا ، فلان پیت وا نییە و وایە ... فلانە وشەت پەڕاندووە ... ئەو لاپەڕانە بنووسەوە ...)) . وتم : ((مامۆستا ! جا هەر لێرە چاکیان دەکەم و ئەوەی بۆچییە ...)) .

- نەخێر بیاننووسەوە ، چونکە وا فێری هەڵە نەکردن نابی ...

هیچ زێدە ڕۆیی نییە ، ئەگەر بڵێم بۆ نووسین و نووسینەوەی ئەو سی لاپەڕەیە پتر لە دووسەد پەڕە کاغەزم بەکارهێنابێ ... ئەوجا پاش ئەو هەموو ماندوویی و هێنان و بردنە ، نمرەییێکی وای دامێ ، هەر بەشی ئەوە بکات پێی دەربچم .

داوام لێیکرد ، کە بۆ هاوین ئەرکم بداتێ ... پێی وتم : ((هاوین بۆ حەوانەوەیە ... بێتو هاوین پشووی باڵی خۆت نەدەی و ساڵی نوێی خوێندن بە ماندوویی دەست پێبکەی ، ناگەیتە ناوەڕاستی ساڵ پەکت دەکەوێ ... بڕۆ بۆ گوێ دەریا ... مەلە بکە ... هەوای پاک هەڵمژە ... بگەڕێ ... کاتێ خوێندن دەست پێدەکاتەوە ، ئەگەر بێیتەوە کۆڕی فەرهەنگنووسی ، ئەوسا لە نۆژەنەوە تێهەڵدەچینەوە ...)) .

یەکەم ڕۆژی ساڵی نوێی خوێندن چوومەوە کنی و ئامادەیی خۆمم نیشاندا . وتی : ((بەڵێ پێم خۆشە ، بەڵام هەفتەییێک ماوەت دەدەمێ تا باش بیری لێبکەیتەوە ... بزانە ، نەک وات بۆ باشتر بێ لە مەیدانێکی دیدا شارەزایی پەیدا بکەی ...)) .

هەرچەندە دەمزانی یەکێك لە دوانەکەی دیی کۆڕەکەمان هەڵهاتووە و چووەتە کۆڕێکی دییەوە ، بەڵام من لەسەر بڕیاری خۆم مابووم ... بەهەمان شێواز کەوتینەوە کار ...

لە کۆتاییی ساڵدا سێ فەرهەنگی : (ڕووسی ـ ئینگلیزی ؛ ڕووسی ـ فەرەنسی ؛ ڕووسی ـ ئەڵەمانی)ی بۆ هێنام . تێیگەیاندم ، کە ئەو فەرهەنگانە وەك یەك ، ژمارەی وشە ڕووسییەکانیان چوار هەزارە . هەرسێکیشیان بۆ یەك مەبەست دانراون ، ئەویش یارمەتییدانی گەڕیدە و گەشتەوانانە . گشتیان یەك لایەن چاپی کردوون ... تەنیا دانەرەکانیان جیاوازن ...

ـ بزانە :

١ ـ لە هەرسێکیاندا چەند وشە وەك یەکن و ... چەند وشە جیاوازن ...

٢ ـ دوو دوو بەراوردیان بکە و ژمارەی وشەی وێکچوو و جیاواز دیاری بکە .

٣ ـ ئەگەر دەرکەوت جیاوازی لە نێوانیاندا نییە ، لێکیبدەرەوە هۆی چییە و ئەگەر جیاوازییش زۆر بوو یان کەم ، ڕوونی بکەرەوە لەبەر چی‌یە ؟

لە ئەنجامی بەراورددا بۆم دەرکەوت لە نێوان هەر سێ فەرهەنگەکەدا تەنیا دوو هەزار وشەییێك هاوبەشن ـ واتە جیاوازی هێندەی یەکگرتنەوەیە . لە بەیەکگرتنی دوودوویاندا نزیکەی سێ هەزار وشەییێك وەك یەکن ـ واتە لەم بارەدا ڕادەی جیاوازییان (٢٥٪)ە .

کارەکەم تەواوکرد و بردمەوە خزمەت مامۆستام و هۆی ئەو جیاوازییە زۆرەشم وا بۆ باس‌کرد ، کە نووسەرانی ئەو فەرهەنگانە لەبەر ئەوەی وشەیان لەسەر بنەما و

بنچینەییێکی زانستی هەڵنەبژاردووە ، وشەکانیان وا لەیەك دوورن ... ئەگەرچی ڕا و بۆچوونەکەمی پێ باش بوو ، گەلێ زانیاریی دیبیشی دامێ ... ئەوجا پێی وتم : ((ئەمەش بکە وتارێك)) . ئەمیشم تەواوکرد و ئەمجارەش زۆری بۆ چاككردم و چەند جارێك پێی نووسیمەوە . لە کۆتاییدا نمرەییێکی مام ناوەندیی بۆ دانام و لێی پرسیم :

ـ هێشتا هەر لەسەر ئەو ڕایە ماوی ، کە فەرهەنگی ڕووسی ـ کوردی دابنێیت ؟

ـ دوودڵم ...

ـ جارێ لە کوێتە ...

لە پۆلی پێنجەمدا ، خۆم کەوتمە سەر بیری ئەوەی ، کێشەی (چۆنێتی هەڵبژاردنی وشە بۆ فەرهەنگ) بکەمە باسی نامەی ماجستێرەکەم . ئەمەم بە مامۆستام ڕاگەیاند و پەسەندی کرد ، کە (فەرهەنگی گیرفان) یەکجار زۆر چاپ کراوە . دەورووبەری بیست فەرهەنگێکم کۆکردەوە ، کە گشتیان بۆ یەك مەبەست دانرابوون و یەك دەزگا چاپی کردبوون . هەر لە سەرەتادا بۆمان دەرکەوت ، کە ڕێبازی زانستی بۆ هەڵبژاردنی وشە ڕەچاو نەکراوە . دە فەرهەنگێکیان هەشت هەزار وشەیان گرتبووە خۆ ، ئەوانی دیيان حەوت هەزار ، یان نۆ هەزار وشەییێك بوون . ناچار هەشت هەزارییەکانمان وەرگرت ـ واتە وشەکانی ئەو دە فەرهەنگە بوونە کەرەستەی خاوی نامەکەم ... جیاوازیی یەکجار زۆر و سەرسووڕهاوەرم تێدا

دۆزینەوە ... مامۆستام داوای لێکردم سەفەرێکی مۆسکۆ بکەم و بچمە لای دانەرەکانیان و لێیان بپرسم لەسەر چ بنەماییەك وشەیان بۆ فەرهەنگەکانیان هەڵبژاردووە ... سەفەرەکەم خستە پشووی نیوەی ساڵ ، بۆ ئەوەی بە بەردێك دوو نیشان بشکێنم ، ئەویش بەوەی هەموو ساڵێك لەو دەمەدا کۆنگرەی خوێندکارانی کورد دەگیرا ... لە مۆسکۆ چاوم بە زوربەیان کەوت . هیچیان وەلامێکی ئەوتۆیان نەدامەوە و زانیارییێکی وایان نەدامێ ، کەڵکی لێببینم ... زۆر خەمبار و خەمگین بووم ... تاکە خۆشییێك ، کە کەمێ برینی سارێژکردم ، سەردانی ماڵی خاتوو (یو . ئا . دۆبرۆڤۆلسکایا)ی ناسك و نازداری دانەری فەرهەنگی ڕووسی ــ ئیتالیایی بوو ... لە کۆنگرەی خوێندکارانی کوردیشدا چاوم بە (ئیڤان فاریزۆڤ)ی[1] خۆمان کەوت و تێم گەیاند ، کە بۆ کارێکی لەو چەشنە ، حەزدەکەم ماوەییێك لەگەڵی دابنیشم ... لێی پرسیم :

- ئەمەت بۆچییە ؟

- بۆ ئەوەی بیکەمە ڕێخۆشکەری بنچینەی هەڵبژاردنی وشە بۆ فەرهەنگێکی ڕووسی - کوردی ...

- جا ئەو خۆ خەریك کردنەی بۆچییە ؟ ... وشەکانی فەرهەنگەکەی من وەربگرە ... ئەو فەرهەنگانەی تۆ

---

(١) (ئی . ئۆ . فاریزۆڤ)ی دانەری فەرهەنگی ڕووسی ـ کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٥٧ .

باسیان دەکەی هەشت هەزار وشەی ڕووسییان تێدایە ، ئەوی من سی هەزارە ... زۆر لەوان پترە ...

- ئاخر مامۆستا ئامانجی ئەو فەرهەنگەی من بە تەمایم ، لەگەڵ ئەوی تۆدا جیاوازە . ئەوی من فەرهەنگی گیرفانە ... ئەوی تۆ ...

- ئەو قسانە چییە ... من فەرهەنگێکی ڕووسیی - ئینگلیزیم هێنا ... ئەوی زانیم کردمە کوردی . ئەوی نەشمزانی وازم لێهێنا و بۆشیان چاپ کردم و ...

کە گەڕامەوە لێنینگراد ، تەنیا باسی خاتوو (یو . ئا . دۆبرۆڤۆلسکایا) نەبێ ، هەموو ئەوی دیم بە دوور و درێژی بۆ ڤ . ڤیتڤیتسکی گێڕایەوە . ئەویش سەری لەقاند و وتی : ((گومانم لە قسەکانت نییە . دەزانم لەم وڵاتە پێشکەوتووەی ئێمەشدا ، زۆر فەرهەنگ لە ڕێی چاولێکەرییەوە دانراوە ... زۆرتری فەرهەنگنووسەکان لە زانستی فەرهەنگنووسیدا زانیارییان نییە ...)) .

((بنچینەی هەڵبژاردنی وشە بۆ دانانی فەرهەنگێکی گیرفانی ((ڕووسی - کوردی))م کردە ناوی نامەی ماجستێرییەکەم و بە چەند مانگێك تەواوم کرد و دوای ڕەچاوکردنی تێبینییەکانی ڤ . ڤیتڤیتسکی و چەند جار نووسینەوە ، چاپم کرد و بردم بۆ مامۆستام . پاش سێ هەفتەیێك بۆی هێنامەوە و بۆ یەکەم جار لە ماوەی سێ ساڵدا ئافەرینێکی کردم و بە ڕوویێکی خۆشەوە وتی : ((هەر ئەمڕۆ نامەکەت دەخەمە بەر دەستی

بەرپرسیاران ... دڵنیام لە لێدواندا سەرکەوتوو دەبی ...)) .

ڕۆژی لێدوان ، هەردوو پسپۆڕی لێدوو ڕایان بەرانبەر نامەکەم زۆر باش بوو ، وێڕای ئەوەی نمرەی هەڵاوێردەیی‌یان بۆ دانام ، داواشیان کرد دەرفەتی خوێندنی دوکتۆرام بدرێتێ .

مامەڵەکەم کەمێ درەنگ گەیشتە وەزارەت ، لەبەر ئەوە وەرگێرانم بۆ خوێندنی دوکتۆرا خرایە ساڵی دادێ .

ئەگەرچی چەند مانگێك دەبوو بیر و ئارەزووی دانانی فەرهەنگێکی ڕووسی ـ کوردیم لە مێشکدا نەمابوو ، لەبەر ئەوەی ئەو ساڵی بێ خوێندنە دەست بەتاڵ بووم ، بڕیارمدا خۆم لە دانانی ئەو فەرهەنگەدا تاقی‌بکەمەوە ـ وشە ڕووسییەکانم لەسەر بنچینەیێکی زانستی و ئەزموونگەری هەڵبژاردبوو و مانا لێکدانەوەیان مابوو ... هەشت مانگێك بێ‌وچان پێوەی خەریك بووم . چەند هەزار وشەیێکم لێ گەلاڵە کردن ... تەگەرەی گەورە گەورە دەهاتە ڕێم ... کە سەیری فەرهەنگەکانی بەر دەستم دەکرد ، دەمبینی لە لێکدانەوەی مانای وشەشدا هەمان پاشاگەردانی‌یە ، کە لە هەڵبژاردنی وشەشدا بەرپا بووە ... هەرچەندە حەیفم لێ دەهات ، ئەو هەموو کارتە وا بێ‌ناز بەجێ‌بهێڵم و ئەو هەموو ڕەنجەم وا بە فیڕۆ بڕوا ، هەر بڕیارمدا دەست لەو کارە هەڵبگرم و تا لە کێشەی

لێکدانەوەی مانای وشە و کێشەکانی دیدا شارەزاییی باش پەیدا نەکەم ، نەچمە ئەو مەیدانەوە .

ڕاستە وازهێنان لەو کارە بووە مایەی ناڕەحەتی بۆم ، بەڵام کەڵکی ئەوەشم لێوەرگرت کە لە بواری پراکتیکی فەرهەنگنووسیدا ، کەمێ شارەزایی پەیدابکەم و بە هۆی ئەوەوە بتوانم بابەتی نامەی دوکتۆرییەکەم دیاری بکەم ، کە ئەویش چوونە ناو سەرجەمی کێشەکانی کاری فەرهەنگنووسی بوو .

لە هەمان کۆلێژی ئادابی زانستگای لێنینگراد بە خوێندکاری خوێندنی دوکتۆرا وەرگیرام ... زوو تێگەیشتم ، کە بەجێهێنانی ئەم کارەی ئێستام پێویستی بە سەرپەرشتێکی زمانەوانی کوردی ، ڕووسی زانە . لەبەر ئەوە داوام کرد بمگوێزنەوە بۆ ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسیی ئەکادیمیای سۆڤێتی لێنینگراد ... پاش مانگێك لەو ئامۆژگایە بوومە شاگردی پرۆفیسۆر قەناتی کوردۆ (کوردۆیێڤ) . هەتا دوو مانگێك نێوانمان باش نەبوو ، ئەو دەیویست من واز لە باسی فەرهەنگنووسی بهێنم و بابەتی نامەکەم بکەمە باسێکی ڕێزمانی . نە ئەو لەسەر ڕای خۆی لادەچوو و نە من لە پرۆژەی خۆم پەشیمان دەبوومەوە . لەو ماوەیەدا د . کەمال مەزهەر سەرێکی لە لێنینگراد دا و باسەکەم بۆ گێڕایەوە . سوپاس بۆ ئەو ، کە توانی کەمێ نەرمی بکاتەوە و ڕازیی بکات ... ئەگەرچی لە سەرەتادا هەر لە دڵی دەرنەدەچوو و

هەندێ وشك بوو لەگەڵم ، لە ماوەییێکی کەمدا توانیم تەواو کاری تێبکەم و وامان لێهات بووینە باوك و کوڕ ؛ بە هاوڕێی گیانی بەگیانی بووم ؛ بە جێی متمانەی تەواو و یەکەم کەسی نێزیکی . بەڵگەی ئەم قسەیەشم ، ئەو دۆستانەن ، کە لەو ماوەیەدا لە گەڵماندا بوون ، ئەو نامانەشن ، کە دوای گەڕانەوەم بۆ وڵات ، بۆی ناردووم ... تەنانەت ، کە هاوینانیش سەری لێنینگرادم دەدایەوە ، یەکەم ڕۆژ دەهاتە لام و تا شەو درەنگ لام دادەنیشت و بە زۆر بۆ چەند ڕۆژێك دەیبردینە ڤێلایەکەی قەراخ شاری لێنینگرادی و بەو پیرییەوە میدیای کچمی دەکردە کۆڵی ...

لە ماوەی دوو ساڵدا نامەکەم تەواوکرد ، بەڵام لەبەر ئەوەی لەو دەمەدا یاساییێکی عیراقیی سەیر و سەمەرە هەبوو ، کە ئەگەر خوێندکاری دوکتۆرا بە سێ ساڵ کەمتر بڕوانامەی دوکتۆرا وەربگرێ ، ددان بە بڕوانامەکەیدا نانرێ(٢) . بۆ ئەوەی خۆم تووشی بەڵای نەفامیی ئەو نەزانانە نەکەم ، نامەکەم لەسەر مێزەکەم دانا . ماوەی ئەو ساڵەی مابووم ، خۆم بە نووسینی چەند وتارێك و وەرگێڕانی کتێبی ((هەندێك بیر و باوەڕی هەڵە لە بارەی زمان و مێژووی کوردەوە))ی قەناتی کوردۆوە خەریك کرد ... ئەوجا لە کاتی قانوونیدا بەسەرکەوتوویی

(٢) بەپێچەوانەوە ، لە شوێنانی دی ، یەکێك پێشتر تەواوی بکا پاداشتی دەدەنێ و ڕێزی تایبەتی لێدەگرن .

وتوویـژی لـەبارەوە کـرا و نامەکـەم مایـەی ڕەزامـەندیی هەموان بوو .

کاتێ گەڕامەوە ولاَت لە (کۆڕی زانیاری کورد) دامەزرام . ئەم دەزگایە نیازی دانانی فەرهەنگێکی گەورەی کوردیی هـەبوو و منیـان خسـتە سـەر ئـەم کـارە . داوام لـە بەرپرسـیاران کـرد مـانگێك مۆڵـەتم بـدەن ، بـۆ ئـەوەی نەخشـەی کارەکە بکێشم و بنچینـەی چۆنێتـی نووسـینی فەرهەنگەکە دابڕێـژم . ڕێگـەم پـێ درا و منیـش ڕاپۆرتـی خۆمم نووسی . داوای کارتێکی زۆریشم کردبوو بۆ ئەوەی بکرێنە فیشە ، تا بە پێی سیستەمی کارت ـ نووسینی هەر وشەیێك لەسەر کارتێك ـ دەست بە کار بکەین . مامۆستا ئیحسـان شـێرزادی سـەرۆکی دڵسـۆزی کـۆڕ ، دەیویسـت دەفتـەرێکی گـەورە بـۆ ئـەو مەبەسـتە بـەکاربێنین . لـەم کێشەیەشـدا دیسـان د . کـەمال مەزهـەر قەناعـەتی بـە سـەرۆکی کـۆڕ کـرد و پێـی وت ، ئـەورەحمان خـۆی لـە کارەکەی باشتر دەزانـێ ، با لێی بگەڕێن ، چۆنی بـەلاوە باشە وا بکات ...

بە دڵ و بە گیان کەوتمە کـار ... لـەو کەرەسـتە زۆرەی فۆلکلۆری کوردی کە چەند لیژنـەیێك بە ڕاسـپێریی کـۆڕ چووبوون لە دێهاتەکان کۆیان کردبووەوە ، سەدان وشـەی وام وەرگرتبوون ، لە هیچ فەرهـەنگێکی کوردیـدا نـەبوون . بەشـی زۆری فەرهەنگـە کوردییەکانیشـم دایـە خەتخۆشـان بیانخەنـە سـەر کارت ... هـەندێ فەرهـەنگیش ، وەك ئـەوی

لێرخ و یەگیزارۆڤ و ... کە خستنە سەر کارتیان بە خەڵکی دی نەدەکرا ، خۆم شەوانە خەریکیان دەبووم ... هێندە ئاسۆی ئەو فەرهەنگەم ڕوون دەبینی و بڕوام بە خۆم وا بەتین بوو ، تەنانەت لە پوختەی کارەکانی کۆڕدا وام ڕاگەیاند ، کە ((فەرهەنگی کۆڕ ـــ فەرهەنگی یەکگرتووی کوردی - ئیشی لەسەر دەکرێ و هەندێ کاری تەواو بووە . ئومێد دەکەین بەم زووانە چەند پیتێکی سەرەتای بخەینە پێش چاوی خوێنەرانی بەڕێز))[٣] .

بەهاری ساڵی ١٩٧٤ ، کە لە کۆتایی قۆناغی وشە کۆکردنەوە نزیک بووینەوە ، کۆڕ خامۆشیی تێکەوت . منیش ئەگەرچی وردە وردە لە خڕکردنەوەی وشەدا بەردەوام بووم ، بەڵام ساردبووبوومەوە و بە ئارەزووەوە کارم پێنەدەکرا . خەریکبوونیشم بە کاروباری کارگێڕی و دەرکردنی گۆڤاری کۆڕەوە بوونە هۆی ئەوە ، کەمتر بمپەرژێتە سەر ئیشی فەرهەنگەکە ... ساڵی ١٩٧٥یش ، دوای نوشوستهێنانی شۆڕشەکەمان : نەهاتنەوەی مام هەژار و لابردنی سەرۆکی کۆڕ و ڕاگوێزانی د . کەمال مەزهەر و پاشان خانەنشین کردنی مامۆستا مەسعوود محەمەد و فشار خستنە سەر کارمەندانی دەزگاکەمان و ویستی میری بۆ هەڵوەشاندنەوەی (کۆڕی زانیاری کورد) ،

---

(٣) د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، پوختەی کارەکانی کۆڕ ، ((گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد)) ، ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٥٥٢ .

وایان لێکردم بەیەکجاری دەستبەرداری کاری فەرهەنگ بم ... چونکە دانانی فەرهەنگێکی وەها ، ئەگەر لە بارێکی هێوەردا ، بە ماوەی چەندین ساڵ و بە لیژنەییێکی کارامە بتوانرێ یگەیەنرێتە ئەنجام ، چۆن بە لیژنەییێکی هەر بەناو لیژنە و لە بارودۆخێکی یەکجار سەخت و ناخۆش و ئاسۆییێکی تاریکی بێ هیوای وەك ئەوەی ئەو ڕۆژەدا ، کاری مەیسەر دەبێ ؟ ...

پاش ماوەییێك کۆڕی زانیاری کورد هەڵوەشێنرایەوە و بە پێی یاسای ژمارە ١٦٣ی ڕۆژی ١٩٧٨/١٠/٤ کرایە دەستەییێك لە (کۆڕی زانیاری عیراق) . ئەگەرچی ، ئەم دەستە دەستکورتە لە سەرەتادا چەند لیژنەییێکی بۆ هەندێ بابەتی زانستی دامەزراند ، بەلاّم هیچ بیری لە لیژنەی فەرهەنگ نەکردبووەوە ...

دوای چەند ساڵێك سەرۆکی کۆڕی زانیاری عیراق و چەند ئەندامێکی دەستەی کوردیی کۆڕ ، کەوتنە بیرکردنەوە لەوە هەندێ لە کارمەندانی کۆڕ ، بەتایبەتی من و مامۆستا شوکور مستەفا فەرهەنگێکی عەرەبی ـ کوردی دابنێین . من بەش بە حاڵی خۆم بە هیچ چەشنێك نەچوومە ژێر باری بەجێهێنانی ئەو نیازەیان . پاش ساڵێك فەرمانی کارگێڕییم بۆ ئەم کارە دەرکرا و من دیسان هەر گوێڕایەڵیم نەکرد ... بەڵێ من دەمزانی نەك فەرهەنگی عەرەبی ـ کوردی ، بەڵکو هەموو جۆرە فەرهەنگێك پێویستە و کەڵکی هەیە ... بەلاّم ئەگەر

ئەندامانی دەستەی کۆڕی زانیاری عیراق بەڕاستی مەبەستیان بوایە فەرهەنگیٚ ئامادە بکریٚ ، دەبوو بەر لە هەرچی ، هەولٚ بدەن کار لەو هەزاران کارتەدا بکریٚ ، کاتی خۆی کۆمان کردبوونەوە و چەند سالٚ بوو لە یەکێك لە ژوورەکانی کتێبخانەی کۆڕدا بیٚناز و بیٚخاوەن کەوتبوون و تۆز کەلٚەکەی بەسەریانەوە کردبوو ... لە ئەنجامدا من لە کۆڕ نەمام و گوێزرامەوە بۆ بەشی کوردیی کۆلێژی پەروەردەی زانستگای بەغدا . لەم شوێنە نوێیەم کرامە مامۆستای ئەلفوبیٚ و ، وتوویٚژ و ڕێزمانم بە قوتابیانی عەرەبی هیچ لە کوردی نەزان دەلٚێمەوە ... بەلاٚم من چ لە کۆڕی زانیاری کورد و چ لە کۆڕی زانیاری عیراق و چ لە کۆلێژی پەروەردە ، باروودۆخ هەرچۆنێکبوو بیٚ ، نەمهێشووە کاتم زۆر بە فیڕۆ بچیٚ . لە مەیدانی پان و بەرینی زمانەوانیدا بیٚوچان کارم کردووە و بەرهەمی خۆمم پێشکەش بە نەتەوە خۆشەویستەکەم کردووە .

سەرەتای سالٚی ١٩٩٢ لە نووسینی بەشی پێنجەمی بەرگی یەکەمی کتێبی ((ڕێزمانی کوردی - (کردار))) بوومەوە و بەم چەشنە چوار کتێبم بە پاك نووس کراوی لەسەر مێزەکەم بیٚخەمخۆر هەلٚچنرابوون[٤] و هیچ

(٤) أ) ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (وشەسازی) ، بەشی چوارەم (ژمارە و ناوەلٚکردار) .

ب) سەرەتایێکی زمانناسی ، بەرگی یەکەم . لە ڕووسییەوە وەرگێڕراوەتە سەر کوردی .

ئومێدێکی لە چاپدانی بەم نزیکانەیان دیار نەبوو ... لەو دەمەشەوە بڕیارم دابوو هیچ لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی میریدا بڵاونەکەمەوە[٥] . ئەم وەزعە بیری ئەوەی خستە مێشکمەوە خۆم بە کارێکی گەورەی درێژخایەنەوە خەریك بکەم ، کاری گەورەی درێژخایەنیش ، بەش بە حاڵی کەسێکی وەك من ، ئەگەر فەرهەنگی کوردی ـ کوردی نەبێ ، دەبێ چی بێ ؟

بەم خەیاڵەی خۆم زۆر دڵخۆش بووم ... بەڵێنم دا ئەو خەون و ئاواتە کۆنەم بێنمە دی ... قۆڵم لێهەڵکرد و بۆی چوومە خەڵوەتەوە . یان بەیانیان مەلابانگدان لە خەو هەڵدەستام ، یان شەوانە تا درەنگانێ کارم تێدادەکرد ... لە ڕۆژێکدا هێندەی دوو ڕۆژی جاران ئیشم دەکرد . وام لێدەهات لە پەلوپۆ دەکەوتم . ورەی بەرز و هیوای بەتینم گشت ماندووبوونێکمیان دەرەواندەوە و لەبیردەبردمەوە . ئەزموونی دەیان ساڵ و تەمەنیش فێریان کردبووم گیروگرفتەکان لە جاران چاکتر چارەسەربکەم . لە ماوەی چوار ساڵدا فەرهەنگەکەم تەواو کرد و وا دەستم کرد بە پاکژکردن و نووسینەوەی .

- جـ) چیرۆکی هەڵبژاردە . بیست کورتە چیرۆکە لە ڕووسییەوە وەرگێڕراوەتە سەر کوردی .

د) ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (وشەسازی) ، بەشی پێنجەم (کردار) .

(٥) ئەو نووسینانەی دوای ئەو ماوەیە بڵاوکراونەتەوە ، چەند ساڵێك پێش ئەو بڕیارەم بۆ چاپ وەرگیرابوون .

ئومێدەوارم بەری ئەم ڕەنجەی تروسکایی دیدەمی تەواو کزتر کرد و خۆیشمی شاد و کامەران ، بە دیاریی ئەمەك و وەفـا لێ قویـوولْ بکـرێ و جێـی ڕەزامـەندیی هـەموو دڵسۆزانی زمانی کوردی بێ .

ئەوڕەحمانی حاجی مارف

١٩٩٦/٤/٣

نیگاییَك

لەبـەر ئـەوەی هەڵـەبژێریی چـاپی هـەندێ بەرهــەمم ، تووشی ڕەشبینی کردبووم و لەو ساڵانەشدا نە کۆمپیوتەر هێشتا پەرەی سەندبوو و ، نە گیرفانم هێندە پڕ بوو پارەی ئـەو کـارە گەورەیـەی پیٚهەڵسووڕیٚ ، بڕیـارم دابـوو بـە خـەتێکی وردی جـوان بینووسمـەوە و بـە فۆتۆکۆپـی سـەد دانەیــەکی لیٚ ڕابکێشــم و پێشــکەش دەزگــا زانســتی و کتێبخانە گشتییەکانی بکەم . لە ماوەی سیٚ مانگێکدا بە خــەتێکی ورد و جـوان بـۆم کـرا تــەنیا (١٠٣) لاپــەڕەی لیٚتەواو بکەم و ، ئەوە وێنەی سیٚ لاپەڕەی (٢٤) و (٧٦) و (٩٦)ی :

ڵ

دەنگێکی کۆنسۆنانتی تەوژمۆکی دواوەی زمانە. لە زمانی کوردیدا (ڵ) خۆنیشم نییە ، بەڵکو دەنگێک پاریدەدەرە و لە سەرەتای ئەو وشانەوە ، یاخود ئەو برگانەوە پەیدا دەبێ ، کە بە بزوێن دەست پێ دەکەنە · سەرەرای ئەوەی لێچوونی (ڵ) لە وشەی لێکدراوی کوردی ، وەک ، «گوڵ ـ ئاو ، گوڵاو» ؛ ماست + ئاو = ماستاو ؛ زەرد + ئاو = زەرداو ؛ سەر + لێشێ + ... ، سەرلێشە ... ئاو بوونی (ڵ) بە بزوێن لەو وشانەدا کە لە زمانی عەرەبییەوە وەرگیراون ، وەک ، «دائم ـ دایم» ؛ دائرە ـ دایەرە» ؛ بئر ـ بیر» ... و بەکارنەهێنانی لە ناوەڕاست و کۆتایی وشەدا تەنیا لە زمانی کوردیدا «ڵ» لە کۆتایی وشەدا تەنیا لە وشەی «ئەوە»دا دەبینرێت ، کە ئەویش بە زۆری دەگرێ بە «ئا») وشەدا ، ئەوە دەسەلمێنێ ، لە زمانی کوردیدا (ڵ) تۆنیشم نییە و دەنگێکی پاریدەدەر پێ . بۆ ئاسانکردنی دەربڕینە ... ئەمەش هیچ لەوە ناگۆڕێ ، کە (ڵ) لە زمانی عەرەبیدا تۆنیمە.

وێنەی ئەم دەنگە هەمزەی پێ دەوترێ . لە نووسینی کوردیدا نیشانەی (ڵ) بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩١٩دا پەیدا بووە . بە وێنە ، لە ژمارە (١٨)ی گۆڤاری «ژین»ی ئەستەموولدا ، کە (٨)ی مایسی ١٣٢٥ی لە سەر نووسراوە و دەکاتە (٨)ی مایسی ١٩١٩ ، وتارێک داوەر ئەردەلانی بە ناوی «چۆن بکۆشین؟» هەیە (ل ١٦)و لە نووسینی هەندێ وشەدا نیشانەی (ڵ)ی بەکارهێناوە . بۆ نموونە : (د ٨ ـ «ئەمرد») ؛ (د ١١ ـ «ئەم ...») ؛ (د ١٢ «ئەمانە») ؛ (د ١٤ ـ «ئەکۆشین») ...

ئەم هەنگاوەی داوەر ئەردەلانی ئاری کردە سەر هەندێ نووسەری گۆڤاری «ژین» . بۆ نموونە یەکسەر لە ژمارەی داهاتوودا ـ واتە لە ژمارە (١٩)دا ، کە (٢٢)ی مایسی ١٣٢٥ ـ ١٩١٩ز ـ ٤٠ ...ە نووسینێکی چالاکی ئەو گۆڤارە بووە و لە زۆربەی ژمارەکانیدا بەرهەمی بڵاوکراوەتەوە و لە هیچ یەکێکیاندا لە نووسینانی

بەر لە ژمارەی (١٩)دا پیتی (ڵ)ی بەکارنەهێناوە . لەو شیعرەیدا کە بەناوی «لوما» بڵێن ... لە لاپەڕە (١٦)ی ژمارەی ناوبراودا چاپ کراوە ، بۆ نووسینی چەند وشەیەک پیتی (ڵ)ی بەکارهێناوە . هەروەها کەمێ دواتریش لە کتێبی «هێلکە زیان» [illegible] لە ١٩٢١دا نیگاری (ڵ) زۆر بەرچاو دەکەوێ ... لە کتێبی «کۆمەڵە شیعری حاجی قادری کۆیی»دا (١٩٢٥)، (ڵ) تا رادەیەک بەکارهاتووە ...

ئەو داوەر ئەردەلانییەی لە ژمارە (١٨)ی گۆڤاری «ژین»دا ، کە بڕیاری (٨)ی مایسی ١٣٢٥ دەکات ، لە ژمارە (٧)ی گۆڤاری «کوردستان»یشدا ، کە هەر دیسانە لە (٨)ی مایسی ١٣٢٥دا دەرچووە ، وتارێکی بەناوی «هێشتا نوستووین»ەوە بڵاوکردووەتەوە و لێرەشدا بە هەمان چەشن پیتی (ڵ)ی بەکارهێناوە.

بەر لە پەیدابوونی وێنەی هەمزە ، وشەکانی وەک : (ئەشکێنێ ، هەڵئەکوتێتە ، ئەڵا ... ئەهێنێ ، ئەیاندا ...) ، (ئە)یان تێدا بە (ا) دەنووسرا ، وەک ، (اشکێنێ ، هەڵ اکوتێتە ، الا ... اهێنێ ، ایاندا ...)... بەڵام سەرنج راکێشێ ئەوەیە لە ژمارە (١٦)و (١٧)ی رۆژنامەی «تێگەیشتنی راستی»دا (٢٤)ی شوباتی ١٩١٨ ، ل ١ ـ ٢ ؛ ٢٦ی شوباتی ١٩١٨ ، ل ١ ـ ٢) بە ناوی «مەنفی عالمێکی اجتماعی کورەی کوردان بو رؤسای عالی قدر کوردان»ەوە هەیە ، کە ئەو وشانەی ناومان بردن بەو چەشنەی خوارەوە نووسراون تێیدا : «ئەشکێنی ، هەڵ ئەکوتێتە ، ئەڵا ... ئەهێنێ ، ئەیاندا ...» . ئەم جۆرە نووسینە بۆ یەکەم جار لە وتاری ناوبراودا دەبینرێ . هەرچەندە ئەمە زۆر بڵاو نەبووەوە و پەرەی نەسەند ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانرێت بە هەنگاوێک دابنرێت بەرەو پەیدابوونی (ئە) . بەتایبەتی چونکە بەر لەو وتارە لە هیچ چاپەمەنییەکی کوردیدا ئەوە نابینرێت ، کە بە دوا هەمزەدا کورتە بزوێنی «ە» ، ورابێ .

ئارایشگەری

(ـیج ـ نس. ، ئارایشی بەکەر بەی). ئارایشتگەری ... پیشە و کاری ئارایشگەر.

ئارای

(بـ. ئارا ـ مەجلیس. ـ کوڕ رازاندنەوە بەنووە. عورف صدرف ئەلا بۆ گوشتی تاریکی لە خلقەوە ئیا چرا هەرکەس بەشوقی مەجلیسی ئارایە بیکا (مەحوی، ل ١٦). مەعنا ... رازاندنەوە : ـ نیعکی خامەی من کە بیتە مەعنا ئارایی کەمالە خەط بەخەط ئیظهاری نەقشی صووەتی (نالی) ... (نالی، ل ١٠٦). رستە ... رستە رازاندنەوە ... ئاوبردنەکە نەختیکلیشی لەژێر رستە ئارایی دابێ دیاردەدا کە مەیوس شەفسی (یەزدان شێر) ... بەدرخانییە (مەسعوود، ل ٦٦٥).

ئارەئار

(کس.) ـ زریکەزریکە. ـ قیژەقیژ ـ زیپەزیپ ... زیقەزیق ؛ هاوارهاوار ... زریکەزریکە ؛ هاوارهاوار).

ئارەچن

(ئـ. نس. ، ئارەچ ، ئارەف ـ چیل ـ چنین). ئارەچن ؛ تەپلە ؛ تەقیلە ؛ کلاو ... کلاوێکە لە پارچە قوماش دەیدروون یان لە پەن و دەنەوە دەیچنن و دەیکەنە سەر ، هەر ئەوێندەسەر دادەپۆشێ. ـ خاتوون ئەسەقێ توقە ، دەبێ سەکۆیەکت لەسەر، شوق جزیری بۆ دیلەتبێم ئێرم ووەرد تووێ جاوت بۆ بێرم ، چل قەرەواشت صەبی ، دەبێ ئەو قەرەواشانە هێندێنە ئازیە بکەن ، هێندێکیان ئارەچنان بدروون (تحفە، ل ٤٤٨).

ئارەزۆ

(بـ. ؛ ئارەزوو). ـ ئارەزۆمە صبح شەبێ جارێکی بەچکەی زاری تۆ * ئارەزۆی من چیەکە ، ئەما تا لەرزووی شیرینە (اصلین، ل ٦٩).

ئارەزوو

(ئا.). (شت. ؛ ئازی ؛ پە. : ئارزوك ؛ ئارزووك ؛ سس. : ئارزەف ؛ ف. : آرزو). ئارزۆ ؛ ئارزوو ؛ ئارزی ... ١ـ ئیشتیا ؛ حەز ؛ مەیل ؛ تاسە ؛ عەزرەت ... (بۆ خواردەمەنی). : ئارەزووی ترێ دەکەم. ئارەزووم لە ساوەرە. ٢ـ حەز ؛ مەیل ؛ هەوەس ؛ خواست ؛ ویست ؛ دلخواز ؛ وقاز ... بۆ بینینی دۆست و خزم و کەسوکار و نیشتمان و ... چوونە سەیران و گەشت و گوزار و ... خوێندن و زانست ... (دڵ لە دووی شتێك یان کەسێك). * ئارەزووی بینینی تۆم کرد ، دڵ لە پڕما کووتە حالێ هەستی کرد جوانیی بەهەشر و هاتە گوێم نەغمەی شەماڵێ (ئیحسان، ل ٦٨). * جارجار وەك بەرق ئاو بۆنەی تینوو * دیێت و ناشکێنێ تاسە و ئارەزووە (گۆران، ل ٩٤). * مەم ژی ژ خیالێ بووی دلدار * یانی کو ژ ئارەزوویێ دیدار (خانی، ل ٢٤٨). * سەحرا ئەڵێی بەهەشتە * دڵ ئارەزووی لە دەشتە * حەزی لە سەیری گەلتە (ئیکەس، ل ١٤٨). ٣ـ ئاوات ؛ هیوا ؛ هیڤی ؛ ئومێد ؛ هومێد ؛ کام ؛ نیاز ... بەهەستێ پڕ بەدڵ بۆ بەدیهێنانێ و بەدەست هێنانی شتێك ، ئارێك ، ئامانجێك ... * ژیان و ئەرك ناخۆشی بەبوونەی ئارەزووی گەشتم * شەرابی جامی دلداری لە ناو لیوبیا رشتم (هەردی، ل ٧٩). * هەر لە ناتیوا ژیام و ئاهوناڵەی پڕ لە جۆش * ئارەزووی خۆشی ژیان و پێکەنینم بۆ شەهاتە (ئیحسان، ل ٢١٥). ٤ـ دلداری ؛ خۆشەویستی ؛ سەودا ... ئەوەی دڵ دەیخوازێ. * منیش ئارەزووی ئەوسام نەماوە ، عەشقم گۆڕاوە * دڵم هەر وەکو گوڵێ بێ بارانی سیس و ژاکاوە (ئیکەس، ل ١٢٨). ٥ـ کەیف ؛ هەوەس ... مەیلی کەسێك دەبەر بەجێهێنان یانە بەجێنەهێنانی ئارەزوو و سوارە ، بۆ لێرە ئەلەق بووی ؟ * باجێنی سیسنی * باجینی بزانێ * کوڕی : ئارەزووی خۆتانە (رانست ، ل ٥٢). ٦ـ خولیا ؛ کەللەی ؛ هەوا ؛ هەوەس ؛ واز ... مرخ و خەیاڵ ... بوونی نێر و مێ * بەلادا لە بەر هات بەلاوەوە لێ پەرلا دانیشت ؛ ئارامەوە * وتی : ئارەزووی منت کردووە ؟ * خەڵك ناوی منیان بەسووك بردووە * (پیرەمێرد، ل ٢٩). : ئارەزووم لەو کیژەیە بیخوازم.

٩٦

پەژارە ، خەم ، خەفەت ؛ تالاو ؛ دەردەسەری ؛ ناخۆشی ، ئێش و ئازار دەروونی : «کوشتەی نازی خۆت زۆر مەدە ئازار — ئولفەت نەبینە پەرژینی ڕوخسار» (بێخود ، ل ١٧٠). «خەفەت و جەورا حەبیبی — خەسر و ئازارا ڕەقیبی» (جزیری ، ل ٤٧). تێب . : زۆر جار لەگەڵ وشەی (ئازار)دا وشەی (ئێش ، ژان ، خەم ، دەرد ...) دێت و دەوترێت : (ئێش و ئازار ، ژان و ئازار ، خەم و ئازار ، دەرد و ئازار ...) وەک : «ئازارم چونە لام دێ ، لەم هەوار — چونی منی جیاهێشت بە ئێش و ئازار» (بەختیار ، ل ٦٦٤). «ژان و ئازار پتر شاڵاویان بۆ ژنە هێنا» (ژانی گەل ، ل ١١). «لە دنیای پڕ بەڵای خەمدا ، سەرم سوڕماوە لەم کارە — کە دڵداری و شەرابی مەستی بۆ من دەرد و ئازارە» (گیسان ، ل ١٧). ... «بێ هەناسەی گیان ؛ ... ئەی دنیا ... ؛ بپرسە لەو دڵەی نۆشی خەم و ئازاری دنیایە — بپرسە لەو دڵەی پرتی لە فرمێسک و خوێنی دەریایە» (گیسان ، ل ١٦) ... بە ... بەژان ؛ بەئێش ...

ئازار[٢]

(ن.) ١- ناخۆشی ، پەنا ، ورم ... ناخۆشییە گیرۆ ، نەخۆشییە ئادەمیزاد کە زوو تووشی دەبێ و خەڵک زۆر دەمرێ ، وەک : کولێرا ، تاعوون ... : ئازار کەوتووەتە وڵاتەوە . ٢- دەرد ، قڕ ... : سەریشکەکان ئازاریان تێکەوتووە .

ئازار[٣]

(کۆ.) (ن.) ١- گریە ؛ کورت ؛ کورکە ... ٢- پرتەوبۆڵە ؛ هاوار ؛ قیژە ...

ئازار[٤]

(ب . : ئادار).

ئازاراوی

(ن. ، ئس. ، ئازار + اوی). (ب . : ئێشاوی) ، «دوای حەوت ساڵ ئازاراوی ، بە شەوی ماتەم و خەماوی» (کامەران ، ل ٩٧). «ڕووداوی ناخۆش و پڕ بیرەوەریی ئازاروی ڕابوردوو لە سەریا وەک پەلەیە هەرگیز ڕەوەڕژابوونەوە» (ئاگر ، ل ٧).

ئازارپێگەیاندن

(چ. ، تێ. ، نس. ، ئازار + پێ + گەیاندن). (ب . : ئازاردان).

ئازارپێگەیشتن

(چ. ، تێن. ، نس. ، ئازار + پێ + گەیشتن) (ب . : ئازارگەیشتن).

ئازارچێژان

(چ. ، تێن. ، نس. ، ئازار + چێژان) . (ب . : ئازارخواردن). «ئێستا فرمێسکی خوێنینی لە ژێرم — ئازاری زاڵی دەروون لە چێژم» (ژیر ، ل ٩٧).

ئازارخواردن

(چ. ، تێن. ، نس. ، ئازار + خواردن). هەست بە ئازارکردن ؛ هەست بە ئێشکردن ؛ هەست بە ژانکردن ؛ ئەزیەت خواردن ؛ عەزیەت خواردن ؛ عەزیەت خواردن ؛ سزاخواردن ؛ خەفەتخواردن ؛ ئازارچێژان ... هەست بە ئازار و ئێشکردن ، چ لە ڕێی لێکەوتن و لێدان و چ بە تەنگپێهەڵچنین و چ بە قسە و چ بە هەر شتێکی دی .

ئازاردار

(ئێ. ، نس. ، ئازار + دار). ١- ئێشدار ؛ ژاندار ؛ خەفەتدار ؛ خەمدار ... کەسێک ئێش و ژان یاخود خەم و خەفەتی هەبێ و هاوەڕێی مێجەلبەیی ، شەو بە خاوم کرد — من چونی ئازاردار ، لەنیهای ئادەم کرد» (زامدار ، ل ٩٥). ٢- بەئازار ؛ بەئێش ، بەژان ... هەر شتێک بەئێش و ئازار بێت .

ئازاردان

(چ. ، تێ. ، نس. ، ئازار + دان). ئازاردن ؛ ئازارپێگەیاندن ؛ ئێشپێگەیاندن ؛ ئەزیەتدان ؛ ئەزیەتدان ؛ عەزیەتدان ؛ عەزیەتدان ؛ سزادان ... خەفەتکردنە دڵ ... ئێشگەیاندن بە کەسێک چ بە لێکەوتن و لێدان ، چ بە تەنگپێهەڵچنین و چ بە قسە و چ بە هەر شتێکی دی . «ئەوی سەرتەشکی لێوە بێ ، بێتێ هەژارم ، هیچ نییە ، کە سەربازان لەوای وەبەر کوتک و قامچییان دەدەن ئیدی چارێکی تێ»

لەپڕ نەرمە شەپڵەیەك (شلل) لێیدام ... ناچار كەوتمە بیركردنەوەی چوونە هەندەران . بۆ ئەو مەبەستە سەرێكی سلێمانیم دا ، تا لەوێوە ڕێگای ئەورووپا بگرمە بەر ... بەو نەخۆشییەوە ، پەرۆش و ئەمەك و وەفا گەیاندمیانە لای ئازیزان و خۆشەویستانی بەشی كوردیی كۆلێژی زمان ، كە زۆرینە و زۆراتییان چ لە خوێندنی بەكالۆریۆسدا ، یان لە خوێندنی ماجستێردا دەرزم پیّوتوون ... دەوریان دام و هانایان بۆ هێنام ، خوێندنی دوكتۆرا بكەینەوە ... بەندەش خۆی و نەخۆشییەكەی و ئەورووپا ...ی بیرچووەوە . ئەو دەمە ، كە دوكتۆر زاهیر لەتیف ڕاگری كۆلێژ و د . جەلال شەفیق سەرۆكی زانستگا و كاك كۆسرەت ڕەسووڵ عەلی سەرەك وەزیران بوون ... كوردانە و گوردانە لە ماوەی دوو هەفتەیەكدا هەموو كارێكیان مەیسەر كرد ... ئیتر ئێمەش : د . عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ و د . زاهیر لەتیف و بەندە و ، دواتریش د . محەمەد مەعرووف فەتاح كەوتینە گەڕ ...

كاری زۆر و گرانی خوێندنی بالاّ و سەرپەرشتیكردنی نامەی خوێندكاران و بلاّوكردنەوەی ئەو چوار كتێبەی هەر لە زووەوە بۆ چاپ ئامادەبوون و پێشتر ناوم بردن و نووسینی هەندیّ كتێبی دی و پەخش كردنی چەندین وتار بە ئازناوی جۆراوجۆرەوە ... لە كاری فەرهەنگەكەیان دابڕیم .

ئێستا چەند کارێکی تەواونەکراوم لەبەر دەستدان ، بە هیوا و هومێدم لە ماوەی ساڵێکدا بیانگەیەنمە ئەنجام و ، شاد و بەختەوەر دەبم ، گەر بیر و هزری هیچ بابەتێکی دی نەمبزوێنێ و هەموو کاتم بۆ کارە سەرەکییە پیرۆزەکەم ـ کە فەرهەنگەکەیە ـ تەرخان بکەم ... بەڵام ئەورۆ (٢٠٠٦/٩/١١) فایلی پاکنووسی ئەو فەرهەنگە نازدارەمم کەوتە بەر دەست ... کە ڕوانیم سەرجەمی لاپەڕەکانی زەرد هەڵگەڕاون ، خەم و پەژارەیەکی زۆر دایگرتم ... پاش هاتنەخوارێی چەند تنۆکێك فرمێسك بە چاوەکانمدا و ڕامان و بیرکردنەوەیەکی قووڵی پڕ کەسەر ، بڕیارم دا بەشێك لە نووسینەکانی بەر دەستم ڕابگرم و هەفتەی دوو ڕۆژێك بۆ بەجێهێنانی ئەرکی فەرهەنگەکەم دابنێم ...

ئەوەتە ، دوای ئەم چەند دێڕە ، لە وشەی ((ئاس))ەوە دەست پێ دەکەم ، کە (١٠) دە ساڵێك لەمەوبەر بێ ئەوەی لێکیبدەمەوە وەك دوا وشە تۆمارم کردبوو و ئەو ماوە دوور و درێژە ، ئەو و سەرجەمی وشەکانی دی چاوەچاوی نووکی قەڵەمی بەندەیان دەکرد ...

لێتان ناشارمەوە و نایکەمە نهێنی و پەنامەکی ... ئەوە پتر لە مانگێك تێپەڕیوە و هێشتا تاکە وشەیەك چییە نەمخستووەتە سەر ئەم خەرمانە ... جا بۆ ئەوەی ئاوەز و ئارەزووم وام بهەژێنن ، کە هەموو سەنگ و قورساییەکم بخەمە سەر ئەم بەرهەمە گەورە پشتگوێخراوەم و

دەستبەرداری گشت کارەکانی دیم ببم ، بڕیارم دا ، ئەوەی (١٠) ساڵێك لەمەوبەر پاکنووسم کردبوو ، با کەمیش و سەدی پێنجی فەرهەنگەکە بێ ، کۆمپیوتەر بکەم و بیخەمە بەر دیدەی خوێنەری کوردی هێژا ...

ئەوڕەحمان

٢٠٠٦/١١/٣

چۆنێتی بەکارهێنانی ئەم فەرهەنگە و مەبەست و بارست و پێکهاتن و ڕێکخستنی

هەر لە سەرەتاوە ئەوەم لەبەرچاو گرتبوو وشەی گشت شێوەییێکی کوردی و هەموو ناوچەییێکی کوردەواری کۆبکەمەوە و لە نێو ئەم فەرهەنگەدا تۆماریان بکەم ، بەڵام چاك دەزانم ، هەزاران وشە هەن دەستم نەیانگەیشتووەتێ ... لەگەڵ ئەوەشدا ژمارەی وشەکانی ئەم فەرهەنگە خۆی لە سەد هەزارێك دەدا ، بۆیە بە ڕاشکاوی دەڵێم لە ڕووی چەندێتی‌یەوە لە سەرجەمی ئەو فەرهەنگە کوردییانەی بە چاپ گەیاندراون زیاترە .

بەپێی مەبەستی ئەم کارە و یاسا و دەستووری فەرهەنگ‌نووسی ، گەلێ وشەم هەڵبواردووە ، وەك : ناوی تایبەتیی کوڕان و کچان (ئازاد ، شیروان ، لاوك ... شنە ، نازەنین ، هاژە ...) . ناو و نازناوی شاعیر و نووسەر و هونەرمەند و ناوداران : (خانی ، گۆران ، مەم ... سێوە ... نۆدێیی ...) . ناوی جوگرافیایی : ناوی چیا (پیرەمەگروون ، هەڵگورد ...) ؛ ناوی ڕووبار (تانجەڕۆ ، سیروان ...) ؛ ناوی گوند و شار و وڵاتان (بیارە ، ماردین ، تاران ، ئەمەریکا ...) ؛ ناوی تیرە و خێڵ و هۆز و میللەتان (جاف ، سوورچی ، هەرکی ، فارس ، تورك ...) ... چونکە ئەم فەرهەنگە فەرهەنگی وشە لێکدانەوەیە و فەرهەنگی ئینسکلۆپیدیایی نییە .

هەروەها ئەو وشە و زاراوانەی لەم ساڵانەی دواییدا دانراون و دارێژراون و وەرگیراون و هێشتا لە زمانی کوردیدا نەچەسپاون ، لەم فەرهەنگەدا تۆمارم نەکردوون . کاتێ دەشێ ئەو جۆرە وشە و زاراوانە بخرێنە نێو فەرهەنگی زمانی کوردییەوە ، کە گومان لە بنج و ڕیشە داکوترانیان نەمابێ و بەتەواوی جێی خۆیان کردبێتەوە و چووبنە ڕیزی وشەکانی دیی زمانەوە .

بەپێچەوانەوە ، سەدان وشەی ئەسڵ عەرەبی و تورکی و فارسی و فەرەنگی ، وەك : (ئاتاج ، ئاخر ، ئاخرخێر ، بەتاڵ ، بەقاڵ ، خەڵك ، شێخ ... ئاچغ ، باجی ، بڕنووتی ، یاپراخ ... ئاجیل ، ئەختەر ... ئاجودان ، ئادرێس ، بلوور ، بلیت ...) ... کەوتوونەتە ئەم فەرهەنگەوە ، چونکە تێکەڵ بە زمانەکەمان بوون ، هەمیشە لەسەر زار و زمانی بەشێ لە کوردانن و بوونەتە ماڵ و موڵکی خۆمان .

گەلێ وشەی تر هەن لە فەرهەنگە کوردییەکانی دی دا بەرچاودەکەون و لەم فەرهەنگەدا بەدی ناکرێن . ئەمەش لەبەر ئەوە نییە ، کە لەو بڕوایەدابم ، ئەو وشانە لە زمانی کوردیدا نەبن ، بەڵکو هۆی ئەوەیە ، نازانم هەن یان نا ... سەرپاکی ئەو وشانەی کەوتوونەتە ئەم فەرهەنگەوە جەختی تەواو لەسەر بوونیان کراوە ، ئەوجا تۆمارکراون .

زوربەی فەرهەنگە کوردییەکان نیشانە و پاشگر و پاشبەندی وەك (ـ ان ، ـ ەکە ، ـ ێك ... اندن ، ـ ایەتی ، ـ ێنی ... ـ ەوە ، ـ ڕا ، ـ دا ...)یان وەك وشەی فەرهەنگی

تۆمارکردووه و مانایانیان لێکداوەتەوە . وێڕای ئەوەش پیتی هەمزەیان لە پێشیانەوە داناوە و لە شێوەی (ئان ، ئەکە ، ئێك ... ئاندن ، ئایەتی ، ئێنی ... ئەوە ...)دا نووسیویانن . لەبەر ئەوەی ئەو جۆرە ئامرازانە بەتەنیا بەکارناهێنرێن و لە سەرەتای وشەوە نایەن و کاتێ لە کۆتایی وشەدا بەکاردەهێنرێن ، دەنگی (ئ) وەرناگرن ... بۆیە ((فەرهەنگی میدیا)) نەیگرتوونەتە خۆ . ڕاستییەکەی ئەوانە دەبێ بکەونە باسی ڕێزمانەوە .

ئەگەرچی ئەم فەرهەنگە ناتوانێ وەك کتێبێکی ڕێزمان هەموو بار و دۆخێکی ڕێزمانی ساغبکاتەوە ، بەلاّم هەندێ لایەنی گرنگی ئەو مەبەستەی دیاری کردووە ، وەك : ١) نیشانی داوە هەر وشەیێك سەر بە چ بەشە ئاخاوتنێکە . بەوێنە : ئا ـ ئامرازە ؛ بەرد ـ ناوە ؛ تۆ ـ جێناوە ؛ جوان ـ ئاوەڵناوە ؛ ئابڕووبردن ـ چاوگی تێپەڕە ؛ ئابڕووچوون ـ چاگی تێنەپەڕە ؛ ئابڕووبەر ـ ناوی کارایە ؛ ئابڕووتکاو ـ ئاوەڵناوی بەرکارە ... ٢) جۆری ڕۆنانی وشە ناسادەکانی یەکالاّکردووەتەوە . بۆ نموونە : ئابڕووبەرە = ئابڕوو + بـ (بردن) + ەر + ە ؛ ئاودەستخانە + ئاو + دەست + خانە ؛ بەرچنە = بەر + چن (چنین) + ە ؛ پشتاوپشت = پشت + او + پشت ؛ ڕەشەبا = ڕەش + ە + با ...

ڕاستە ئەم بەرهەمە لێکۆڵینەوەییێکی ئێتیمۆلۆژی نییە ، بەلاّم توانیویێتی هەندێ ڕووی ئەسڵ و سەرچاوەی

بەشێكی وشەكان نیشان بدا . وەك : (ئازاد) وشەیێكی كوردییە و لە ئاوێستادا ــ (ئازاتە) و لە پەهلەویدا (ئازات)ەیە . (ئاسمان) : ئاوێستا (ئەسمەن) و پەهلەوی (ئاسمان) ؛ (ئاشتی) : ئاوێستا (ئافشتی) و پەهلەوی (ئاشتیە) ؛ (ئاشنا) : ئاوێستا (ئافشتا) و پەهلەوی (ئاشناك) ... (بووم) بە واتای (ئەرز ، خاك ، زەوی و وڵات) : ئاوێستا (بوومی) ؛ پەهلەوی (بووم) ؛ سانسكریتی (بهوومی) ... (ئاتاج) لە (ئیحتیاج)ی عەرەبییەوە ؛ (بوختان) لە (بهتان)ی عەرەبییەوە ... (بۆیاغ) لە توركییەوە ؛ (ئابوونە) لە فەرەنسییەوە ؛ (بوتڵ) لە ئینگلیزییەوە ؛ (سەماوەر) لە ڕووسییەوە ...

لە بارەی شێوەناسی و شێوازناسییشەوە تەنیا هێندەمان پێكراوە ، چ بە دانانی نیشانە بە دوا وشەدا ، یان بە هێنانەوەی نموونە لە سەرچاوەی جۆربەجۆرەوە ڕایبگەیەنین و ڕوونی بكەینەوە ، كە فلأنە وشە لە كام شێوە و ناوچەدا دەوترێ و لە چ بوار و مەیدانێكدا بەكاردەهێنرێ .

بەوێنە ، كە بە دوا وشەی (ئاخمە)دا نیشانەی (د)مان داناوە ، ئەوەمان بەوە ڕاگەیاندووە ، كە ئەو وشەیە لە شێوەی (دملكی)دا بەكاردەهێنرێ . یاخود ، كە بۆ وشەی (ئابڕوو) نموونەمان لە پیرەمێرد و تحفەء مظفریە و بەیتی دمدمی ـ عەبدولحەمیدی حوسەینی و لەیلێ و مەجنوونی هەورامانی ...یەوە هێناوەتەوە ، ئەوە دیارە مەبەستمان

ئەوەیە ، لە هەموو ئەو شێوانەدا و لە زمانی ئاخاوتنیش و ئەدەبیشدا لە کاردایە ...

وشە فەرهەنگییەکان بە خەتی ڕەش چاپکراون و بە پێی چاولێکەریی نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی (بە کەمێ دەستکارییەوە) ڕیزکراون . یەکەم - ڕوونکردنەوەی وشە (ئەوی پێویستی بە ڕوونکردنەوە بێت) ، دیاریکردنی باری ڕێزمانییەتی - واتە سەر بە کام بەشە ئاخاوتنە و چۆن ڕۆنراوە . دووەم - نیشاندانی باری ئێتیمۆلۆژی . سێیەم - لە کام دیالێکت یان بەشە دیالێکتدا بەکاردێنرێ . چوارەم - لێکدانەوەی مانای : ١- وشە هاوواتاکانی ؛ ٢- شەرح و لێکدانەوەی مانای ؛ ٣- نموونە هێنانەوە لە ئەدەب و فۆلکلۆر و نووسەری فەرهەنگەکەوە بۆ : ا) ئاسانکردنی تێگەیشتن لە مانای ؛ ب) شارەزابوون لە چۆنێتیی بەکارهێنانی ؛ جـ) بەڵگەی بوونی لە زمانی کوردیدا ... ناوەناوەش بۆ پتر ڕوونکردنەوەی مانای وشەیێك ، کەڵك لە وشەی دژواتا وەرگیراوە ... لە کۆتاییشدا پەندی پێشینان و قسەی نەستەق و ئیدیۆم - ئەمانیش بۆ مەبەستی : ١- ڕوونکردنەوەی پتری مانای وشەکە ؛ ٢- بەیانی مەودای بەکارهێنانی وشەکە ؛ ٣- نیشاندانی مانای جۆربەجۆری ؛ ٤- خستنە ڕووی زێدە زانیاری لەبارەیەوە .

وشە هاوبێژ (Homonym)ەکان - واتە ئەوانەی بە خوێندنەوە و نووسین وەك یەکن ، بەڵام مانایان جیاوازە -

به یەك وشە دانەنراون و جیاکراونەتەوە و سەرلەنوێ وەك وشەی سەربەخۆ بە خەتی ڕەش نووسراونەتەوە و ژمارەیان بۆ دانراوە ، بەو شێوەیەی لە خوارەوە دەیبینین :

ئاز[1] - سەخت ، تووش ...

ئاز[2] - ساخ ، ساغ ...

ئاز[3] - ئازا ...

ئاز[4] - ئەو ...

ئاز[5] تەماعکار ، چاوبرسی ...

ئاز[6] - زیپکەی شیری ...

ئاز[7] - هێز ...

ئاز[8] - نەوە ، وەچە ...

وشە فرەواتا (Polysemantic)کان - واتە ئەو وشانەی مانایان زۆرە و ئەو مانایانەش لە یەکەوە نیزیکن — واتاکانیان بە ژمارە جیاکراونەتەوە . بەمەش سنوور لە نێوان ماناکانی یەك وشەدا دانراوە و بەکارهێنانی فەرهەنگەکە ئاسانکراوە . بەوێنە :

ئاران[1]

١ ــ زستانەوار ، گەرمەسێر ، قشلاخ . جیٚ ژیانی کۆچەر لە زستاندا ؛ بنکەی ژیانی زستانەی کۆچەران
٢ ــ لەوەڕگا ، لەوەڕگە ، بژوێن ، زەمەند ، چیمەن ، مێرگ ، گیاجاڕ ، پاوان . زەویی پڕ گیا و لەوەڕ
٣ــ دەشت ، تەختان ، تەختانی ، تەختایی . زەویی

بێگرد و تەپۆڵکە ٤ ـ گۆشتەزەوی ، نەرمان . زەویی بێبەرد و نەرمەنیشك و ساز و لەبار ، کە بۆ کشتوکاڵ دەستبدات ٥ ـ چۆڵ ، بیابان ، دەشتودەر ، سارا ، هەردە .

ئەگەر وشە فرەواتاکە ، وێڕای مانای ڕاستەوخۆ واتای ناڕاستەوخۆ (تیان)یشی هەبێ ، ئەوە مانا ناڕاستەوخۆکە بەدوا ڕاستەوخۆکاندا دانراوە .

ئارداوێژ

١ـ ئەو شوێنەی بەرداش ئاردی لێوە دەخاتە قوڵکە ئاشەوە ... ٢ـ ئەو شوێنەی ئاردی لە لێواری بەرداشەوە تێدەڕژێ ٣ـ مت : ا) دەموگفت ، دەمودوو ، دەموپل ، دەموکاوێژ . بریتییە لە دەواری (بواری) دەمی قسەکەر ـ واتە شێوە و تەرزی قسەکردن و ئاخاوتنی ب) قسەی پڕوپووچ ، وتەی بێسەروبەر .

وشە هاوواتا (Synonym)ەکان ـ واتە ئەو وشانەی یەك مانا دەبەخشن ، یاخود مانایان لێکەوە نزیکە ـ مانای وشەی یەکەمیان (بەگوێرەی زنجیرەی ئەلفوبێی کوردی) ، یان هەرە باو و ناسراویان لێکدراوەتەوە و لە بەردەم ئەوانی دیدا نووسراوە (بڕوانە : فلأنە وشە) . ئەگەر جیاوازییەکیش لە نێوان واتایاندا هەبێت ، پەنجەی بۆ ڕاکێشراوە ، وەك :

ئاژاڵدار

(ئن . نس . : ئاژاڵ + دار)

ئاژەڵدار

خاوەنی ئاژەڵ ، خاوەنی پاتاڵ ، خاوەنی وڵسات ... بە کەسێك یان لایەنییێك دەوترێ خاوەنی مەڕ و ماڵات بێ .

ئاژەڵدار

(بـ : ئاژاڵدار)

ئاردماڵ

(بـ : ئاردماڵك)

ئاردماڵك

(ن . نس . : ئارد + ماڵ ((ماڵین)) + ك)

ئاردماڵ

تۆپەڵە پەڕۆییێکە ئاشەوان جێ ئاردی پێ دەماڵێ و خاوێن دەکاتەوە .

نیشانەی مەبەستە زمانەوانییەکان

(ئـ .) ـ ئامراز
(ئب .) ـ ئامرازی بانگهێشتن
(ئپ .) ـ ئامرازی پێوەندی
(ئپر .) ـ ئامرازی پرسیار
(ئس .) ـ ئامرازی سەرسوڕمان
(ئسب .) ـ ئامرازی سەرسووڕمان و بانگهێشتن
(ئست .) ـ ئاوێستایی
(ئف .) ـ ئیزافە
(ئك .) ـ ئاوەڵکردار
(ئکت .) ـ ئاوەڵکرداری تەئکیدی
(ئکچ .) ـ ئاوەڵکرداری چۆنێتی
(ئکچد .) ـ ئاوەڵکرداری چەندێتی
(ئکش .) ـ ئاوەڵکرداری شوێن
(ئکشج .) ـ ئاوەڵکرداری شێوە یان جۆری جێبەجێبوون .
(ئکف .) ـ ئاوەڵکرداری نەفی
(ئکك .) ـ ئاوەڵکرداری کات
(ئکهم .) ـ ئاوەڵکرداری هۆ و مەبەست
(ئن .) ـ ئاوەڵناو
(ئنب .) ـ ئاوەڵناوی بەرکار

(ئنج .) - ئاوەڵناوی چۆنێتی

(ئنك .) - ئاوەڵناوی كارا

(ئنن .) - ئاوەڵناوی نیسبی

(ئنند .) - ئاوەڵناوی نادیار

(ئی .) - ئینگلیزی

(بـ .) - بڕوانە

(بن .) - بۆ نموونە

(پ .) - پەند

(پا .) - پاشگر

(پب .) - پاشبەند

(پن .) - پێشبەند

(پھ .) - پەھلەوی

(پیٚ .) - پێشگر

(ت .) - توركی

(تا .) - تاك

(تب .) - تێبینی

(تك .) - توركی - كوردی

(تیٚ .) - تێپەڕ

(تێن .) - تێنەپەڕ

(ج .) - جێناو

(جا .) - جافی

(جپ .) - جێناوی پرسیار

(جچ .) - جێناوی چەندێتی

(جخ .) - جێناوی خۆیی

(جش .) - جێناوی نیشانە

(جف .) - جێناوی نەفی

(جکج .) - جێناوی کەسیی جودا

(جکل .) - جێناوی کەسیی لکاو

(جە .) - جێناوی هەیی

(چ .) - چاوگ

(د .) - دملکی

(دو .) - دەستەواژە

(ڕ .) - ڕەنگ

(ڕس .) - ڕووسی

(ڕك .) - ڕەگی کردار

(ز .) - زازایی

(ژ .) - ژمارە

(ژب .) - ژمارەی بنجی

(ژد .) - ژمارەی دابەش

(ژك .) - ژمارەی کەرتی

(س .) - سادە

(سس .) - سانسکریتی

(سل .) - سلێمانی

(سن .) - سنەیی

(شن .) - شنۆیی

(ع .) - عەرەبی

(عك .) ـ عەرەبی ـ کوردی

(ف .) ـ فارسی

(فر .) ـ فەرەنسی

(فك .) ـ فارسی ـ کوردی

(فل .) ـ فەیلی

(فن .) ـ فارسی کۆن

(ق .) ـ قەد

(قك .) ـ قەدی کردار

(ك .) ـ کوردی

(كئ .) ـ کوردستانی ئێران

(كب .) ـ کارا بزر

(كت .) ـ کوردی ـ تورکی

(كخ .) ـ کرمانجیی خواروو

(كر .) ـ کردار

(كژ .) ـ کرمانجیی ژووروو

(كع .) ـ کوردی ـ عەرەبی

(كف .) ـ کوردی ـ فارسی

(كك .) ـ کەرکووکی

(كۆ .) ـ کۆ

(کی .) ـ کۆیی

(کید .) ـ کرداری یاریدەدەر

(ل .) ـ لەك و لوڕ

(لن .) ـ لاتینی

(م .) ـ موكریانی

(مت .) ـ مانای تیان (مجاز)

(مڕ .) ـ مانای ڕاستەوخۆ

(ن .) ـ ناو

(نب .) ـ ناوی بەرکار

(نت .) ـ ناوی تایبەتی

(نچ .) ـ ناوی چاوگ

(ند .) ـ ناوی دەنگ

(نر .) ناوی نێر

(نس .) ـ ناسادە

(نش .) ـ نیشانە

(نك .) ـ ناوی کارا

(نگ .) ـ ناوی گشتی

(نڵ .) ـ ناوی کۆمەڵ

(نم .) ـ ناوی مادی

(نو .) ـ ناوی واتا

(نێ .) ـ ناوی مێ

(و .) ـ وشە

(ونب .) ـ وشەی نوێباو

(وڕ .) ـ وشەی زڕەێژ

(وم .) ـ وشەی مردە

(ھ .) ـ ھەورامی

(ھر .) ـ ھەولێری

(ین ٠) ـ یۆنانی

◇ ئیدیۆم

((   )) دەقی وەرگیراو

× دژواتا

// هاوبێژ

= هاوواتا

* بۆ لێك جوداكردنەوەی دوو نیوەی بەیتێك

نیشانەی نموونە ئەدەبییەکان

١ـ (ئاسك)

شێرکۆ بێکەس ، ئاسك (شانۆگەرییەکی شیعرییە لە پێنج تابلۆدا) ، بەغدا ، ١٩٧٨ .

٢ـ (ئاگرین)

عەبدوڵلا عەزیز خالد ، شوان (چیرۆك) ، هەولێر ، ١٩٨٤ .

٣ـ (ئەحمەد موختار)

دیوانی ئەحمەد موختار جاف (بە کۆششی ئەفراسیاب ئەحمەد موختار جاف لە چاپدراوە ، ئامادەکردن و لێکدانەوە و پێشەکی بۆ نووسینی پرۆفیسۆر دوکتۆر عیزەدین مستەفا رەسووڵ) ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

٤ـ (ئەخۆل)

ئەخۆل ، پەیمان و شیوەن ، سلێمانی ، ١٩٧٠ .

٥ـ (ئەدەب)

دیوانی ئەدەب ، چاپی سێیەم چاپخانەی هەولێر ، هەولێر ، ١٩٦٦ .

٦ـ (ئەسیری)

دیوانی ئەسیری (مستەفا عەسکەری کۆیکردۆتەوە و لە سەری نووسیوە) ، بەغدا ، ١٩٨٧ .

٧ـ (ئەفسانە)

یەشار کەماڵ ، ئەفسانەی چیای ئاگری (شوکور مستەفا کردوویە بە کوردی) ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

٨- (ئەنوەر)

ئەنوەر قادر محەمەد ، زریان (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٧٨ .

٩- (ئیحسان)

د . ئیحسان فوئاد ، گوڵی کێوی (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٧٣ .

١٠- (بابان)

جەمال بابان ، سەید کەڵەك و هەشت چیرۆکی کۆمەڵایەتیی کوردی و تابلۆییێك (چیرۆك) ، بەغدا ، ١٩٦٩.

١١- (باپیر)

عەلی کەمال باپیر ، دیاریی شارەزوور (شیعر) ، سلێمانی ، ١٩٦٦ .

١٢- (باڵندەکان)

یەشار کەمال ، باڵندەکانیش کۆچیان کرد (ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل لە تورکییەوە کردوویەتی بە کوردی) ، بەغدا ، ١٩٨٨ .

١٣- (بەختیار)

دیوانی بەختیار زێوەر ، کۆکردنەوەی : مەحموود زێوەر ، بەغدا ، ١٩٨٩ .

١٤- (بەرەو لوتکە)

عەبدوڵڵا سەراج ، هەڵکشان بەرەو لوتکە (ڕۆمان) ، بەغدا ، ١٩٨٩ .

١٥- (بەیتی دمدم)

بەیتی دمدم ، ئامادەکردنی عەبدولحەمیدی حوسەینی ، ١٩٨١ .

١٦- (بۆتانی)

کاکە مەمی بۆتانی ، بازنە (چیرۆك) ، بەغدا ، ١٩٧٩ .

١٧- (بیمار)

عەبدولڕەزاق بیمار ، کانیلە و خۆشەویستی (هەڵبەست) ، بەغدا ، ١٩٨٤ .

١٨- (بێخود)

دیوانی بێخود ، (کۆکردنەوە و ڕێکخستن و لەسەر نووسینی : محەمەدی مەلا کەریم) ، بەغدا ، ١٩٧٠ .

١٩- (بێسارانی)

دیوانی بێسارانی ، (کۆکردنەوە و لێکدانەوە : کیومرث نیك‌رفتار) ، بەرگی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ .

٢٠- (بێکەس)

دیوانی بێکەس ، محەمەدی مەلا کەریم ڕێکی‌خستووە و سەرەتای بۆ نووسیوە و سەرپەرشتیی لەچاپدانی کردووە . چاپی دووەم ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٢١- (بێگەرد)

ڕەئووف بێگەرد ، بوار (کورتە چیرۆك) ، بەغدا ، ١٩٧٧ .

٢٢- (پاشا)

خوسرەو جاف ، پاشایان کوشت (ڕۆمان) ، بەغدا ، ١٩٩٣ .

٢٣- (پاڵەوان)

فس فس پاڵەوان ، وەرگێڕانی : سەعید یەحیا ، بەغدا ، ١٩٨٧ .

٢٤- (پەشێو)

عەبدوڵڵا پەشێو ، شەو نی یە خەونتان پێوە نەبینم ، (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٢٥- (پیرەمێرد)

محەمەد ڕەسووڵ هاوار ، پیرەمێردی نەمر ، بەغدا ، ١٩٧٠ .

٢٦- (پێنجوینی)

محەمەد ئەمین پێنجوینی ، گریژەنە (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٩٠ .

٢٧- تایەر بەگ)

دیوانی طاهیر بەگ ، بەغدا ،

٢٨- (تەنەکە)

یەشار کەمال ، تەنەکە (شوکور مستەفا لە تورکییەوە وەریگێڕاوە ، بەغدا ، ١٩٨١ .

٢٩- (تحفە)

ئۆسکارمان ، تحفەء مظفریە ، ب ١ و ٢ ، بەرلین ، ١٩٠٥ ، پێشەکی و ساخکردنەوە و هێنانە سەر ڕێنووسی کوردی : هێمن موکریانی ، بەشی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٧٥ ؛ بەشی دووەم ، بەغدا ، ١٩٧٥ .

٣٠- (جەفایی)

دیوانی جەفایی ، کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوەی محەمەد عەلی قەرەداغی ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٣١- (جەلالی)

عەمەری جەلالی (داستان) ، ئامادەکردنی جاسمێ جەلیل ؛ د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ خستوویەتە سەر کوردی نووسینی تیپی عەرەبی و فەرهەنگی بۆ کردووە و پێشەکی بۆ نووسیوە ، بەغدا ، ١٩٨٢ .

٣٢- (جزیری)

دیوانا مەلایێ جزیری ، تویژاندنا صادق بەهائەدین ئامێدی ، بەغدا ، ١٩٧٧ .

٣٣- (چاچانی)

کارلینێ چاچانی ، شێر و کەو (شیعر) ، پەریڤان ، ١٩٦١ .

٣٤- (چریکە)

چریکەی خەج و سیامەند ، عوبەیدوڵڵا ئەیوبیان کۆیکردووەتەوە ، سەروەت محەمەد ئەمین لە ڕێنووسی لاتینییەوە هێناویەتیە سەر ڕێنووسی ئێستای کوردی ، سلێمانی ، ١٩٧٨ .

٣٥- (خانای قوبادی)

خانای قوبادی ، شیرین و خوسرەو (محەمەدی مەلا کەریم ساغیکردووەتەوە و فەرهەنگی بۆ ڕێکخستووە و پێشەکی بۆ نووسیوە) ، بەغدا ، ١٩٧٥ .

٣٦- (خانی)

ئەحمەدی خانی ، مەم و زین ، ئەستەموول ، م . بۆزئەرسەلان لە چاپی‌داوە .

٣٧- (خەندەلێو)

ڤیکتۆر هیگۆ ، خەندەلێو (ڕۆمان) ، ڕەئووفی ئەحمەد ئالانی لە عەرەبییەوە کردوویە بە کوردی ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٣٨- (خدر)

خدر سلێمان ، گوندیاتی ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

٣٩- (خدر و خەلیل)

خدری سلێمان و خەلیلی جندی ، ئێزدیاتی ، بەغدا ، ١٩٧٩ .

٤٠- (خواجە)

ئەحمەد خواجە ، چیم دی ، بەرگی یەکەم ، بەشی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٦٨ .

٤١- (دایك)

مەکسیم گۆرکی ، دایك (ڕۆمان) ، کەریمی حیسامی لە فارسییەوە کردوویە بە کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٨ .

٤٢- (دمدم)

عەرەب شەمۆ ، قەلاّی دمدم (داستان) ، شوکور مستەفا کردوویە بە کرمانجیی خواروو ، بەغدا ، ١٩٧٥ .

٤٣- (دیلان)

دیلان (شیعر ، بەغدا ، ١٩٦٩ .

٤٤- (ڕەئووف)

ڕەئووف حەسەن ، سبەینێ باوکت دێتەوە (کورتە چیرۆک) ، بەغدا ، ١٩٧٩ .

٤٥- (ڕووبار)

شێرکۆ بێکەس ، ڕووبار (چیرۆکە شیعر) ، بەغدا ، ١٩٨٤ .

٤٦- (زارگۆتن)

ئۆردیخانی جەلیل و جەلیلی جەلیل ، زارگۆتنا کوردا ، لە پیتی لاتینییەوە وەسەر کوردی ـ عەرەبی خستن و فەرهەنگۆك بۆ ڕێکخستنی : شوکور مستەفا و عەبدولەتیف گلی ، بەغدا ، ١٩٩١ .

٤٧- (زامدار)

مەحموود زامدار ، بۆنی هەڵاڵەن دێ (گۆرانیی فۆلکلۆری کوردی) ، بەغدا ، ١٩٧٥ .

٤٨- (ژانی گەل)

ئیبراهیم ئەحمەد ، ژانی گەل (ڕۆمان) ، سلێمانی ، ١٩٧٢ .

٤٩- (ژوان)

محەمەد حەمە باقی ، ژوان (شیعر) ، سلێمانی ، ١٩٨٠ .

٥٠- (ژیر)

کامیل ژیر ، جوانی (شیعر) ، سلێمانی ، ١٩٨٣ .

٥١- (سالم)

دیوانی سالم ، چاپی دووەم ، چاپخانەی کوردستان ، هەولێر ، ١٩٧٢ .

٥٢- (سەججادی)
عەلائەدین سەججادی ، کوردەواری ، بەغدا ، ١٩٧٤ .
٥٣- (سەلام)
دیوانی سەلام ، بەغدا ، ١٩٥٨ .
٥٤- (سەی وەهاب)
چەپکێ لە هۆنراوەکانی سەی وەهاب کاکەیی (هەردەوێڵ کاکەیی ئامادەی کردووە و پێشەکی بۆ نووسیوە) ، بەغدا ، ١٩٨٦ .
٥٥- (ستران)
ئۆردیخانێ جەلیل ، سترانێ زارگۆتنا کوردایە تاریقیێ (شوکور مستەفا و ئەنوەر قادر محەمەد هێناویانەتە سەر رێنووسی کوردیی ئەمڕۆ و فەرهەنگیان بۆ کردووە) ، بەغدا ، ١٩٧٧ .
٥٦- (سیابەند)
سیابەندۆڤ سەمەند ، سیابەند و خەجێ (شوکور مستەفا لە رێنووسی سلاڤییەوە خستوویەتیە سەر رێنووسی کوردی و فەرهەنگۆکی بۆ کردووە) ، بەغدا ، ١٩٨٠ .
٥٧- (شار)
حسێن عارف ، شار (ڕۆمان) ، بەغدا ، ١٩٨٦ .
٥٨- (شاکیر) شاکیر فەتتاح ، ئافرەتی کورد ، بەغدا ، ١٩٥٨ .
٥٩- (شەرفنامە)

شەرەفنامەی شەرفخانی بدلیسی (هەژار کردوویە بە کوردی) ، بەغدا ، ١٩٧٢ .

٦٠- (شکۆ)

شکۆیی حەسەن ، قالچیچەك (شیعر) ، یەریڤان ، ١٩٦١ .

٦١- (شێخانی)

سەعدوڵلا ئیسماعیل شێخانی ، فۆلکلۆری کوردی ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

٦٢- (شێخ ڕەزا)

شێخ ڕەزای تاڵەبانی ، دیوانی شێخ ڕەزای تاڵەبانی ، کۆکەرەوە و چاپکەری : عەلی تاڵەبانی ، بەغدا ، ١٩٤٦ .

٦٣- (شێخ نووری)

دیوانی شێخ نووریی شێخ ساڵح ، ئازاد عەبدولواحید کۆی کردووەتەوە و ساغی‌کردووەتەوە و لەسەری نووسیوە ، بەرگی یەکەم ، بەشی دووەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ .

٦٤- (صەیدی)

دیوانی صەیدی ، کۆکردنەوە و شیکردنەوەی : محەمەد ئەمین کاردۆخی ، سلێمانی ، ١٩٧١ .

٦٥- (عێل بەگی)

پێش‌بینی‌یەکانی عێل بەگی جاف (کۆکردنەوە و شیکردنەوەی : صدیق بۆرەکەیی ((صفی زادە))) ، ١٣٦٠ .

٦٦- (فەللاح)

کاکەی فەللاح ، (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٦٧- (فۆلکلۆر)

فۆلکلۆری هۆنراوەکانی کوردەواری ، کۆکردنەوە محەمەد کەریم شەریف ، کەرکووك ، ١٩٧٤ .

٦٨- (قانع)

دیوانی قانع ، بورهان قانع کۆیکردۆتەوە و چاپی کردووە ، سلێمانی ، ١٩٧٩ .

٦٩- (قەرەداغی)

حەسیب قەرەداغی ، فەرهەنگی خەم ((٣)) ، بەغدا ، ١٩٨٩ .

٧٠- (قەفتان)

د. کاوس قەفتان ، پێنج تابلۆی شێواو و چەند چیرۆکێکی تر (چیرۆك) ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

٧١- (قزلجی)

حەسەنی قزلجی ، پێکەنینی گەدا ، بەغدا ، ١٩٧٢ .

٧٢- (قوباد)

قوبادی جەلی زادە ، تەمتومان (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٩٠ .

٧٣- (کامەران)

دیاری (شیعر) ، سلێمانی .

٧٤- (کوردۆ)

کۆمەڵە تێکستی فۆلکلۆری کوردی ، پرۆفیسۆر قەناتی کوردۆ لە زاری کوردەکانی سۆڤێتەوە تۆماری کردووە .

شوكور مستەفا و ئەنوەر قادر هێناویانەتە سەر ڕێنووسی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

٧٥- (کەشکۆڵ)

کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی (کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوەی محەمەد عەلی قەرەداغی) ، بەرگی چوارەم ، بەغدا ، ١٩٩٣ .

٧٦- (کوردی)

دیوانی کوردی ، چاپی سێیەم ، چاپخانەی کوردستان ، هەولێر ، ١٩٧٣ .

٧٧- (کوێخا سێوێ)

عەزیزی مەلای ڕەش ، کوێخا سێوێ (ڕۆمان) ، هەولێر ، ١٩٨٦ .

٧٨- (کۆردەرە)

خوسرەو جاف ، کۆردەرە (ڕۆمان) ، بەغدا ، ١٩٨٩ .

٧٩- (کۆیی)

دیوانی حاجی قادری کۆیی ، لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی سەردار حەمید میران و کەریم مستەفا شارەزا ، پێداچوونەوەی مەسعوود محەمەد ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

٨٠- (گەرمیان)

هەڵبژاردەیەك لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان ، هەردەوێڵ کاکەیی کۆیکردووەتەوە و پێشەکی بۆ نووسیوە ، بەرگی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

٨١- (گۆران)

سەرجەمی بەرهەمی گۆران ، بەرگی یەکەم ، دیوانی گۆران ، محەمەدی مەلا کەریم کۆیکردووەتەوە و ئامادەی کردووە و پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٨٢- (گێلەپیاو)

عەزیز نەسین ، گێلەپیاو ، وەرگێڕ : عەبدوڵڵا حەسەن زادە ، بەغدا ، ١٩٧٨ .

٨٣- (لە خەوما)

جەمیل صائب ، لە خەوما ، پێشکەش کرد ن و لێکۆڵینەوەی جەمال بابان ، بەغدا ، ١٩٧٥ .

٨٤- (لەیلێ و مەجنوون)

لەیلێ و مەجنوون ، دەباغیان ساڵی ١٣٥٩ی کۆچی لە نووسینەوەی بووەتەوە . کاردۆخی خستوویەتیە سەر ڕێنووسی نوێی کوردی . لێکۆڵینەوە و پشکنینی محەمەد ئەمین هەورامانی ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

٨٥- (مەحوی)

دیوانی مەحوی ، لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی : مەلا عبدالکریمی مدرس و محمدی مەلا کەریم ، بەغدا ، ١٩٧٧ .

٨٦- (مەدهۆش)

حەمە عەلی مەدهۆش ، یانەی دڵان ، ١٩٨٢ .

٨٧- (مەسعوود)

مەسعوود محەمەد ، حاجی قادری کۆیی ، بەشی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٧٣ .

٨٨- ((مەلا وەسمان)

مـەلا وەسمـان ، دیوانـی مـەلا وەسمـان ، لێکدانـەوە و لێکۆڵینـەوە و لەسـەر نووسـینی : د . ئـەمین موتـاپچی ، بەغدا ، ١٩٧٣ .

٨٩- (مەلای گەورە)

مومتـاز حـەیدەری ، مـەلای گـەورە ، مـەلا محەمـەدی کۆیی ، هەولێر ، ١٩٧٥ .

٩٠- (مەم[١])

محەمـەد مـەولوود (مـەم) ، چیرۆکـەکانی مـەم ، بـەغدا ، ١٩٨٤ .

٩١- (مەم[٢])

محەمەد مەولوود (مەم) ، پایزە خەون ، بەغدا ، ١٩٨٧ .

٩٢- (مەمێ ئالان)

مەمێ ئالان ، چیرۆکنڤیس کۆیکردووەتەوە و پێشەکی بۆ نووسیوە ، صالح عەلی گوللی و ئەنوەر قادر محەمـەد لـە ڕێنووسـی لاتینیـیەوە هێناویانەتـە سـەر ڕێنووسـی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٧ .

٩٣- (مەولەوی)

دیوانـــی مەولـــەوی (کۆکردنـــەوە و لێکۆڵینـــەوە و لێکدانـەوە و لەســـەر نووســـینی : مـــەلا عەبدولکـــەریم مودەڕڕس) ، بەغدا ، ١٩٦١ .

٩٤- (محەمەد)

محەمــەد نــووری تۆفیــق ، ناڵــەی درەخـــت ، (کورتــە چیرۆك) ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

٩٥- (مستەفا)

ڕەشپۆشێکی جیهانی چوارەم (کورتە چیرۆك) ، بەغدا ، ١٩٨٤ .

٩٦- (موحەڕەم)

موحــەڕەم محەمــەد ئــەمین ، مــام هۆمــەر (چــیرۆك) ، هەولێر ، ١٩٥٤ .

٩٧- (مینە جاف)

دیوانی مینە جاف ، کۆکردنەوە و ڕێکخستنی ، مستەفا نەریمان ؛ پێشەکی د. حەسەن جاف ، بەغدا ، ١٩٩٠ .

٩٨- (میهری)

دیوانی میهری ، بژاردن و ئامادەکردنی : عەزیز گەردی ، سلێمانی ، ١٩٧٧ .

٩٩- (نالی)

دیوانـــی نـــالی ، لێکۆڵینـــەوە و لێکدانـــەوەی : مـــەلا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

١٠٠- (وەفایی)

دیوانـــی وەفـــایی ، لێکۆڵینـــەوەی : محەمـــەد عـــەلی قەرەداغی ، بەغدا ، ١٩٧٨ .

١٠١- (وەلیی دێوانە)

ژیان و بەسەرهات و هۆنراوەی وەلیی دێوانە ، عوسمان هەورامی ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

١٠٢- (ویژدان)

ئەحمەد موختار جاف ، مەسەلەی ویژدان (چیرۆکی کوردی‌یە) ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، پێشەکی و لێکۆڵینەوەی : د. ئیحسان فوئاد .

١٠٣- (هەتاو)

عەلی ئەشرەف دەروێشیان ، هەتاو (وەرگێڕانی عەبدوڵلا حەسەن زادە ، ١٩٩٠ .

١٠٤- (هەردی)

ئەحمەد هەردی ، ڕازی تەنیایی (شیعر) ، چاپی دووەم ، سلێمانی ١٩٨٤ .

١٠٥- (هەڵمەت)

لەتیف هەڵمەت ، پرچی ئەو کچە ڕەشماڵی گەرمیان و کوێستانە ، سلێمانی ، ١٩٧٧ .

١٠٦- (هەمەوەند)

کۆمەڵە شیعری فەقێ قادری هەمەوەند (مەلا عەبدولکەریمی مودەڕڕیس و فاتیح عەبدولکەریم کۆیان کردووەتەوە و ڕاستیان کردووەتەوە و فەرهەنگۆکیان بۆ ئامادەکردووە ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

١٠٧- (هێمن)

تاریك و ڕوون ، گوڵبژێرێك لە شیعرەکانی هێمن ، بەغدا ، ١٩٧٤ .

١٠٨- (هیچ)

خوسرەو جاف ، هیچ (ڕۆمان) ، بەغدا ، ١٩٩١ .

ئ

ا ە

ب پ ت

ج چ ح خ

د ر ڕ ز ژ

س ش ع غ ف ڤ

ق ك گ ل ڵ

م ن و (W) و (بۆر)

ۆ وو ھ

ی (Y) ێ

ی

ئـ

دەنگێکـی کۆنسـۆنانتی تـەوژمۆکی دواوەی زمانـە . لـە زمـانی کوردیـدا (ئـ) فۆنێـم نییـە ، بـەڵکو دەنگێکـی یـاریدەدەرە و لـە سـەرەتای ئـەو وشـانەوە ، یـاخود ئـەو بڕگانـەوە پـەیدا دەبێ ، کـە بـە بزوێـن دەست پـێ دەکـەن . سـەرەڕای ئـەوەی تێچوونـی (ئـ) لـە وشـەی لێکـدراوی کوردی ، وەك : ((گوڵ + ئـاو - گـوڵاو ؛ ماسـت + ئـاو - ماسـتاو ؛ زەرد + ئـاو - زەرداو ؛ سـەر + ئێـش + ە - سەریەشە ...)) و بوونی (ئـ) بە بزوێن لەو وشانەدا کە لە زمانی عەرەبییـەوە وەرگیراون ، وەك : ((دائـم ــ دایـم ؛ دائـرة ــ دایـەرە ؛ بـئر ــ بـیر ...)) و بەکارنـەهێنانی لـە ناوەڕاست و کۆتایی (لە زمانی کوردیدا ((ئـ)) لە کۆتایی وشەدا تەنیا لە وشەی ((نەء))دا دەبینرێت ، کە ئەویش بە زۆری دەکرێ بە ((نا))) وشەدا ، ئەوە دەسەلمێنن ، لە زمانی کوردیدا (ئـ) فۆنێم نەبێ و دەنگێکی یاریدەدەر بێ ، بۆ ئاسـانکردنی دەربڕیـن ... ئەمـەش هیـچ لـەوە ناگۆڕێ ، کە (ئـ) لە زمانی عەرەبیدا فۆنێمە .

وێنـەی ئـەم دەنگـە هـەمزەی پێدەوتـرێ . لەنووسـینی کوردیـدا نیگـاری (ئـ) بـۆ یەکـەم جـار لـە سـاڵی ١٩١٩دا پـەیدابووە . بەوێنـە ، لـە ژمـارە (١٨)ی گۆڤـاری ((ژیـن))ی ئەسـتەموولدا ، کـە (٨)ی مایسـی ١٣٣٥ی لەسـەر نووسراوە و دەکاتە (٨)ی مایسی ١٩١٩ ، وتارێکی داوەر ئەردەلانی بە ناوی ((چۆن بکۆشین ؟))ەوە هەیە (ل ١٦) و

لە نووسینی هەندێ وشەدا نیگاری (ئ)ی بەکارهێناوە . بۆ نموونە : (د ٨ ـ ((ئەمرد))) ؛ (د ١١ ـ ((ئەم))) ؛ (د ١٣ ـ ((ئەمانە))) ؛ (د ١٤ ـ ((ئەکۆشین))) ...

ئەم هەنگاوەی داوەر ئەردەلأنی کاری کردە سەر هەندێ نووسەری گۆڤاری ((ژین)) . بۆ نموونە یەکسەر لە ژمارەی داهاتوودا ـ واتە لە ژمارە (١٩)دا ، ٢٢ی مایسی ١٣٣٥ك / ١٩١٩ز ـ ع . ڕەحمی ، کە نووسەرێکی چالاکی ئەو گۆڤارە بووە و لە زوربەی ژمارەکانیدا بەرهەمی بلأوکراوەتەوە و لە هیچ یەکێك لە نووسینەکانی بەر لە ژمارەی (١٩)دا پیتی (ئـ)ی بەکارنەهێناوە ، لەو شیعرەیدا کە بە ناوی ((لوما ژ بلبل))ەوە لە لاپەڕە (١٦)ی ژمارەی ناوبراودا چاپی کردووە ، بۆ نووسینی چەند وشەیێك پیتی (ئـ)ی بەکارهێناوە . هەروەها کەمێ دواتریش لە کتێبی ((هینگر زیمان کوردی)) (١٩٢١)دا نیگاری (ئـ) زۆر بەرچاودەکەوێ ... لە کتێبی ((کۆمەڵە شیعری حاجی قادری کۆیی))دا (١٩٢٥) ، (ئ) تا ڕادەیێك بەکارهاتووە ...

ئەو داوەر ئەردەلأنی‌یەی لە ژمارە (١٨)ی گۆڤاری ((ژین))دا ، کە ڕێکەوتی (٨)ی مایسی ١٣٣٥ دەکات ، لە ژمارە (٧)ی گۆڤاری ((کوردستان))یشدا ، کە هەر دیسان لە (٨)ی مایسی ١٣٣٥دا دەرچووە ، وتارێکی بەناوی ((هێشتا نوستووین))ەوە بلأوکردووەتەوە و لێرەشدا بەهەمان چەشن پیتی (ئ)ی بەکارهێناوە .

بــەر لــە پــەیدابوونی وێنــەی هــەمزە ، وشــەکانی وەك : (ئەشــکێنیٚ ، هــەڵئەکوتێتــە ، ئــەکا ... ئــەهێنن ، ئــەیاندا ...) ، (ئــ)یــان تێــدا بــە (ا) دەنووســرا ، وەك : (اشکێنیٚ ، هەڵاکوتێتە ، اکـا ... امێنـن ، ایـاندا ...) ... بـەڵام سـەرنج ڕاکێـش ئەوەیـە ، لـە ژمارە (١٦) و (١٧)ی ڕۆژنامــەی ((تێگەیشــتنی ڕاســتی))دا (٢٣ی شــوباتی ١٩١٨ ، ل ١ ــ ٢ و ٢٦ی شـوباتی ١٩١٨ ، ل ١ ــ ٢) بـە نـاوی ((نطــق عـالمیکی اجتمـاعی کـورەی کـوردان بـو رۆسـای عـالی قدر کوردان))ەوە هەیـە ، کـە ئـەو وشـانەی ناومـان بردن بـەو چەشـنەی خـوارەوە نووسـراون تێیـدا : ((اەشکین ، هل اەکوتیتە ، اەکا ... اەهینن ، اەیاندا ...)) . ئەم جۆرە نووسینە بـۆ یەکـەم جـار لـە وتـاری نـاوبراودا دەبیـنریٚ . هەرچـەندە ئەمــە زۆر بڵاونــەبووەوە و پــەرەی نەسـەند ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشـدا دەتوانـریٚ بـە هـەنگاوێك دابنریٚ بەرەو پەیدابوونی (ئە) ، بەتایبەتی چونکە بەر لەو وتارە لە هیچ چاپەمەنییێکی کوردیدا ئەوە نابینریٚ ، کە بە دوا هەمزەدا کورتە بزوێنی (ە) نووسرابیٚ .

ئا[1]

بە پێی ڕێبازی نووسینی کوردی بە ئـەلفوبێی عـەرەبی ، بریتییە لە دوو پیتی (ئ) و (ا) ، بەڵام بە ئـەلفوبێی لاتینـی بە یەك پیت دەنووسریٚ و (A , a)ی بۆ کراوەتـە نیگـار . نووسینی لاتینـی ، کـە بایـەخی بـە دەنگـی (ئـ) نـەداوە و

تەنیا (ا)ی کردووەتە وێنەی ، لەبەر ئەوەیە ، کە فۆنێمەکە (ا)یە و هەرچی (ئـ)ە فۆنێم نییە و دەنگێکە ئەرکی یاریدەدان و ئاسانکردنی دەربڕینی بزوێن دەبینێ ... (بـ . : ئـ) . (ا) بزوێنی ڕیزی پێشەوە و بەشی سەرووە ـ واتە لە کاتی وتنی ئەم فۆنێمەدا ، زمان کە بە شێوەی ئاسۆیی هاتوچۆ دەکات ـ بەرەو پێشەوە دەچێت و لە باری ئەستوونیی جووڵانەوەیدا بەرەو سەروو هەڵدەکشێ .

ئا[۲]

(ئـ .) . بەڵێ ، ئەرێ ، ئارێ ، ئەری ، ئادی ، با ، هەرێ (لە زمانی ئاخاوتندا) لە وەڵامی پرسیارێکدا بە ئەرێتی و پەسەندکردن : ئازاد زوو گەڕایەوە ؟ ئا ... ؛ ئەم کراسەت پێ جوانە ؟ ئا ... ((خۆیشم نازانم چۆن چۆنی هاتە دڵمەوە ؟ ... ئا ... وەك بێتەوە یادم سەرەتامان بە هۆی نووسینەوە ڕێچکەی بەست ...)) (مستەفا ، ل ۱۱۷). ((دیارە باسی خۆتت زۆر بیستۆتەوە ؟ ... ئا ، بیستوومەتەوە ...)) (هیچ ، ل ۱۰) . ((ـ دایەگیان ئەوە لای باوکمەوە نانت بۆ هێناوین ؟ دایەگیان وتی : ئا بەساقەتان بم ...)) (موحەڕەم ، ل ۱۵) . ((ئا باقێ خوە دکن)) (زارگۆتن ، ل ۲۰٦) - واتە ـ بە ئای باوکی خۆتان دەکەن ؛ بە گوێی باوکی خۆ دەکەن ، بە بابی خۆ دەڵێن (ئا - بەڵێ) .

(ئـا) دەشـێ دووپـات بکرێتــەوە و بوتــرێ (ئائـا) ، کــە ئەمەش دەبێتە هۆی پتر تـەئکیدکردن : ((... ئا ... ئا ... زانیــم ... زانیــم)) (ئاســك ، ل ٢٦) . ((بــاوکم بــە دارجگەرەکـە چەناگـەی ئـەخوراند و وەڵامـی دایـەوە : ـ ئـا ... ئا ... هەناسەی داوە ...)) (کۆردەرە ، ل ٤٠) . ((ئا ، ئا ، دەبـارێت ، شـەو خـەوم دیـوە خـەو)) (هیـچ ، ل ٧) . ((ـ ئائا ... خۆ تۆ ئێمەت دروسـت نـەکردووە !)) (بـەرەو لوتکە ، ل ٥١) . ((ئا ، ئا هەر وەها بکە ...)) (خەندەلێو ، ل ١١٧) ...

ئا[٣]

(ئـ .) بۆ پتـەوکردنی نیشـاندان و ئامـاژەکردن : ئا لـەم (لـەو) شـوێنەدا . ئا ئـەم (ئـەو) پیـاوە . ئـا لـەوێ . ئـا بـەم (بـەو) جـۆرە . ئا ئـەوەتـە . ئا ئێستا (نـها ، فێگـا) ... ((ئـا لەم ژوورە گەزۆی ئاسمان ئەبارێ * ئا لـەم خـوارە بـە شـەو قـەتران دەبـارێ)) (ئەسـیری ، ل ٦٠)) . ((ئـا لـەو خاکـە پرشنگ ڕێژیی پرچی زێڕینت * ئەی مانگی جوان سەنگین ئەکا نرخی بینینت)) (گۆران ، ل ٢١٨) . ((لە دوای ئا ئەم خۆشەویستییە کوتوپـڕ * کـە هـەڵیان پچڕکـان و کەوتـە سەر ئاگر)) (پیرەمێرد ، ل ٢٣٩) . ((چیای ئاگری هـەڵیان دەلووشـێ ... جـا تووڕەییـیەکـەی ئـاگری ئـا ئەمەیـە)) (ئەفسـانە ، ل ١٤١) . ((پەنجـە بچکۆلـەکان بـۆ خـانووە بڵاوبووەکـانی نـاو دارخورماکـان ڕاکێشـا و وتـی : ــ ئـا

لــەویداین)) (مســـتەفا ، ل ١٩) . ((ئـــا بــــەم جــــۆرە ... شـانۆگەریی (ئاسـك)تـان دی و ئـا بـەو جـۆرەش کۆتـایی هـات)) (ئاسك ، ل ٨٩) . ((ئا بەم ڕەنگـە دەبـێ لـەو چیا هەڵدێرانە تاکیان نەهێڵین و ئاسەواریان کوێربکەینـەوە)) (دمدم ، ل ٣٠٧) . ((ئا ب ڤی جۆرەیی وانا وەختـێ خـوە دبــهراند)) (کــوردۆ ، ل ١٣١) . ((... ئـــا ئێســـتا کـــە دانیشتووین ژەندرمە کردی بە ژوورا و هـەمووماني ڕاپێچ کرد ...)) (ژانی گەل ، ل ١١٧) . ((ئا نها ، مەسـەرێ خـوە دایە بەر هەڤ ، وەك بزانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٨٧) . ((بەکۆ دبێ : تـو سـەر سـەرێ مـن و چـەعڤێ من هـاتی ، ئـا ڤێگـا نیشانا وێ داینە)) (زارگۆتن ، ل ٧٤) ...

ئا[٤]

(ئــ .) بـۆ داخـوازی و وریاکردنـەوە و بانگهێشـــتن و هاندان و پرسیار : ئا چۆڕێ ئاوم بۆ بێنە . ئا وەرە ئێرە بزانم چیتە . ئا بزانم چۆن شل‌کوتی مەرگی دەکەی ... و ((ئایشـێ بـە قەرەواشـی گـوت : ئـا کچـێ هـەڕۆ ئـەو دوو مافوورەی کە پار دلبـەر دروسـتی کـردن لەسـەر ستێرێ مافووران دانراون بیانهێنـە ...)) (دمـدم ، ل ٢٠٤) . (محـە خوڕی‌یە یەکێك لە شوانەکانی ، وتـی : ئـا بـڕۆ گوریسـێکم بۆ بهێنە !)) (هیچ ، ل ٣٠) . ((... ڕووی کردە خێزانی : ئا خێراکـــە چایـــەکم بـــۆ تێکـــە ، بـــا فریـــای جەماعـــەت و تەراویحەکەم بکەوم)) (قزلجی ، ل ٧٠) . ((ئا فلانە کەس

بانگ‌كه‌ن)) (له خه‌وما ، ل ٤٢) . ((...ئا لاچن بیكه‌م به قوربانی گولله‌یێك)) (ژانی گه‌ل ، ل ٢٠٢) . ((دلبه‌ر بانگی كرد گوتی : ((ئا ڕاوه‌سته ، له‌بیرم چوو ...)) (دمدم ، ل ٢٨٧) . ((... ئا بزانم ئه‌مانه به دوای چی‌دا ده‌گه‌ڕێن ؟)) (كۆرده‌ره ، ل ١١٥) . ((ئا كابرا ! ئه‌مه‌مان بۆ ڕوون بكه‌ره‌وه)) (خه‌نده‌لێو ، ل ١٦) . ((... ئا كوره كێ له‌وێیه ؟)) (ویژدان ، ل ٢٩) .

ئا [٥]

(ئـ .) له باری سه‌رسوڕمان و گوماندا : ـ ئا ! خۆ كه‌وته خوارێ . ـ ئازاد خنكا ! ـ ئا ... ((ـ هه‌ی ... ده‌ستت بشكێ ... هه‌ی : ـ ئه‌وه چۆن لێت به‌ربوو ! ...ئا...)) (مه‌م [٢] ، ل ٣٥) . ((من به‌ش به حاڵی خۆم ده‌ڵێم ژن مرده‌یه و شه‌یتان سواری كۆڵی بووه و ئا...)) (به‌ره‌و لوتكه ، ل١٣) .

بۆ نیشاندانی سه‌رسوڕمان و گومانی ته‌واو ده‌كرێ دووپات بكرێته‌وه و بوترێ (ئا ئا) : ئا ... ئا ... خۆ كه‌وته خوارێ .

ئا [٦]

(ئـ .) - ئاخ ، ئاه . نكه‌نكی نه‌خۆش بۆ ده‌ربڕینی ئێش و ئازار . هانابردنه به‌ر خه‌ڵك له كاتی ڵێقه‌ومان و ته‌نگ و چه‌ڵه‌مه‌دا . ده‌نگی هه‌ناسه‌بڕكێ ... : ئا... مردم .

ئـا... فريـام كـەون... مـاڵم سـووتا . ((ئايـەكى خنكـاوى كرد و جامى دا بە دەستمەوە ...)) (كۆردەرە ، ل٥٢) .

لە تاووتينى پێكانى مەبەستدا دووبارە دەكرێتەوە : ... ئا ... ئا ... مردم ... فريامكەون ... ماڵم سووتا .

ئا[٧]

(ئـ .) . لـە پێكهێنانى ئامراز و وشـەى وەك (ئـادەى ، ئاخۆ ، ئاوا ، ئاوەهـا ...)دا هاريكـارى دەكـا : ((ئـادەى كچم ... چايـەكمان بـۆ لێبنـێ)) (شـار ، ل٥٩) . ((ئـادەى بيخەنە ئەو ژوورەوە ، زۆر چاك ئاگاتان لێ بێ هـەتا بانگى ئەكـەم لێـى ئەپرسمـەوە)) (لـە خـەوما ، ل ٤٣)... (بـ : ئادەى) . ((لاكين ئاخۆ چ شاعيرێكى تر * شيعرە پيشـەى بە دائيمى ، سەرومڕ)) (گۆران ، ل ١٢٢) ... (بـ . : ئاخۆ) . دڵدارەكـەى تـۆ * ئـاوا پەرپووتـە)) (هەڵمـەت ، ل ٤٤) ... (بـ : ئـاوا) ... (بـ : ئاوەهـا بـوو) ((... كارەسـاتى ئـەم هەواڵە ...)) (ئاسك ، ل ٥٣)... (بـ . : ئاوەها) .

ئا[٨]

(جش) . (ئست) . : هاو ؛ پـە . : ئان ؛ سـس . : ئينـا) . (بـ . : ئەو) .

لە ناوچەى هەورامان و گەرميان و موكريان ... بە واتاى (ئـەو) دێـت : ((وەختيـۆ ، ئـا ، يـارە نزيكـم مـەبۆ * لاوە سەريمەنە ، تێر سـەيرم كـەرۆ)) (صـەيدى ، ل ١٣٠) . ((ئا ڕووە كـە دادێ لـەيلێ بـەردەوە * مـەجنوون مـەن بـە داخ

دووری و دەردەوە)) (لەیلیٚ و مەجنوون ، ل ١٤٢) . ((هەر کەس ئا ئیمۆ بنۆ وە بۆوە * مەردەی سەد ساڵ بۆ زەندە مەبۆوە)) (گەرمیان ، ل ٧٠) ... (بـ . : ئادتیٚ ، ئادی). ◇ئا خورماویٚ تۆ واردیٚنە پیٚشکەش ئینا کیسە و منەتە - ئەو خورمایەی تۆ خواردووتە دەنکەکەی وا لە گیرفانی مندا . واتە : ئەو فرۆفیٚڵەی دەیکەیت من لەوسەری دیٚمەوە .

ئا[٩]

لە دیالیٚکتی ژووروی کوردیدا وەك جیٚناوی هەیی بۆ میٚ بەکاردیٚ و شیٚوەییٚکی جیٚناوی (یا)یە : ((تو پور ئحسان و خوی ڕەحمی * ل دەرویشان ئابی خەشمی)) (جزیری ، ل ٤٣٤) ... (بـ . : یا) .

ئا[١٠]

کورت کراوەی وشەی (ئاغا)یە : ئا خدر ؛ ئا حەسەن ...

ئاب[١]

(ف .) ؛ (ن .)

١ـ ئاو ، ئاڤ (ئست . : ئاپ ؛ فن . : ئاپی ؛ سس . : ئاپە ؛ ف . : آب) . لە ئەدەبی کوردیی زوودا ، زۆر دەبینریٚ : ((سروشکم ئاب و دانەی نارە ، کیٚ دی * بە گەرمی داوەریٚ بەم طەرزە ئەرزە ؟!)) (نالی ، ل ٤٤٨) . ((ئاگر و ئاب و گل دکت * قەلبان ژ قەلبان هل دکت)) (جزیری ، ل ١٨٧) . ~ ئەسرین ((ئاوی ئەسرین و ئاوی

فرمێسك : ((بە ئاب ئەسرین ئەو زیندەواران * بە دوعای خوفیەی طاعەت گوزاران)) (هەمەوەند ، ل ٦١) . ~ تەلآ - ئاوی زێڕ : ((ئۆسای هونەروەر تەختەی سیم و ساف * مەنەققەش بە ئاب تەلآ بێ خیلاف)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٣١) . ~ حەیات - ئاوی ژیان (((نالی) ئوستادەکی گەلێ چا بوو * خضری ئابی حەیاتی مەعنا بوو)) (کۆیی ، ل ٢١٩) . ((ژ عنایەت نەظەهریێ (خاصە) کو هەر مەصرەع و بەیتەك * قەدەحێن ئابیحەیاتینە د شعرا مە لە بالەب)) (جزیری ، ل ١١٨)... حەیوان - ((ئابی حەیات ، ئاوی ژیان : ((هیجری ئەمڕۆ شەوقی دیداری بەسەردا کەوتووە * تەشنەیی دیداری تۆیە ئابی حەیوانی دەویێ)) (کوردی ، ل ٩٢) . ((زاری تۆ گوڵزارە خۆ ، بۆچ ئابی حەیوانی هەیە؟ * سەروی تۆ ئازادە ، نارنج و ڕوممانی بەردەدا ؟)) (وەفایی ، ل ١٢) . ~ زەلآڵ - ئاوی پاك : ((ئافتابە و لەگەن چە تەلآی بێ غەش * پڕ ئابی زەلآڵ چون شیری بۆنخۆش)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ٩٨) . ~ زەندەگان : ((ناگەهـ ب ڕژت ژ ئاسیمانی * سەرچەشمەییێ ئابێ زەندەگانی)) (خانی ، ل ٢٤٨) . ~ ساف : ((پڕ جە ئابی ساف زەلآڵ چەن زەمزەم * ئابش چ ئابێ چون چەشمەی زەمزەم)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٧١) . ~ گەرم - ئاوی گەرم : ((وەر نە تا مەحشەر من وەی دەردەوە * هام وەی ئاب گەرم و ئاهـ و سەردەوە)) (هەمەوەند ، ل ٦٩) .

(ئاب) ئێستا نە لە زمانی ئاخاوتن و نە لە زمانی نووسیندا بەتەنیا بەکارناهێنرێ ، بەڵام لە ڕۆنانی وشەی ناسادەدا بەشداری دەکات : ئابخانە ، ئابڕوو ، تێزاب .

٢ـ مت : أ) کاتێ پاشگری (ـ دار)ی دەخرێتە سەر واتای (بریسکە ، بریقە ، ورشە ، ڕەونەق) دەگەیەنێ (بـ . : ئابدار١) ؛ ب) دەمێ وشەی وەك (تاب ، ڕەنگ ...)ی بە دوادا دێ واتای (ڕازاوە ، ڕەونەق ...) ڕادەگەیەنێ : ~وتاب (بـ . : ئابوتاب٢) . ~و ڕەنگ : ((بە ئاب و ڕەنگ و ڕوو حۆری ، بە زولف و گاکۆڵی غیلمان * گوڵاویان دا لە مەیخانە ، غوباریان عەنبەر ئاسا کرد)) (وەفایی ، ل ٣٤) .

ئاب[٢]

هەشتەم مانگی ساڵی ڕۆمییە (٣١ ڕۆژە) بە لاتینی (Augustus)ی پێدەوترێ و بە ناوی (ئاوگوست)ی ئیمپراتۆری ڕۆمەوە ناونراوە ... ئەو لە مانگی ئابدا لە دایك بووە . لە سەرەتای ئابدا دەچنە هاوینەهەوار .

ئابا

(ع : آباء) ، (ن . ، کۆ)

باوکان

((نەصیحەت بێ برا ، گەر ڕۆڵە بوو مەڕوانە بۆ ئابا * گەواهی عەدلی ئەم دەعوایە پووری مەڕوانە))

(مـــەحوی ، ل ٢٧٨) . ((ئابـــایێ ئـــزام و جـــەدد و والـــد * مەنسووب و مسەلسەلێد خالد)) (خانی ، ل ٨٠) .

ئابات

(م .) ، (بـ . : ئاباد[1]) .

ئاباد[1]

(ئـ .) ، (ئـن) . لـە موکریـانیدا دەنگـی (د)ی کۆتـایی دەبێتە (ت) و دەوترێ (ئابات) . - ئاوا ، ئاوەدان .

١ـ لە زمانـە ئێرانییـەکاندا وەك مۆرفێمێکی بەند بـە دوا نـاوێکدا دێ و یـاریدەی ڕۆنـانی نـاوێکی نـوێ دەدا بـۆ ناونانی شار و دێ : ئیسلام ئاباد ؛ جەلال ئاباد .

٢ـ لە زمـانی کوردیـدا : أ) بە زۆری بـە هـەمان چەشـنی زمانـانی خزمـی ، خـۆی دەنوێنـێ (مـەهاباد ...) . ((ڕا جەعفـەرئاباد سـارای گـەرم مـەیل * مـەنزڵ شـیراز شـار سەودای عەشق لەیل)) (مەولەوی ، ل ٢٦٠) . ((تا ڕێك نەکـەون قـەبیلی ئـەکراد * هـەروا دەبنـە خەرابـەئاباد)) (کۆیـی ، ل ١٩٩) . ((بـۆ کیمیـایی وەسـڵت ، لـە کونجـی میحنەت ئاباد * سەد وەك ئەسیر و لوقمان بێ نەشئە بوون لە سیماب)) (قـانع ، ل ٥٦)... ب) بەتـەنیاش لـە شـێوەی ئاوەڵناوی سادەدا بە کاردەبرێ : ((وەك بەهەشت خەمڵیوە خاکی کوردستانی ئازاد * موڵکی ئازەربایجانیش بۆ ئەوە مەعموور و ئاباد)) (هێمن ، ل ٩٤)... (بـ . : ئاوا[1])

ئاباد[2]

(ع . : ابد) . (کس ، ل .) . (ن . ، ئن .) . (بـ : ئەبەد)

ئابادانی

(ف . : آبادانی) . (کس . ، ل .) . (ن . ، نس) .

ئابادی[1]

(ف . آبـادی) . (ن . ، نــس) - ئـاوایی ، ئـاوەدانی ، چادرنشین . (بـ . : ئاوەدانی) . ((ئەی عەجەب (سالم) لـە صـەحرا ڕوو لـە ئابـادی دەکـا * یـاری شـاری موژدەبـێ چۆڵکەری هامون هاتەوە)) (سالم ، ل ١٣٣) . ((یا ڕەب بە میقـدار ئابـادیی تـەنیا * بـە جـەمع ژی ڕۆح ئـەموات و ئەحیا)) (هەمەوەندی ، ل ٢٣) .

ئابادی[2]

(ع . : ابدی) . (کس . ، ل .) . (ئن . ، نس .)

(بـ . : ئەبەدی)

ئابان

(ف . : آبان) . (کئ .) . (ن . ، نس) . هەشتەم مانگی ساڵی هـەتاوی (ئێرانـە) . بەرانبـەر مـانگی (خـەزەڵوەڕ)ی کوردی دەوەستێ ـ واتە دووەم مانگی پاییز ، کە لـە ٢١ی تشرینی یەکەم تا ٢٠ی تشرینی دووەم دەگرێتەوە .

ئابجۆ

(ف . : آبجو) . (م .) . (ن . ، نس . : ئاب[1] + جۆ) .
(بـ . : ئاوجۆ)

ئابخانه

(فـك .) . (ن . ، نـس . : ئـاب + خانـه) . ئاودەسـت ، ئاودەسـتخانه ، ئابدەسـت ، ئابدەسـتخانه ، ئەدەبخانـه ، دەستاو ، دەستاڤ ، پێشاو ، سەراو ، کەناراو ، ئاڤرێژ ، چێشمه ... شوێنی دەست بە ئاو گەیاندن .

ئابدار[1]

(فك .) . (ئن . ، نس . : ئاب + دار) ١ـ شوێنێك یان شتێك ، كه ئاوی زۆربێ . ((یەك سەد هەزار مەن ئەناری ئابدار * سێ سەد هـەزار مـەن جـە سـێبی خونسـار)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ٩٨) . (بـ . : ئاودار ، ئابدار) . ٢ـ مت . : بریسكەدار ، بریقەدار ، بە ڕەونـەق ، بە جەوهـەر . ((یـەمی دیـدە پـڕ لـە مـەرجان ، وەك یـەشمی ئـابدارە * شـەبەیە شـەبیهی زوڵفـی سـیاهی وەك زوخـاڵی)) (نـالی ، ل٦٥٩) . ((دا نە كەمەر گاش شەمشیر ئابدار * دوو نیم بی خەطەر بە وێنەی خەیار)) (هەمەوەندی ، ل ٣٥٥) .

ئابدار[2]

(فـك .) . (ن . ، نـس . : ئـاب[1] + دار) . قـاوەچی و چایچیی گەورە ماڵان . ((دەهاتە كن ئەولادی شا ڕۆستەم بەگان ، سـێ سـاڵان دەبـووە سـەققا و سـێیان دەبـوو بـە ئابدارە)) (تحفه ، ب ٢ ، ل ١٩٤) .

ئابدارباشی

(کـت .) . (ن . ، نـس . : ئـاب + دار + باشـی ((ت . : سـەرەك ، سـەرۆك))) . سـەرۆکی چاپـەز و قـاوەچیی دیوەخان .

ئابدارخانە

(فك .) . (کئ .) . (ن . ، نس . : ئاب + دار + خانـە) . ١ـ ژووری چالێنان و قاوەسازکردن بۆ دیوەخان . ٢ـ بار و بنـەی تایبـەتیی پیـاوی گـەورە لـە سـەفەردا ((بـار و بنەی شایان هـانی و لـە گۆڕایـی دەوری کـانی خێـوەت و خـەرگا هـەڵدرا و بار و ئابدارخانـە خـرا و بارەگـای کـۆڕی خۆنکاری لـە لای سـەرووی سـەرچاوەوە بـەرپاکرا و دەس کرا بە بەزم و ئاهەنگ ...)) (شەرەفنامە ، ل ٦٣٨) .

ئابدۆزەك

(کئـ .) . (ن . ، نـس . : ئـاب[١] + دۆز - دز + ەك) . ١ـ شرینقە ، فیچقە . دەرزی کە دەرمان و تراوی پـێ لـە لەش دەکەن . ٢ـ لوولە شووشەی دەم تەنگ ، کە دەرمـانی پێ لە چاو و لووت و گوێ دەکرێ .

ئابدەست

(فك .) . (ن . ، نس . : ئاب[١] + دەست) . (بـ . : ئابخانە) .

ئابدەستخانە

(فك .) . (ن . ، نس . : ئاب[١] + دەست + خانـە) . (بـ . : ئابخانە) .

ئابراغ

- ئاپراخ ، ئاپرەخ ، ئەپرەخ ، یاپراخ ، یاپراغ . (بـ . : یاپراخ) . ((هەر مالەك دێ تەبلی‌یەکە گرارێ یان ئابراغا و سەربڕێ لسەر دانێت و ئێنتە بەر قولێ)) (خدر ، ل ١٩) .

ئابڕوو

(فك .) . (ن . ، نس . : ئاب[١] + ڕوو) . ١ـ ئاڤڕوو ؛ ئاوڕوو ؛ ئاوی ڕوو ؛ سووری و جوانیی ڕوو ؛ گەشە و ورشە و ڕەونەقی دەموچاو ... ئەم وشەیە لە کوردیدا بەم مانا ڕاستەوخۆیەی بەکارناهێنرێ و تەنیا بە واتا ناڕاستەوخۆکەی لە کاردایە : ٢ـ مت . : شەرم ؛ شوورەیی ؛ ناموس ؛ حەیا ؛ حورمەت ؛ شەرەف ؛ ڕووسپێتی ؛ ڕووسووری ؛ سەربڵندی ... ((ڕۆژی (رومیل)یش بەو شەڕە شکا * ئابڕووی فاشستی ئێجگاری تکا)) (پیرەمێرد ، ل ٣٣١) . ((بەکر شەیتانە ، ئابڕووی خوشکی من دەبا)) (تحفە ، ل ٣١٨) . ((ئەوەی ڕووکاندبوویەوە ، ئەوەی بەو دەردەی بردبوو ، شتهایەك هەبوون لەو کارەدا کە پەڵەی ئاوێتبا سەر شەرەف و ئابڕووی ، بەڵام چی بوو ؟ بۆ خۆشی نەیدەزانی)) (ئەفسانە ، ل ٨١) . ((واتش خاس ئابڕووم پەرێم ئاوەردی * حەیا و ناموسم جە عالەم بەردی)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٤٠) ... ؟ بە ~ : بەشەرم ؛ بەناموس ؛ بەحەیا ؛ بەحورمەت ؛ ئابڕوودار ... ((کوا

بەخشـــندەی وەك حەتـــە ؟ كوانـــیٚ جوانـــی بـــەئابڕوو))
(بەیتی دمدم ، ل ١١)) . بیٚ ـ : بیٚشـەرم : بیٚناموس :
بیٚحەیا : بیٚحورمەت : بیٚچاوڕوو : چەرداوە ڕوو ...

ئابڕووبران

(چ .، ئـین . (كـب . ، نـس . : ئـابڕوو + بـ ((ڕەگـی ڕانەبوردووی (بردن))) + ر ((پاشگر)) + ان ((كۆتایی))) . حەیابران : ناوزڕان : ڕووڕەش بوون : بیٚڕیٚزبوون : سووك بوونی كەسیٚك بیٚ ئەوەی بكەری كارەكە دیار بیٚ .

ئابڕووبراو

(نـب . : ئنـب . : نـس . : ئـابڕوو + بـ ((بـردن)) + ر ((پاشگری كارا بزری)) + ا ((نیشانەی كاتی ڕابوردوو)) + و (پاشـگر) . حـەیابراو : نـاموس بـراو : ڕیسـواكراو : سووككراو ... كەسیٚك سووك و ڕیسوا و سەرشۆڕی ناو كۆمەڵ كرابیٚ .

ئابڕووبردن

(چ. ، تیٚ . ، نس . : ئابڕوو + بردن) . ناموس بـردن : نـاموس شـكاندن : حـەیابردن : شـەرەف بـردن : شـەرەف شـكاندن : بیٚشـەرەف كـردن : نـاوزڕاندن : ڕووڕەش كردن : ڕیسواكردن : سووككردن : ئـەتك كـردن : بەدناوكردن ... سووك و چرووك كردن و بیٚحورمەت كردنی كەسـیٚك ((قیبلەكـەم بـەو زاری هـەر وەك غونچـە بۆیـە

پێکەنی * دا بڵێن خەندەی لە گوڵ دێ ئابڕووی پەروین دەبا)) (وەفایی ، ل ٣) . ((تۆ نەمردووی ئاخ دڵت مرد * زێـــڕ ئـــابڕووی دڵداریـــی بـــرد)) (کامـــەران ، ل ٥١) . ((نـامووس و حـەیا و ئابڕووم بـەردی * پـەی چێـش پـی کارە نمە بی ڕازی)) (لەیلیٚ و مەجنوون ، ل ١٩٣) .

ئابڕووبەر

(نك . ، ئنك . ، نس . : ئـابڕوو + بـ ((بردن)) + ەر) . حەیابەر ؛ نامووس‌بەر ؛ مایەی ڕیسوابوون ... ١ـ یەکێك ببێتە هۆی حەیابردن و شەرەف‌شکاندنی کەسێك ((... شێرکۆ بە بێ ڕامان و سێ‌ودوو لێ‌کردن ڕای‌کردە کابرای بێ ئابڕووی ئابڕووبەر و ئەو نێزەی لە دەست دەرێنا کە گەفی لە ژنەکە دەکرد ...)) (شـەرەفنامە ، ل ١٢٧) . ٢ـ کار و کردەوەیێـك ، کـە ببێتـە مایـەی سـووك بـوون و عەیبە هێنانە سەر : (ڕۆڵە ! تەمەڵی کارێکی ئابڕووبەر)ە .

ئابڕووبەرە

(نك . ، ئنك . ، نس . : ئابڕوو + بـ ((بردن)) + ەر + ە) . ئابڕووڕێژ ؛ حەیابەرە ، نامووس‌بەرە ... (بـ . : ئابڕووبەر) .

ئابڕووتکان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئابڕوو + تکان)

(بـ . : ئـــابڕووچوون) . ((فـــەن و فێڵـــت کەوتـــە ڕوو ئەی چەرخ لە لام ئابڕووت تکا * بۆیـە بـەرزت کردمـەوە

بم خـــەیت و ئـــازارم بگـــا)) (پـــیرەمێرد ، ل ۲۹۰) . ((لاوێکی نامەردم تووش هات لە ڕێما بە سوێن و پەیمان * وەك ڕەشمـار پەیکـەری خـوارد ، نوسـت لـەناو جێمـا : ئـابڕوومی تکـان)) (گـۆران ، ل ۲۱۰) . ((لـە جامبـازیدا بووەتـە شای وەستایان و ئابڕووی تکاوە)) (قـەفتان ، ل ۱۲۳) . ((ئای کە نەنگە ئای کە ئابڕووتکانە * کە گەورەیە ئەنجام ئەم تاوانە)) (دیلان ، ل ١٤٧) .

ئابڕووتکاندن

(چ . ، تیٚ . ، نس . : ئابڕوو + تکان + انـدن) (بـ . : ئـابڕووبردن) . ((بـە ئاشـکرا دەسـتی لەگـەڵ دەسـتی حوسـەی خـدر گـاوانی جیرانمـان تێکـەڵ کـرد . ئـابڕووی تکاندین . لە لای عارەب و عەجەم بە سـۆدرەی بردیـن)) (کوێخا سێویٚ ، ل ۱۷۲) .

ئابڕووتکاو

(ئنب . ، نب ، نس . : ئابڕوو + تك ((تکان)) + ا + و) . ئـابڕووچوو ؛ حـەیاچوو ؛ نـاوزڕاو ؛ پایـەنزم ... کەسـێك حەیا و نامووسی چووبیٚ و تووشی سووکی و سەرشۆڕی بووبیٚ .

((لەگەڵ ئەوەش دەستی چەپەڵ ،
ئابڕووتکاو ،
هەر خەریکە ، تەکەڵ تەکەڵ

بۆ ئاسمانی پڕ لە هەتاو
تەپە دووکەڵ هەڵئەسێنێ ،
گڕی سپی ئەخنکێنێ ! ...)) (گۆران ، ل ٣٢٨) .

ئابڕووچوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئابڕوو + چوون) . ئابڕووتکان ؛ ئابڕووڕژان ؛ حەیاچوون ؛ ناموسچوون ؛ ڕیسوابوون ؛ سووکبوون ؛ بەدناوبوون ؛ ناوزڕان ؛ حورمەت و حەیا نەمان ... سووکبوون و نەمانی ڕێز و حورمەت لە نێو خەڵك و کۆمەڵدا . ((... منیش چارەم نەبوو ، دەمەویست سەرپۆشێك بۆ ئابڕووچوونەکەم پەیدا بکەم)) (گێلەپیاو ، ل ١٠٩) . ((... ئەوانە لە شەڕدا ئابڕوویان دەچێ و دوژمن زوو زەفەریان پێ دەبا)) (دمدم ، ل ٧٢) . ((- کوڕە قسەی چا بکە ئابڕوومان دەچێ)) (قزلجی ، ل٣٦) . ((کچەکان هەرسێك ڕووت بوون . پاڵیان وێکدا ، ڕۆیشتن ، گوتیان : ئۆوەی ئابڕوومان چوو ، هیچمان بە خۆماندا نەداوە)) (تحفه ، ب ٢ ، ل ٩٣) . ... ◊ ئابڕووی چوو - ڕیسوا بوو : ڕیسوا و سەرشۆڕی ناو کۆمەڵ بوو .

ئابڕوودار

(ئن . ، نس . : ئابڕوو + دار) . ئابڕوومەند ؛ بەئابڕوو ؛ بەشەرم ؛ بەناموس ؛ بەحەیا ، بەحورمەت ؛ بەڕێز ... بە یەکێك دەوترێ حەیا و حورمەتی هەبێ ، واتە ـ کەسی خاوەن شەرەف و ناموس .

ئابڕوودارانه

(بـ . : ئابڕوومەندانه)

ئابڕووداری

(بـ . : ئابڕوومەندی)

ئابڕووبڕژان

(بـ . : ئابڕووچوون)

ئابڕووڕێژ

(نك . ، ئنك . ، نس . : ئابڕوو + ڕێژ ((ڕێژان))) . (بـ . : ئابڕووبـەر ؛ ئابڕووبـەره) . ((ئـابڕووڕێژه ویصـالی یـار و خوێنڕێژه فیراق * عالەمی عیشق و مەحەببەت هەر بڕێژه ، هەربڕێژ)) (مەحوی ، ل ١٤٣) .

ئابڕووفرۆش

(نك . ، ئنك . ، نس . : ئابڕوو + فرۆش ((فرۆشتن))) . حـەیافرۆش ؛ نـامووس فـرۆش ... بـە کەسـێك دەوتـرێ حەیا و نامووسی خۆی بفرۆشێ . × ئابڕووكڕ .

ئابڕووكڕ

(نـك . ، ئنـك . ، نـس . : ئـابڕوو + كـڕ ((كڕیـن))) . حەیاكڕ ؛ نامووس كڕ ... یەكێك حەیا و نامووسی خەڵكی بكڕێ . (((پـیرۆز) ... بیریكەوتـەوه كـە چۆن لـە پێنـاو ژیـانێكی سـەربەرزانه و بەڕێزانـەدا ، ڕەنـج ئـەدا و پـەل

ئەکوتێ تا نانێکی مەمرە و مەژی دەستئەکەوێ . کە چۆن خۆی نافرۆشێ بە ئابڕووکڕان و چۆن ناوچەوان بڵندیی خۆی ناگۆڕێتەوە بە سایە و مایە و پایەی دەوڵەمەندان)) (شاکیر ، ل ۳۰) . × ئابڕووفرۆش .

ئابڕووڵێهەڵگیران

(چ . ، تێن . ، نس . : ئابڕوو + لێ + هەڵ + گیران) . ئابڕوونەمان : حەیاڵێهەڵگیران ... ((دەڵێ : مەتڵەبت چییە ؟ دەڵێ : قوربان ، ئابڕووم لێهەڵگیراوە)) (تحفە ، ب ۲ ، ل ۸۳) .

ئابڕوومەند

(ن . ، ئن . ، نس . : ئابڕوو + مەند) . (ب . : ئابڕوودار) . ((لە ئەو سەردەمانەشدا چەندان ئابڕوومەند ڕاخزیون)) (خەندەلێو ، ل ٥٢) . ((ئەستەموول گەورەیە ، پان و بەرینە ... شوێنی خواناسانە ... مەڵبەندی ئابڕوومەندانە)) (باڵندەکان ، ل ۷٥) .

ئابڕوومەندانە

(ئن . ، نس . : ئابڕوو + مەند + انە) . ئابڕوودارانە : شەرەفمەندانە ... ((هەرچی دەبێ بلا ببێ . لەگەڵ ئاسیە زەماوەند دەکەم . پێنج شەش منداڵمان دەبێ . ژیانێکی ئابڕوومەندانە پێکدێنین)) (گێلەپیاو ، ل ١٤١) .

ئابڕوومەندی

(نچ . ، نس . : ئابڕوو + مەند + ی) . ئابڕووداری ؛ بە حورمەتی ؛ بەڕێزی ... کەسێ خاوەنی نامووس و شەرەفمەندی بێ .

ئابشار

(ف . : آبشار) . (ن . ، نس . : ئاب[1] + شار) . (بـ . : ئاوشار) .

((ڕاییلێ و تار و پۆپی کولووی بەفرە ، ئابشار * با بای دەدات و ماسیی دێ وەکوو مەکووك)) (نالی ، ل ٢٥٩) .

((گریە بە خوڕ دێتە خوار ، هەروەکو عەینی بەهار * خۆش بووەتە ئابشار مەدمەعی سەرشانی من)) (نالی ، ل ٣٣٤) .

((بێ مەحەبا ئاو دەڕێژێ گەه بە فەوز و گەه بە دەور * چاوی من موددێکە شێوەی ئابشاری گرتووە)) (نالی ، ل ٥٤٢) .

ئابلۆقە

(ت . : abluka) . (ن) . گەمارۆ ؛ چواردەورە . (بـ . : ئابلۆقەدان) . ~ ئابووری ؛ ~ ڕامیاری ...

ئابلۆقەدان

(چ . ، تێ ، نس . : ئابلۆقە + دان) . ١ـ گەمارۆدان ؛ چواردەورگرتن ؛ چواردەورلێگرتن ؛ دەوردان ؛ دەورگرتن ،

بەگیرهێنان ... ٢ـ گەلەکۆمەکێ لێکردن ؛ هێرش بردنە سەر ناحەز و دوژمن ... ((لە ژوورەکەی سەرۆکی شارەوانی دەچوونە پێش ! باڵیان دەکرد بە باڵی یەکتردا ، تاوەکو ژوورەکەیان ئابلۆقەدا)) (مەم[١] ، ل ٩٢) . ((... هێرشێکی گەورەی کردە سەر قەڵای (کوسجەد) ، حوسێنی کوڕی مەنصوری لە قەڵاکەدا ئابلۆقەدا ، لەو ئابلۆقەدانەدا زستانێکی زۆر تووش و سەخت بەسەردا هات و کەس لەبەر بەند و بەستەڵەک لە دەرەوە خۆی نەگرت)) (شەرەفنامە ، ل ٥١) .

ئابلۆقەدەر

(نك . ، نس . : ئابلۆقە + د ((دان)) + ەر) . گەمارۆدەر ؛ چواردەورگر ؛ دەورەدەر ؛ دەوردەر ؛ دەورگر ؛ بەگیرهێن ... بە کەسانێك دەوترێ چواردەوری شوێنێکیان گرتبێ و خەڵکیان بەگیرهێنابێ : ((لەپڕ و نەکاو لەشکرێك لە کوردەکانی (جوزقان) بەسەر ئابلۆقەدەرانیاندا دا و دەرەتانیان بۆ نەهێشتن)) (شەرەفنامە ، ل ٥١ ـ ٥٢) .

ئابلۆقەدران

(چ . ، تێن . / کب . ؛ نس . : ئابلۆقە + ب ((دان)) + ر + ان) . گەمارۆدران ؛ چواردەورگیران ؛ چواردەوەرلێگیران ؛ دەوردران ؛ دەورەدران ؛ دەورگیران ؛ بەگیرهێنران ... (ب . : ئابلووقەدان) . ((چەند مانگێك بوو ئەو خەڵکە

زۆر و زەوەند بە ژن و منداڵ و پیر و جوانەوە حەسار و ئابلۆقەدرابوون)) (دمدم ، ل ٣٤١) .

ئابلۆقەدراو

(نك . ، ئنب . ، نس . : ئابلۆقە + د ((دان)) + ر + ا + و) . گەمارۆدراو ؛ چواردەورگیراو ؛ چواردەورلێگیراو ؛ دەوردراو ؛ دەورەدراو ؛ دەورگیراو ؛ بەگیرهێنراو ... شوێنێك یاخود كەسێك چواردەوری گیرابێ .

ئابلووقە

(بـ . : ئابلۆقە)

ئابلووقەدان

(بـ . : ئابلۆقەدان)

((... ئابلووقەی شارەكە دەدا)) (مەسعوود ، ل ٣٧٠) .

ئابلووقەدران

(بـ . : ئابلۆقەدران)

ئابلووقەدراو

(بـ . : ئابلۆقەدراو)

ئابلووقەدەر

(بـ . : ئابلۆقەدەر)

((زیرەكیی مەلا كارێكی وای كرد ئابلووقەدەران دوور كەوتنەوە ...)) (هیچ ، ل ٦٢) .

ئابنووس

(ین . ؛ ن .) . لە وشەی (ebenos)ی گریکییەوە وەرگیراوە ، کە واتای (داری ڕەش) دەگەیەنێ .

// ئابەنووس ؛ ئاوەنووس ؛ ئەبەنووس ؛ عەبەنووس ... ١ـ درەختێکە دارەکەی زۆر قورس و ڕەقە و تەختەکەی ڕەش و بریقەدارە : ((ئەمجا ئەی یار ، ئەی خوا ؟ـ ژنی عەشقم ، ئەی ڤینووس * ئەی هەیکەلی بەدەن لە عاج ، توالێت ئابنووس)) (گۆران) . ((بونیانی کیبر و سەرکەشیشە طاقی کیسرەوی * دانانی ظولم و ڕووڕەشییە تەختی ئابنووس)) (نالی ، ل ٢٣٨) ... ٢ـ مت . : بە واتای (ڕەشی) بەکاردەبرێ : ((عاجز مەبە هەرگیز لە چەپی چەرخی ئابنووس * گشتی بە دەستی فەردە مقامات و چارەنووس)) (قانع ، ل ١٠١) .

ئابوتاب

(نك .) . (ن . ، نس . : ئاب[١] ((ئاو ؛ تەڕایی ؛ فێنکی)) + و + تاب ((تاو ، گەرمی))) . ١ـ ئاووتاو : ((گەر ئابوتابی جەنەتی یو دۆزەخیت دەوێ * بنواڕە نێو چەوانی بەشووش و بڕۆی عەبووس)) (نالی ، ل ٢٤٠) . ((دیدە عەینی جارییە ، دڵ پڕ لە ناری مووقەدە * ئابوتابی حوسن ئەدەم بەو گوڵ عوذاری موو قەدە)) (مەحوی ، ل ٢٧٢) ... ٢ـ مت . : ڕازاوە ، ڕەونەق : ((دلبەر ... بۆ

جوانی پەردەی گوڵداری بە ئابوتابیشی بە نێو ڕەشماڵدا گێڕابوو)) (دمدم ، ل ١١٨) . (بـ . : ئاب[١] : ئاووتاو) .

ئابوهەوا

(ن . ، نس . : ئـاب[١] (ف .) ((ئـاو)) + و + هـەوا ((ع . : هواء))) . (بـ . : ئاووهەوا) . ((کام ئابوهەوا ؟ موعتەدیلی نەشئو نومابێ * یەعنی لە وەسەط کانییە گەرمێکی تێ زابێ)) (نالی ، ل ٦١١) .

ئابۆری

(کژ .) : (ن) .

(بـ . : ئابووری[١])

ئابۆنە

کەتە ؛ تەژە ؛ زەبەلاح ؛ زلحۆ ؛ زلحۆرت ؛ لەندەهۆر ... زەلامی کەتە و زەبەلاح . مرۆی تەژی ناقۆڵا . (بـ . : زلحۆرت) .

ئابوور[١]

(کژ .) . (ن .) . ١ـ کەرەستە و پێویستیی ژیان ؛ مایەی گوزەران و بژیو ؛ وەسیلەی هەبوون ... ~ دەست خستن : پەیداکردنی پێویستیی ژیان . ◊ بە ~ : ا) کارامە ؛ ب) دەست پێوەگر (بۆ ماڵ و سامان) . بێ ~ : بێدەرامەت .
٢ـ ڕێگای ژیان .

ئابوور [٢]

(كـــژ .) . (ن .) . ڕێكوپێـــك ؛ ســـاز ؛ تەكـــووز ؛ ئامادە ... ~ كرن : ڕێكخستن ؛ پێكهێنان ؛ سازدان ؛ تەكووزكردن ؛ ئامادەكردن : مە كارا خۆ ئابووركر : ئێمە كاری خۆمان سازكرد .

ئابوور [٣]

(كژ .) . (ن .) . ١ـ ڕێـز ؛ حەیا ؛ حورمەت ؛ نامووس ؛ شەرم ؛ ئابڕوو ... ~ كرن : شەرم كـردن . ◊ بـێ ~ : بێشەرم ؛ بێحەیا ... ٢ـ پاكی ؛ داوێن پاكی .

ئابووری [١]

(كژ . ، كنح) . (ونب .) (ن . ، نس . : ئابوور + ی) . ١ــ ژیـان ؛ هــەبوون ؛ ژیــن و ژیـان ؛ حـالْ و مـالْ . ٢ــ پاشــەكەوتی مــاڵداری ؛ پێكــهاتنی مــاڵداری ؛ ژیـــانی مـاڵداریی كۆمـەڵ و بەرهــەمی و دابــەش بوونــی ... بــەم مانایـــەی دووەمـــی لـــە كرمـــانجیی خـــوارووودا زۆر بڵاوبووەتەوە و ڕەگی داكوتاوە : ((ئەو ڕووداوە ناخۆشە زۆر كاری كردە سەر هەستی ناسك و شاعیرانەی مـن و هەروەها زۆریشی تەئسیر كردە سـەر وەزعـی ئـابووری و كۆمەلأیەتی و تەنانەت سیاسی كوردەواری)) (هێمـن ، ل ٣٦) . ((ئـــەگینا ... لێشـــاوی ســـواڵكەر ... ڕوو لـــە وڵاتەكەمان دەكا و گێروگرفتێكی تازەش دەبێتە سـەرباری

ئابووری و بازرگانی شەق و شڕی ئێمە)) (گێلەپیاو ، ل ١٣٩) .

ئابووری[٢]

(کــژ .) . (ن) . ڕێکــوپێکی ؛ ئامــادەیی (بـــ . : ئامادەیی) .

ئابووری[٣]

(کژ .) (ن) . ١ـ شەرمنی ؛ بەڕێزی ؛ بەحورمەتی ...
٢ـ پاکێتی ؛ داوێن‌پاکێتی .

ئابووری‌زان

(نـک . ، ئنـک . ، نـس . : ئـابووری + زان ((زانـین))) . کەسـێ لـە ئـابووری بزانـێ ـ واتـە لـە ژیـانی مـاڵداریی کۆمەڵ و بەرهەمی و دابەش‌بوونیدا شارەزابێت .

ئابووری‌زانی

(نـچ . ، نـس . : ئـابووری + زان ((زانـین)) + ی) . شارەزایی لە ئابووریدا ـ واتە شارەزایی لە ژیانی ماڵداریی کۆمەڵ و بەرهەمی و دابەش‌بوونیدا .

ئابووری‌ناس

(نـک . ، نـس . : ئـابووری + نـاس ((ناسـین) . زانـای ئـابووری ـ واتـە کەسـێ لـە ژیـانی مـاڵداریی کۆمـەڵ و بەرهەمی و دابەش‌بوونیدا پسپۆڕ بێ .

ئابووری ناسی

(نچ . ، نس . : ئابووری + ناس ((ناسین))) + ی) . زانستی ئابووری ـ واتە ئەو زانستەی لە ژیانی ماڵداریی کۆمەڵ و بەرهەمی و دابەش‌بوونی دەدوێ .

ئابوونە

(فر . : abonne) . (ف . : آبونمان ؛ ابونه .. ت . : abona ؛ abonman) . (ن) . ئەو پارەیەی بۆ مافی بەشداری‌کردن دەدرێ . جا بۆ بەردەوامیی وەرگرتنی رۆژنامە و گۆڤار ... بێ ، یان مانگانە و ساڵانەی ئەندامێتیی کۆمەڵە و یانە و رێکخراو و پارت ... بێ .

ئابەنووس

(بـ . : ئابنووس)

((بوستانی دولبەرم بە نەزاکەت لە چینی زولف * وەك گوێی عاجە بۆ خەمی چاوگانی ئابەنووس)) (سالم ، ل ٧٣) . ((کە هاتە چەرخە و بازی تەشی بە ڕانی نووسی * دەکەوتە پیابووسی دوو زولفی ئابەنووسی)) (وەفایی ، ل ١٩٤) .

ئابی

(ف . : آبی) . نس . : ئاب + ی) . واتای (ئاوی ؛ شینی کاڵ : تەڕ)ی کوردی دەگەیەنێ ... وێڕای ئەو مانایانە ، لە ئەدەبی کوردیدا بەو دوو مانایەی خوارەوەش دەبینرێ :

١. وەك بەی (بەهیٚ) :

((مەشرەبی (نالی) گەڵیٚ ئابی[١]یو ترشە بەڵیٚ * موعتەریفە خۆی دەڵیٚ : چا نییە ئەطواری من)) (نالی ، ل ٣٩٠) .

٢. ناوی گوڵە

(((ئابی) و (ئاوداری) و (نیلوفەر)ی زەرد * حاشیەی دەوری وەك خاڵی بێگەرد)) (پیرەمێرد ، ل ١٤٣) .

ئاپ

(کرٛ .) . (ن) . مام : هاپ : برای باوك : برا باڤە . ((ژ ویٚ ڕۆژا ئەبو زێد چوو مالا ئاپیٚ خوە ...)) (کوردۆ ، ل ٧١) . ((ئیرۆ ڕۆژا مێرایە ، ئەزیٚ تەعمینەکیٚ ل وە بکم ، تەعمینا ئاپیٚ خوە مەشکێنن)) (ستران ، ل ٦٣) . ((مەمیٚ گازیٚ ئاپ کرییە * ل بەر ئاپ سەکنییە)) (زارگۆتن ، ل ٦٨) .

پـ . : خال خازرا ڕاکر ، برازا ئاپ وندا کر (کوردۆ ، ل ٢٣١) .

ئاپارتی

(ف . : آپاردی) . (ل .) . (ئن) .

(بـ . : فێڵباز) .

ئاپەشکەرا

---

(١) لەم شیعرەی (نالی)دا ، (ئابی) مانای (نەسەلمێن : ڕەفن)یش دەدات . بەپێی ئەم لێکدانەوەیە (ئابی) ناوی کارایە و لە (اباء)ی عەرەبییەوە وەرگیراوە .

(کس .) . (ئن .) . (بـ . : ئاشکرا)

ئاپەشکەرایی

(کس .) . (ن .) . (بـ . : ئاشکرایی) .

ئاپراخ

(کـژ .) . (ن .) . ئـابراغ ؛ ئـاپرەخ ؛ ئـەپرەخ ؛ یـاپراخ ؛ یاپراغ (بـ . : یاپراخ)

ئاپرەخ

(کـژ .) . (ن .) . ئـابراغ ؛ ئـاپرەخ ؛ ئـەپرەخ ؛ یـاپراخ ؛ یاپراغ (بـ . : یاپراخ) .

ئاپرێل

(کس .) . (ن .) . (بـ . : نیسان)

ئاپك

(ز .) . (ن . ، نـس . : ئـاپ + ك) . مامۆکـە . بچـووك کراوەی ناوی مامە (بـ . : ئاپ) .

ئاپنجی

(ت . : yapanca) . (کس .) . (ن .) پاڵتۆی درێژی فش و فۆڵـی زووی تورکـەکان ؛ یـاخود مشـەمای درێـژی فـش و فۆڵ .

ئاپۆ

(کژ .) . (ن .) - هاپۆ

١ـ (ب . : ئاپ) . ٢ـ بۆ بانگکردنی مام ، واتە (ئاپ) لە دۆخی بانگهێشتندا : مەمیٚ گۆت : ((ئاپۆ مەلا ڤابە ل سەریٚ خوەدیان و کوڕانە * کەرەما تە ل سەر سەریٚ من و هەر دوو چاڤانە)) (مەمیٚ ئالان ، ل ٧٠) . ئەحمەد گۆت : ((ئاپۆ ، کا قیزا تە ؟ ئەو ل ڤرا نینە ؟)) (کوردۆ ، ل ١٧٠) .

((... گۆ : ئاپۆ ، تو ئەختیاری ، تو وەرە سواریٚ ، ئە تو بڤینە هەڤال ب ڕێوینگی‌یە)) (زارگۆتن ، ل ٦٨) .

ئاپۆر [١]

(ب . : ئاپۆرە [١])

ئاپۆر [٢]

(ب . : ئاپۆرە [٢])

ئاپۆر [٣]

بیانی ؛ بێگانە ؛ غەوارە ؛ غەریب ؛ نەناس ... (ب . : بیانی) .

ئاپۆرا [١]

(ب . : ئاپۆرە [١]) .

((ئاپۆرای خەڵکی دەقیقە بە دەقیقە زیاتر دەبوو ...)) (گێلەپیاو ، ل ١١٦) . ((خانجان ... لە نێو ئاپۆراکەدا وێستا بوو ...)) (هەتاو ، ل ٧٩) .

ئاپۆرا[2]

(ب. : ئاپۆرە[2])

ئاپۆرە[1]

(م.) . (ن. ، نس. : ئا + پۆر + ە) . ئاپۆر[1] : ئاپۆرا[1] : ئاپوورا[1] : قەرەباڵغی : کۆمەڵە خەڵك : کۆبوونەوەی خەڵك پێکەوە : کۆمەڵ و جەماوەری خەڵك کە دەوریان لە شتێك دابێ ... ((حەشامات و ئاپۆرەی زۆر لە بۆرە پیاگ بەربوونە خاپوورکردنی شار)) (شەرەفنامە ، ل ١٥٩) . ((ماڵی شا ئەوێ ڕۆژیش لە ڕۆژانی پێشوو گەلێ ئاپۆرەتر بوو...)) (دمدم ، ل ٢٣٨) . ((پاشا ئەوێ ڕۆژێ زیافەت و میوانداریێکی زۆر گەورە و گرانی بۆ بەگەکان سازدا . دیوەخان زۆر ئاپۆرە و قەڵەباڵغ بوو...)) (ئەفسانە ، ل ١٣٤) .

ئاپۆرە[2]

(م.) . (ن ، نس. : ئا + پۆر + ە) . ئاپۆر[2] : ئاپۆرا[2] : ئاپوورا[2] : بەلا : نەگبەتی : مەینەتی : سەخڵەتی : تەنگانە : نەهامەتی : تەنگ و چەڵەمە : تەگەرە و تووشی : کۆسپ و تەگەرە : بەسەرهاتی ناخۆش و خراپ ...

ئاپۆرەدان

(چ. ، تێ. ، نس. : ئاپۆرە + دان) . دەورەدان : دەوردان : کۆبوونەوە لە دەوری شتێك : ((دووسەد

سیٚ‌سەد کرێکار و وەستا دەستیان لە کار هەڵگرتبوو ، وەك مێشەنگوین لە دەوری حیسابدارەکە ئاپۆرەیان دابوو)) (گێلەپیاو ، ل ٤١) . ((لەو کەین و بەینەدا ژن و منداڵی ئاوەدانی ئاپۆرەیان لە دەوری من دابوو)) (هێمن ، ل ٣٥) .

ئاپووره [١]

(ب . : ئاپۆره[١])

ئاپووره [٢]

(ب : ئاپۆره[٢])

ئاتاج

(ع . : احتیاج) . (ن . ، ئن .) . هەژار ؛ ژار ؛ بێچارە ؛ داماو ؛ نەدار ، بەلەنگاز ؛ فەقیر ؛ کڵۆڵ ؛ خاکسار ؛ خاکەسەر ؛ موحتاج ... کەسی دەستکورت و بیٚ‌دەرامەت و بیٚ‌چارە ، کە پێویستی بە کۆمەك بیٚ . (ب . موحتاج) . ~ی نانێکە - موحتاجی نانێکە ... ◊ خوا ئاتاج و موحتاجی دەرکی نامەردت نەکا .

ئاتاجی

(علك .) . (ن . ، نس . : ئاتاج + ی) . ١- هەژاری ؛ ژاری ؛ داماوی ؛ نەداری ؛ بەلەنگازی ؛ فەقیری ؛ دەستکورتی ؛ ئیحتیاج ؛ ئیحتیاجی ؛ موحتاجی ؛ ئەوجیٚ ... ٢- پێویستی ؛ پێداویستی ..

ئاتار

جڕوجـام ؛ شڕوشـیتاڵ ؛ خرتوپـرت ... ((بـەم قسـە بەنرخانەی تۆ ، ئەوانە هەموو لە بن و بۆتکەی هەڵتەکان و ئاتاریـان لـە سـەر پاتاریـان نـەما)) (کوێخـا سـێوێ ، ل ١٢٢) .

ئاتاژ

(بـ . : ئاتاج) . ((داپیرە زەینۆ کورد بوایە ، تورك بوایە ، هـەر کەسـێ بوایـە ، ئاتـاژی یـاری و کۆمـەگ بوایـە یـاری دەدان و کۆمەگی دەکردن)) (تەنەکە ، ل ١٠٩) .

ئاتاش

(ت .) ، (کـس .) . یـەکناو : هـەناو : دوو کـەس کـە خاوەنی یەك ناو بن ... ((عەمرێ ئاتاشا دانە قوماندارا * بۆ گوڕینا تۆپا و شەڕانارا)) (زارگۆتن ، ل٧٦) .

ئاتە[١]

ئا ئەوەتە (بـ . : ئا[٣]) .((ژ سێ ڕۆژان ب شووندا ، میڤان ژی دبـە خوەدیـێ مـالا نـە * ئاتـە سـێ ڕۆژ تمـام بوونـە چارانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٨٧) .

ئاتە[٢]

کورتکراوەی ناوی (ئافتاو)ە . ئاتە خان .

ئاتەر

(نست . : ئاتەر ؛ پە . : ئاتەرش) . (بـ . : ئاگر)

ئاتەران

هاتـەران ؛ وڕێنـە ؛ ڕاوە ؛ ڕاوان ؛ قسـەپەڕاندن ... (بـ . : وڕێنە) .

ئاتەش

(کف .) . (ن .) . (نست . : ئاتەر ؛ پە . : ئاتەرش) . (بـ . : ئـاگر) . ((گوڵـزاری دەر و دەشـــتن و غیلمـــان بەهەشـــتن * ئاهوو صەف و ، ئاتەش بە کەف و ، تیز نیگاهن)) (نـالی ، ل ٣٤٢) . ((شـەمعا وصالی هـەر گەشـە * شـەوقا شـەماڵ ئاتەشـە)) (جزیـری ، ل ٦٣) . ((هـەر چوار عەناصیر بـاوەر بە حیسـاب * جە خاك و جە بـاد ، جـە ئاتـەش و ئـاب)) (هەمەوەند ، ل ١٦٧) .

ئاتەشئەفشان

(بـ . : ئاگرپرژێن) .

((عـەصای مووسـایە سـەر نـێزەی لـە ڕەغمـی مشـتی فیرعـەونی * بـە بـەرقی ئاتەشئەفشـان و شـکڵی ئـەژدەها پەیدا)) (سالم ، ل ١٩) .

ئاتەشەك

(ن . ، نـس . : ئاتـەش + ەك) . ئاتشـەك : فـــەڕەنگی : سـووزەنەك ؛ سـفلس ... نەخۆشـیییێکی گرانـە ، بریـنی

پیس و بەئازار لە ئەندامی زاووزێی نێر و مێ پەیدا دەکا ... ئەم نەخۆشییە کە لە زۆر زماندا بە (سفلس) ناسراوە ، دەگەڕێتەوە بۆ وشەی (Siphilus)ی گریکی ، کە واتای (بەراز ـ sys و هاوڕێ ـ phiolos) - (هاوڕێی بەراز) دەدات . ئەم ناوەش نیشانەی چەپەڵی و چڵکنی نەخۆشییەکە دەگەیەنێ .

ئاتەشباز

(فک .) . (ن . ، نس . : ئاتەش + باز + ی) . (بـ . : ئاگرباز) .

ئاتەشبازی

(فک .) . (ن . ، نس : ئاتەش + باز + ی) . (بـ . : ئاگربازی) . ◊ ئاتەشبازی بە گونگی خاڵی ناکرێ .

ئاتەشپارە

(فک .) . (م .) . (ن . ، ئن . ، نس . : ئاتەش + پار ((پارچە ، بەش ، کەرت ، کەت)) + ە) . ١ـ پارچەی ئاگر ... ئەسکڵ : پۆڵوو : پەرەنگ : پشکۆ : پەنگر : سکڵ : پەل ... مت . : ١ـ بزۆز : بزێو : بێ ئارام : ناڕەحەت : هاروهاج : دانەسەکناو : بێئۆقرە : ئۆقرەنەگر ... (بۆ منداڵ) : منداڵەکەیان چ ئاتەشپارەییێکە ٢ـ دڕ : شەڕانی : شەڕاشو : جینگن ... مرۆی شەڕخواز ٣ـ زرنگ : زیرەك : وریا : بەکار : لێهاتوو : چاپووك : پەیت ، ئازا ... (بـ . ئاگرپارە) .

ئاتەشپەرەس

(كژ .) . (نك . ، نس . : ئاتەش + پەرەس) . (بـ . : ئاتەشپەرست) . ((طۆرم ب دل و پەیرەوی موسایم ئەز * ئاتەشپەرەس و نوریٚ تەجەللایم ئەز)) (جزیری ، ل ٢١٦) .

ئاتەشپەرست

(نك . ، نس . : ئاتەش + پەرست ((پەرستن))) . (بـ . : ئاگرپەرسـت) . ((سـەكینەی مەرتەبـەی سـووتانیە ئاتەشپەرسـتی عیشـق * ئەگـەر صـاحێب ئـیرادەت بـێ عەجەب پیرێكە پەروانە)) (مەحوی ، ل ٢٧٨) .

ئاتەشپەرستی

(نج . ، نس . : ئاتەش + پەرست ((پەرستن)) + ی) . (بـ . : ئاگرپەرستی) .

ئاتەشچەرخان

(بـ . : ئاتەشگەردان) .

ئاتەشخان

(سن . ، هـ .) . (ن . ، نس . : ئاتەش + خان) . ١- (بـ . : مانای یەكەمی ((ئاتوون[١]))) . ٢- چاڵی ژێر مەنجەڵی گەورە ، كە ئاگری تێدا دەكەنەوە . ٣- ئاگردان : ((گۆشەی ئاتەشخان دڵەی پڕ جە ئێش * پزیسكەی داخان ئایر وەردا تێش)) (مەولەوی ، ل ٣٦٥) .

ئاتەشخانە

(ن . ، نس . : ئاتەش + خانە) ١ـ (بـ . : ئاتەشگا) : ((دڵ لە سینەم هیجرەتی كرد و وتی * بوونە ، عومرێ ، فەرشی ئاتەشخانە بۆچ)) (مەحوی ، ل ٩٥) . ((جە یاقووت و لاڵ ، جە گەوهەر دانە * كەردن گەنج وەقف پەی ئاتەشخانە)) (خانای قوبادی ، ل ١٥٧) .

٢ـ ئاگرخانەی سەماوەر . لوولەی ناوەڕاستی سەماوەر ، كە جێگەی ئاگرە و سەماوەری پێ دەهێنرێتە كوڵ .

ئاتەشخوو

(ئن . ، نس . : ئاتەش + خوو) . خووئاگرین ؛ توند و تووڕە ... ((دیارە خۆ پەروانە هەر سووتانە ئەصڵی موددەعای * بۆیە ئێمەش عاشقین ، ئەی شەخصی ئاتەشخوو ، بە خووت)) (مەحوی ، ل ٧٨) .

ئاتەشزەردە

(بـ . : ئاگرتێبەربوو ؛ سووتاو) .

((فیرقەتی ڕۆژە دەرروونی كردە داغێكی سیا * وەك منی سەودا زەردە ئاتەشزەردەی هیجرانە شەو)) (مەحوی ، ل ٢٥٨) .

ئاتەشكەدە

(بـ . : ئاتەشگا) .

((حەیرانی برۆ و خاڵی لە ڕووی تۆیە (وەفایی) * بۆچی حەرەم ئاتەشکەدەیی پیری موغانە ؟)) (وەفایی ، ل ١٤١) .

ئاتەشکێش

(ن . ، نس . : ئاتەش + کێش ((کێشان))) . (بـ . : ئارکۆلك[1]) . ئامێرێکە لە شێوەی بێلوکە ، یان خاکەندازێکی بچووکدایە و دەمەکەی کەمێ بە دیوێکدا نوشتاوەتەوە ، پشکۆی ئاگری لە زۆپای داردا پێ دەکێشنە پێشەوە یان پێی دەردەدەن .

ئاتەشگا

(ن . ، نس . : ئاتەش + گا ((شوێن ؛ جێگە))) . ئاتەشکەدە ؛ ئاتەشگەدە ؛ ئاتەشخانە[1] ...

١ـ ئاگردانی پیرۆزی ئاگرپەرستان . ٢ـ ئەو جێگەیەی پەیڕەوانی ئاینی زەردەشت ئاگریان تێدا ڕادەگرت و ڕێ و شوێنی ئاینی خۆیان تێدا بەجێ دەگەیاند و ئێستا ناوی شاخێکە لە نزیکی پاوەوە : ((چون دووە هەناسەم شەوان تا بە ڕۆ * سەر بەر کەر لە سەر کۆی ئاتەشگاوە)) (مەولەوی ، ل ٣٠٤) .

ئاتەشگەدە

(ن . ، نس . : ئاتەش + گەدە) . (بـ . : ئاتەشگا) . ((ئاب و تەبی ئاتەشگەدەی هیجری وەکوو شەمع * نزدیکە منیش واریدی صەحرائی فەناکا)) (شێخ ڕەزا ، ل

٥) . ((پوتخانــە ب ئــاگرێ د شوشـــتن * ئاتەشـــگەدە جملەکی ڤەکوشتن)) (خانی ، ل ٣٨) .

ئاتەشگەردان

(فـــك .) . (ن . ، نـــس . : ئاتـــەش + گـــەردان) .
ئاتەشچەرخان ؛ تاوڵەمە ؛ پۆل گەشێن ؛ پـن چـەرخێن ... ئامێرێکی پیاڵە ئاسایی کون کونی دەسکدارە ، خـەڵووز و سکڵی تێدەکەن و هەڵیدەسووڕێنن تا بگەشێتەوە . پتر بۆ سازکردنی ئاگری سەماوەر بەکاردێت .

ئاتەشناك

(فك .) . (ئن . ، نس . : ئاتەش + ناك) . (ب . : ئاگرین).
((تـیری ئـاهی صوبحگـاهم ڕەنگـە کـون کونکـا فەلــەك * ئەشـکی ئاتەشـناکی مـن تـەحقیق ئەگاتـە سـەر سمـەك))
(سالم ، ل ٧٧) .

ئاتەشی[1]

(ئـن . ، نـس . : ئاتــەش + ی) . ١ــ هــەر شــتێك لــە سروشتی گەرمی یان ڕەنگی سووریدا بە ئاگر بچێ : ((نە هەنارن نە شەمامە نە بەهن نـە سێوی کـاڵ * جووتـیْ مـەمکی ئاتەشـیی ڕەنگـن بەبـەر دڵـدارەوە)) (ئـەدەب ، ل ٨٤) . ٢ـ مت . : مرۆڤی توند و تیژ ؛ تـووڕە و تۆسـن ؛ سـەرکێش و نائـارام : ئـازاد تـا بڵێـی لاوێکـی ئاتەشـیی ڕەوشتە .

ئاتەشی [٢]

(ن . ، نس . : ئاتەش + ی) . جۆرە گوڵەباخێکی ڕەنگ سووری مەیلە و بنەوشە و بۆنی لە گوڵی گوڵاو کەمترە و گوڵاویشی لێ ناگیرێ : ((وەك گوڵی ئاتەشی ، خەملیوە بە بەرگی چەمەنی * قامەتی نارەبەرە ، ناروەرە ، نارەوەنە)) (نالی ، ل ٥٢٦) .

ئاتەشین

(فك .) . (ئن . ، نس . : ئاتەش + ین) . گەرم وەك ئاگر ؛ لە ڕەنگی ئاگر ... (بە . : ئاگرین) . ((لە بن خاکی مەغاکی ئاتەشینی ، لەعلی لەب توشنە * لەسەر ئابی سەرابی ، سەرووی سێرابی موغەیلانە)) (نالی ، ل ٤٩٢) . (ئەدەب) ((بەو غایەتەش یارت نەبوو نا میهرەبان ئەمما * لە ئاهی ئاتەشینی تۆ خودا بگرێ سەبەب کارت)) (ئەدەب ، ل ٢٦) . ((گەر بمکوژن لە ئیشی تۆدا ، نابێ میننەتم * ئەم ئارەزووی ئاتەشینە لە من ئاشکارە بوو)) (ئەسیری ، ل ٤٠) . ((بولبول دەناڵێنێ حەزین ، گوڵ دێتە عیشوە و پێکەنین * بگری بە سۆزی ئاتەشین ، هذا طریق العاشقین)) (وەفایی ، ل ١٠٠) . ((دڵ دەسووتێ چین بە چین دەشکێتە سەر یەك وەك فەنەر * خاوەنی ڕووی ئاتەشین و زولفی چین چینم نەهات)) (کوردی ، ل ١٩) .

ئاتەك

(ئك) . ١ـ تەك ـ لەتەك : تەنیشت ـ تەنشت ـ لە تەنیشت : کن ـ لە کن : نك ـ کنك : لا ـ لە لا : کێلەك ، فێز ، بال ... ٢ـ ڕەخ : ڕۆخ : قەراخ ـ قەراغ : کەنار : لێوار : ئالی ...

ئاتەگ

(ن .) . ١ـ ئەتەگ : ئەتەك : شاقەل : شاقڵ : داوێن ... داوێنی کەوای شۆڕ و کورتەك و ستارخانی و مرادخانی و چاکەت ... ((... بە لەقەلەق دەڕۆیشت لە ئاتەگی پاڵتۆ درێژەکەی هەڵ دەنگووت)) (دایك ، ل ٣١١) . ◊ نوێژ لەسەر ئاتەگی دەکرێ . ٢ـ دامێن : داوێن : بنار ... لای خوارووی شاخ و کێو : سوارەکان بە ئاتەگی شاخەکەوە بوون . ٣ـ (ع .) ژێر کراسی ژنانە .

ئاتر

(س . : ل .) . (ئست . : ئاتەر : پە . : ئاتەش) . (ب . : ئاگر) .

ئاتشەك

(ل .) . (ن . ، نس . : ئاتش + ەك) . (ب . : ئاتەشەك) .

ئاتماجە

(کس .) . (ن .) . ئاتمەجە : هەڵۆ ... (ب . : هەڵۆ) . ((مینانی تەیری ئاتمەجە * دژمن چەعقێ وی دەرخە ژ هێلوونێ)) (جەلالی ، ل ٧٢) .

ئاتمەجە

(بـ . : ئاتماجە) .

ئاتموسفۆر

(م .) . (ن) . (بـ . : ئاتمۆسفێر) .

ئاتمۆسفێر

(ن .) . ئاتموسفۆر ؛ ئەتمۆسفێر ... لە وشەی گریکی (atmos ـ هەڵم ؛ هەناسە) و (sphira ـ تۆپ ؛ گۆ)یەوە کەوتووەتەوە . ١ـ هەوای ڕووپۆشی دەوری زەوی . لە زانستدا ~ بەو هەرێمەی دەوری زەوی دەوترێ ، کە تێیدا ناوچەی گاز لەتەك زەویدا پێکەوە دەسووڕێتەوە و یەکێتییێکی پتەو سازدەکەن . سەرپاکی ~ نزیکەی ١٠ ـ ١٥ر ٥ ت. پێکدێنێ . ~ توانستی ژیان لەسەر زەوی دابین دەکا و کارێکی گەورە دەکاتە سەر ڕووی جۆربەجۆری ژیانی مرۆ . پێکهاتنی کیمیایی هەوای وشکی ~ی دەوری زەوی بەم جۆرەیە : ئازۆت ـ ٠٨٤ ر٧٨ ؛ ئۆکسجین ـ ٢٠ر٩٤٧٦ ؛ ئارگۆن ـ ٩٣٤ر. ؛ کاربۆن ٣١٤٠ر٠ ؛ نیۆن ٠٠١٨١٨ر٠ ؛ هیلیۆم. ٠٠٠٥٢٤ر٠ ؛ میتان ٠٠٠٢ر٠ ؛ کریپتۆن ـ ٠٠٠١١٤ر٠ ؛ هێدرۆجین ـ ٠٠٠٠٥ر٠ و هەندێکی دی ... ٢ـ دانەی پێوانی تەوژم و فشاری هەوا ، کە بە شێوەییێکی فراوان لە بواری فیزیا و کیمیا و تەکنیکدا ڕەچاودەکرێ . قورساییەکەی هاوسەنگی لوولەییێکی پڕ لە جیوەی

٧٦٠ ملیم بەرز ، کە بەرانبەر ٠٣٣ر١ کگم لەسەر ١سم[٢] دەوەستێ .

ئاتۆم

(م . : کی . ؛ کس .) ، (ن) (بـ . : ئەتۆم) .

((کیژی خەڵکی بۆمبی ئاتۆمی دروست کرد و ئەتۆش * هەر دەزانی ناوی (ئەستێوڵك) و (دەرخۆنە) و (پنە))) (هێمن ، ل ٧٠) . ((بۆمباییێکی ئاتۆم لە دەریای هێمن دەتەقێ لە هەموو شاخ و دۆڵ و سەحرای دووردەستی ئەرزدا دەنگ دەداتەوە)) (مەسعوود ، ل ٤٠٤) .

ئاتۆمی

(م . : کی . ؛ کس .) . (ئن .) . (بـ . ئەتۆمی) .

ئاتوون[١]

(کژ .) . (ن .) . ١ـ توون ؛ توونی حەمام ؛ ئاگردانی حەمام ؛ جەهەننەمی حەمام ؛ دۆژە ؛ دۆزەخە ؛ گوڵخان ؛ گوڵخەن ؛ ئاتەشخان ... جێگەییێکی تایبەتی‌یە بە تەنیشت حەمامەوە ، ڕاهۆڵێکی تێدایە تیانی حەمامی لەسەر دامەزراوە و لەژێرەوە ئاگر دەدرێ و حەمام گەرم دەکا . ٢ـ کووره (خشت ؛ گەچ ؛ قسڵ ...) ؛ کڵ (بۆ سوورکردنەوەی گۆزە) . ٣ـ دۆزەخ ؛ جەهەننەم ؛ ئاگری جەهەننەم ؛ ئێتوون ...

ئاتوون[2]

(کــــژ .) . (ن .) . دەرســـــدار ؛ مامۆســـــتا ؛ ئوســـــا ؛ پەروەردەکەر ؛ بەخێوکەر (بۆ ئافرەت) .

ئاتی

(سـن .) . (ن .) . ئاڵتوون ؛ زێڕ ؛ تــەلآ ... کورتکـراوەی (ئاڵتوون)ە .

ئاج[1]

(کژ .) . (ن .) . هـەلی لـەبار ؛ سـاتی گونجـاو... ~ کەتـەوی - هەلی لەباری بۆ هەڵکەوت .

ئاج[2]

(کس .) . (ن .) . (بـ . : عاج) .

ئاجاخ

(ئـن) . دیـار ؛ ئاشـکرا ؛ بــەرچاو ؛ خویــا ... (بــ . : ئاشکرا) .

ئاجاڕ

(ن) . ١ـ بن ؛ بنج ؛ پنج ؛ پنجاڕ... ٢ـ بنـەگیا ؛ پنچگـە گیا ؛ ڕەگ و ڕیشەی گیا ...

ئاجان

(ل .) . (ن .) . (بـ . : ئاجودان) .

ئاجز

(بـ . عـاجز) . ((بەنگینـەی ، بەڵەك چاوە ! * دەقۆشـەنیٚ بگەڕیٚ بزانە کیٚهە ئاجزی کیٚشاوە)) (تحفە ، ل ٢٦٠) .

ئاجزبوون

(بـ . : عاجزبوون) . حەسەن گۆت : ((مـەم هـین غەریبـە ، بەلکی ئاجز ببە ژ بنەتن گیانە)) (مەمیٚ ئالان ، ل ١١٨) .

ئاجزکرن

(بـ . : عاجزکردن) .

ئاجزی

(بـ . : عاجزی) .

ئاجگی

(ئن .) . ١ـ ڕژد ؛ پیسکە ؛ پوولەکی ؛ ڕەزیل ، چرووك ؛ چکـووس ؛ چکـوود ؛ لەچـەر ؛ خەسـیس ؛ سـەفیل ؛ دەست قووچاو ؛ بەرچاوتەنگ ؛ تیٚرنەخۆر ؛ دەس وشك ؛ چەش تەنگ ... مرۆییٚـك تونـد دەسـت بـە مـاڵی خۆیـەوە بگـریٚ ... × بەخشـندە ؛ بـەدڵ ؛ دلاٚوا ؛ سـەغی ... ٢ـ بەخیل ؛ بەغیل ؛ حەسوود ؛ بە ئیٚرەیی ؛ چاونەزیٚر ... ئەو کەسەی چاوی بەرایی نادا خەڵك لە خۆشیدا ببینـیٚ و حەز ناکا خەڵك هیچیان هەبیٚ . ٣ـ چاوپیس ، چاڤینۆك ... کەسیٚ کە بە چاوەوە دەکا .

ئاجوج

ئـەم وشـەیە بەتـەنیا بـەکارناهێنرێ و لەگـەڵ وشـەی (بـاجوج ؛ مـاجوج ...)دا دەوتـرێ . ١ـ خـەڵکی زۆری تێکـەڵ و پێکـەڵ : (ئـای لـەو ئـاجوج و ماجوجـە) . ٢ـ هەراوهوریا ؛ هەراوزەنا ؛ زەنازەنا ؛ چەقەوگوڕە ...

ئاجودان

(م .) . (ن .) . ئاجـان . ئـەم وشـەیە ئەسـڵەکەی (Adjutans)ی لاتینیـیە ، کـە واتـای (یارمـەتیدەر ؛ یـاریدەدەر ...) دەگەیـەنێ . فارسـەکان لـە زمـانی فەرەنسـییەوە وەریانگرتووە و کوردەکـانی ئـێرانیش بـە سێ واتا بـەکاری دێنـن : ١ـ یارمـەتیدەری ئەفسـەرێکی گـەورە ـ واتـە ئەفسـەرێك کـە لەبـەر دەسـتی ئەفسـەرێکی سـەرکردەدا بـێ ؛ ٢ـ ئەفسـەرێك ، کـە لەبـەر دەسـتی سـەرۆکی دەوڵـەت بـێ و کـارێکی تایبـەتی پێسـپێررابێ (ئاجودانی سەرۆك کۆمار بۆ کاروباری وڵات ... ئاجودانی نـیزامی) ؛ ٣ـ بـۆ ڕێزلێنـان و حورمـەتگرتـن ، بـەو پاسەوانانەی پایە و پلەیان لە نەفەر گەورەتر و لە ئەفسـەر بچووکترە .

ئاجور

(کـف .) . (ن .) . ئـاجوور ؛ ئـاجوڕ ؛ ئـاگور ؛ ئـاگوور ؛ کـەرپووچ ؛ کـەرپیچ ؛ خشـت ... خشـتێکی لـە کـوورەدا سـوورکرابێتەوە ... هـەندێ ئـەم وشـەیەیان بـە گرێکـی

داناوه و بەشێکیش بە عەرەبی ، بەڵام ئەوه دەخەینە بەر چاو ، کە لە (ئاگور ؛ ئاگر ، ئاور ...)ی کوردییەوه زۆر نێزیکە .

ئاجوڕ

(بـ . : ئاجور) .

ئاجوور

(بـ . : ئاجور) .

ئاجوول

(ل .) . (ن .) . (بـ . : ئاجیل) .

ئاجیل

(کف .) . (ن .) . چەرەز ؛ چەرەس ؛ شەوچەرە ؛ چوررو ؛ ئاجوول . شتی ترووکاندنی وەك نۆکی بڕژاو و گوڵبەڕۆژه و ناوکە شووتی و ناوکە کوولەکە و بادام و بستە و فندق ... پێکەوە . ((لە شادی ماڵی بووك و زاوادا شادیکەران بە ژن و پیاو و منداڵەوه هەموو جلوبەرگی تازه لەبەر ئەکەن ، ئاجیل زۆر ئەخورێ)) (سەججادی ، ل ١٠) .((... ئەی خوایە ئەم چیرۆکانەی داڵگە چەند بەلەزەت و بە مەزەن ... بەلای منەوه هەزار ئەوەندەی پاقلە و شەلەمی کولاّو و گەنمەشامی و ناکە و ئاجیلی ناو سینەما خۆشترن ...)) . (کۆردەره ، ل ٧٠) .

ئاچار[1]

(کس .) . (ن .) . چاودار ؛ چەودار ؛ چەودەر ؛ چەودەن ؛ چێودان ... دانەوێڵەیەکە وەك گەنم و جۆ : نانیْ ~

ئاچار[2]

(کس .) . (تك .) . (ن .) . (ب . : ئاچەر[1]) .

ئاچار[3]

(فك .) . (ن .) . ترشیات ... هەر خواردەمەنییێك بە ئاوی لیمۆ ، یاخود سرکە ، یاخود شتی دی ترش کرابێت .

ئاچار[4]

(کس .) . (ن .) . ئاچێر ؛ گوێرەکە ؛ گۆلك ... گوێرەکەی لە ساڵ گەورەتر .

ئاچارۆکیْ

(کس .) . (ئن .) . زەرد ؛ سیس ؛ چرچ ، لاواز ؛ کز ؛ بێڕەنگ .

ئاچەر[1]

(ت . : ئاچماغ ؛ ئاچمق - کردنەوە) . ١ـ ئاچار ؛ هاچار ؛ هاچەر ؛ کلیل ؛ کلیت ؛ مفتە ؛ مفتیْ ... شتیْ کە قفڵ دابخا و بکاتەوە . ٢ـ سپانە ؛ جەڕبادەر ... هەر ئامێرێك برغوو توند یان شل بکاتەوە .

ئاچەر[2]

(ل .) . (ن .) . چەرخ چەخماخی ئاگرپێکردن : ئاچەرەگەی دەرکرد و دەمی جغارەکەی دا .

ئاچخ[1]

(بـ . : ئاچغ) .

ئاچخ[2]

(کس .) . (ئن .) . (بـ . : سەرکەوتوو) . خەباتا ~ - کاری سەرکەوتوو .

ئاچخی

(کس .) . (ن . ، نس . : ئاچخ + ی) . ب ~ - بە سەرکەوتوویی .

ئاچغ

(ت . : ئاچماغ ؛ ئاچمق - کردنەوە) . (بـ . : ئاچەر[1]) .
١ـ ئاچخ ؛ ئاچوغ ؛ ڕەنگی کاڵ ... ڕەنگی کراسەکەم سەوزی ئاچغە ... ڕەنگی کەواکەت زێدە ئاچغە ... × تۆخ ؛ تاریك ڕەنگ . ٢ـ ئاواڵە ؛ والاّ ؛ کراوە ؛ وەکری ؛ ڤەکری ؛ کریاوە ؛ دانەخراوە ؛ لەسەرپشت (دەرگا) ... دەرگاکەتان ئاچغ بوو ، دانەخرابوو .

ئاچم

(ل .) . (ن .) . هاچم ؛ هەتشم ... دەنگی پژمین ... ((باوکم دەیوت : ـ ئەگەر بپژمیت هەرچی سەرما

هەیە   لە لاشەتا لە هەردوو کونە لوتتەوە دێتە دەرێ ... خاڵۆ سیف‌اللە لەولاوە لە پڕ ، ئاچم ... ئاچم ... ئا ... چم ژاژوری پژمەی دەست پێکرد)) (کۆردەرە ، ل ٦٤) .

ئاچوغ

(ب . : ئاچخ) .

ئاچێر

(ب . : ئاچار) .

ئاحا

(ئـ .) . بۆ باوەڕنەکردن و نەسەلماندن و سەرسوڕمانە : ئەحا : ئەح : تەحا : تەح : پەحا : پەح : پێح : پیاح ... بەکر گوتی : ((ئاحا ! دەست هەڵناگرن ئەوا لە قەبریش چوونە پاڵی یەك)) (تحفە ، ل ٣٣٠) .

ئاحێل

(ن .) ، (ئن .) . ١ـ پیر : ئیختیار : بەتەمەن : تەمەن درێژ : بە عومر : بە ساڵداچوو : پیر و کۆنە ساڵ ... چوونە عومرەوە . ٢ـ پەککەوتە : پەککەوتوو : لەکارکەوتە: لەکارکەوتوو : لێکەوتە : لێکەفتە : لێکەفتگ : لێکەوتوو ... لە کار بەرکەنار بوو . ٣ـ خەڵەفاو : خەرەفاو : خەرەفیو: خەرەفیاگ ... هۆش نەماو لەبەر پیری .

ئاخ[1]

(ئـ .) ١ــ بـۆ دەربڕینـی خــەم و خەفــەت و کەســەر و پــەژارە و بــێزاری و نــاڕەزایی و ناخۆشــی و کڕووزانــەوە . (ئســت . : ئــەختی) . ئــۆخ ؛ ئــۆف ؛ ئــۆی ... ((ئـــاخ چ دەردێکـی گرانــە بـۆ گـەلی کـوردی هــەژار * قــەت بــە دەم ناکرێ بەیانی هێنده سـەخت و کاریـیە)) (بێکـەس ، ل ١٤٠) . ((ئۆف هەزار ئۆف ! ئاخ هـەزار ئاخ ! تا قیامـەت ئاخ و داخ ! * من کە سنگم بەردە ! طەبعم بەرزە چەشنی شاخ و داخ)) (گۆران ، ل ١٨٥) . ((مەمێ گۆت : ئەز نهێرم و تو میرەکی دینی * تو زەلامـەکی فەقیری ، ژ بۆ چ ئاخ و کەسـەران ب سـەر دلێ خـوەدا دکێشـنە)) (مـەمێ ئـالان ، ل ٧١) . ٢ــ داخ ؛ مخـابن ؛ حـەیف ... حــەیف و ئەســەف . ((خەنجەر بۆ دڵە گەر ڕاستت دەوێ * ئاخ مەمی تیایە نەك بــەری کــەوێ)) (پـیرەمێرد ، ل ٢٠١) . ((بـــێ تـــەورە کریـــا خەتەنـە ســووران * ئــاخ چــەند بــێ وەفــان ئــی چـــەرخی دەوران)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٢١) .◊ئاخ ئو ئەمان - کڕووزانەوە لە دەست نەخۆشی ؛ ئاخ ئو کەسـەر - ئاخ و داخ لــە تینــی ماتــەمی ... ٣ـــ ئــا ؛ ئــاه ... خۆزگـــە و ئاواتخواستن : ((ئاخ ، خۆزگە هەڵئەفڕی ، ئەمزانی ئاخۆ * ڕاسپێریی چیی پێیە بۆ گیانی پەشێو)) (گۆران ، ل ٢٠٦) . ((ئـاخ وێ کـەنگێ بـێ بـەربانگ * ببـە شـەبەق و ســبە)) (شکۆ ، ل٢٧) . پـ . : ئاخزۆرە ! پـەی زاتـێ - خۆزگـە ئـەم

هێزە زاتێکی لەگەڵدا دەبوو . ٤ـ ئا ... ئای ... نکەنکی نەخۆش لە کاتی ئێش و ئازاردا ... هاوار لەبەر ئازار : ئاخ مێشکم تەقی . ٥ـ ئۆی . بۆ سەرسوڕمان : ((ئاخ شەکەر قەددە ، بەلاّ بەندی هەیە قەندی نییە)) (نالی ، ل ٥٩٢) .

ئاخ[٢]

(ن . ، نێ .) . (کژ) . خاك : خۆڵ ، گڵ ؛ تۆز ؛ ئەرد ؛ هەرد ؛ عەرد ؛ ئەرز ؛ عەرز ؛ زەوی ؛ زەمین ... ((ئاخا قەدەما موحتەرەما پایی پەرمە * وەك طوطی پەیاپەی ل زبان شەکەری مە)) (جزیری ، ل ٥٢٠) . ((ڕۆژەك ژ ڕۆژێن خوەدێ ، ئەمێ سەرێ خوە دەنین * دیارێ ڕەحمەتێ ئاخا گۆڕانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٣٩) . ((کوڕۆ ، ڕابە سەرێ خوە هلدە ژ تربا ، ژ ئاخا خالی * باڤێ فەخرییا ئیرۆ برینداره ، مرن ژ مەڕا چێترە ژ ڤی حالی)) (ستران ، ل ٨٤) . ((پادشێ منی جەبارە * ژ دوڕێ عەفراند بوون چارە * ئاخە و ئاڤە و بایە و نارە)) (خدر ، ل ١٠٠) . ((منێ سوێندەکا مەزنا خاری ب شێخ عەلییێ ل ئاخا زۆزانێ * شێخ فادلێ ل دەرەجا تێلانێ . شێخ حادییێ ل ئاخا گەرمیانێ)) (بامەرنی ، ل ١٤٣) . ◊ ئاخا سار - خاکی سارد و سڕ ؛ ئاسوودەی هەمیشەیی ؛ سارد و سڕیی گۆڕ ... ئاخ کەفتن - چوونە ژێر گڵ ؛ لە گۆڕدا ڕاکشان ؛ مردن ... ئاخ ئو بەرێ سار - گۆڕ ؛ مەرگ ؛ سارد و سڕیی گۆڕ ؛

ئاسوودەی هەمیشەیی ... ئاخیٚ گۆڕادا حنـە کـری - بـە خۆڵی گۆڕ خەنە کراوە ؛ بە گڵی گۆڕ سوورکراوە ... ئەمڕۆ وشەی (ئاخ) لـە دیـالێکتی خـوارووی کوردیـدا ، تـەنیا لـە چـەند وشـەییێکی کـەمی ئاسـادەی وەك : (ئاخـەلێوە ؛ ئاخـەبان ؛ ئاخـەپوولکانیٚ ؛ ئاخبـاران ... بناخـە ...)دا بـەرچاو دەکـەویٚ ، بـەلاَم لـە دیـالێکتی ژووروودا ویٚـڕای بەتەنیا بەکارهێنانی (چ لە زوودا و چ ئەمڕۆ) ، لـە چەندین وشەی لێکدراوی ، وەك (ئاخلێڤە ؛ ئاخەبان ؛ ئاخەبانی ؛ ئاخپین ؛ ئاخچە ؛ ئاخپەرست ؛ ئاخکۆلك ...)یشدا بەدی دەکریٚ .

ئاخ ئاخ

(بـ . : ئاخ) . (ئاخ) دەشیٚ دووپات بکرێتەوە و بوتریٚ (ئاخ ئاخ) ، ئەمـەش پـتر تـاووتین بـە پێکـانی مەبەسـت دەدات : ((هـەر ئاخ ئاخمـەت پـەی دووریـی یـاران * ئـاخم بگێڕۆ وە سـەبەب کـاران)) (گـەرمیان ، ل ۷۳) . ((نـە خـاوی شـەوان ، نـەڕوان ڕۆمـەن * شـەوان هـەر ئـاخ ئـاخ ، ڕوان ڕۆڕۆمـەن)) (صـەیدی ، ل ٥٥) ... هـەندیٚ جـاریش لەگـەڵ (ئاخ ئاخ)دا ئامرازی دی هاوواتای بەکاردێنریٚ : ئاخ ئاخ و داخ داخ ... : ((ئاخ ئـاخ و داخ داخ ، وەی وەی و ڕۆڕۆ * هـەر هەشت بە جارێك لێم هاتوونـە سـۆ)) (پـیرەمێرد ، ل ۳۲٦) .

ئاخافتن

(چ . ، تێن .) . ئاخافتن : ئاخاوتن : ئاخفتن : ئاخەفتن : ئاخێوتن : قسەکردن : دوان : وتن : گوتن : گۆتن : بێژان : وتووێژکردن : گفتوگۆکردن : پەیڤین ... ((وەکە بژ شکێن زانا ، تو دەچیّ برینێن من ب نهێرینا چاڤان * بشۆیی و ب ئاخافتنیّ بشدینی)) (مەمیّ ئالان ، ل ١١٠) . ((هۆزە سەرەکییەکانی کورد لەو بارەوە کە شێوەی ئاخافتن و هێندێک ئاکار و داب و دەستوور و هەڵسوکەوتیان لێک جیاوازە ...)) (شەرەفنامە ، ل ٢٩) . ((لەبەر چاوی خەیاڵمدا هەزار چەشنە خواردەمەنی ڕیز کرا : ئاو زایە دەممەوە بەری ئاخافتنی لیّگرتم)) (مەم[١] ، ل ٢٠) .

ئاخاڤتک

(ن .) ، (کژ .) . تڵپ : تڵپە : تڵتە : تڵف : تڵفە : تڵفار : خڵت : خڵتە ... نیشتووی پاڵێوراو (بەتایبەتی تڵتەی ڕۆن لیّگیراو) .

ئاخاڤتن

(بـ . : ئاخافتن) . ((جارەکی بووە ئاخاڤتن نێڤ بەر حەلاجی و شێخ جنێدی . حەلاجیّ گۆتی : ...)) (خدر و خەلیل ، ١٣٣) .

ئاخاوتن

(بـ . : ئاخافتن) . ((ئیدی بە دەم سوحبەت و ئاخاوتنەوە خۆشیان نەیانزانی چۆن گەینە نێزیکی

قەلأی)) (دمدم ، ل ٦٩) . ((لە دەمودوو قسە و ئاخاوتندا زۆر لەبز شیرین بوو)) (دمدم ، ل ١٧٤) .

ئاخاوك

(ن .) ، (كڕ .) . ئاخۆتك : وشە : وتە : گوتە : بێژە : بێژراو : واژە : قسە : لەبز ... (بـ . وشە) .

ئاخایۆك

(شن .) . بادیهەوا : بەفیز : بەدەعیە : بەهەوا : تڕزل : دەمارزل : لووت بەرز : لەخۆ بایی بوو ... بە كەسێك دەڵێن خۆی بە گەورە بزانێ و لە گەورەیی نەزانێ .

ئاخە[1]

(بـ . : ئاغا) . ((... ئاخە ! عەشایر قەت دانوویان پێكەوە نەكولاوە ، لەبەر ڕەقەبەرایەتی و كەرێتی هەر پێیان كراوە بەرەنگاری یەكدی‌بن)) (بەیتی دمدم ، ل ٧) .

ئاخە[2]

(ل .) ، (بـ . : ئاخر[1]) . ((داڵگە ... دەیوت : ئاخە شەو چە وەو باوك سەگە بیشم ...!!)) (كۆردەرە ، ل ٨) .

ئاخەئاخ

(ئ . ، نس . : ئاخ + ە + ئاخ) . نكەنك : نووزەنووز ... (بـ . : ٤ـ ئاخ) .

ئاخەبان[1]

(ن . ، ئـن . ، نـس . : ئـاخ + ە + بـان) . هـاوولآت ؛ هاونیشتمان ؛ هاوشار ؛ هاوزێد ؛ خۆولآت ؛ هاوخاك ... خەڵكی ولآتێك .

ئاخەبان[2]

(ن . ، نـس . : ئـاخ + ە + بـان) . ئاخبـان ؛ خابـان ؛ گڵەبان ؛ بانەناو ؛ قوڕبان ... (بـ . : گڵەبان) .

ئاخەبان[3]

(ن . ، نـس . : ئـاخ + ە + بـان) . (هـر .) . چـاوە خانوویێکی سەربانەکەی تەخت بێ : ((کیژ هەر کیژی دوو گوندانە * جێگای خۆشیان (ئاخەبان)ە * کیژیان جوانە لۆ کوڕانە)) (فۆلکلۆر ، ل ٥٧) .

ئاخەبانوو

(م .) . (ن . ، نس . : ئاخە + بانوو) . (بـ . : ئاغابانوو) .

ئاخەبانی[1]

(ن . ، نـس . : ئـاخ + ە + بـان + ی) . هـاوولآتی ؛ هاونیشتمانی ؛ هاوزێدی ؛ خۆولآتی ؛ هاوخاکی ... (بـ . : ئاخەبان[1]) .

ئاخەبانی[2]

(ن . ، نس . : ئاخ + ە + بان + ی) . (بـ . : ئاخەبانوو) .

ئاخەپوولكانێ

(ن . ، نس . : ئاخ ((خاك ، خۆڵ...)) + پوول ((پارە)) + ك ((پاشگر)) + ان ((نیشانەی كۆ)) + ێ) . ناوی یارییێكی منداڵانە : منداڵان كە بۆ ئەم یارییە خڕدەبنەوە ، لە شوێنێك دادەنیشن خۆڵی لێبێت و دەست دەكەن بە كۆمەڵكردنی خۆڵ لەبەردەمیاندا . پاشان پوول و مووروو دادەنێن و خۆڵەكەی بەسەردا دەكەن و لەسەری هەڵی دەچنن . ئەوجاسەرەوژێری دەكەن تا تێكەڵ بە خۆڵەكە دەبن . لە كۆتاییدا دەكەونە گەڕان بە دوای پوول و موورووەكاندا . كێ زووتر بیاندۆزێتەوە ، ئەو دەیباتەوە .

ئاخەفتن

(بـ . : ئاخافتن) .

ئاخەل

ئاخەڵ ؛ ئاخل ؛ ئاغەڵ ؛ غەڵ ... (بـ . : ئاغەڵ) .

ئاخەلێوە

(ن . ، نس . : ئاخ[2] + ە + لێو + ە) . ئاخلێڤە ؛ خاكەلێوە ... یەكەم مانگی بەهار . سەرەتای بەهار . واتە كاتێ شینایی بەئاستەم سەردەردێنێ و لەو سەردەمەدا كە ئاژەڵ دەلەوەڕێ خۆڵ و گیا پێكەوە هەڵدەگرێ ، ئاخ (= خاك) بە لێوییەوە دیارە . (بـ . : ئاخ[2]) .

ئاخەڵ

ئاخەل ؛ ئاخل ؛ ئاغەڵ ، غەڵ... (بە . : ئاغەڵ) . ((پایز بوو ، کۆچەر و ڕەوەندان ... گەڕابوونەوە و چووبوونەوە ئارانان تا بۆ پەزەکانیان ئاخەڵی زستان دروست کەن)) (دمدم ، ل ٢١٤) .

ئاخبان

(ن . ، نس . : ئاخ[١] + بان) . ئاخەبان ؛ گڵەبان ؛ بانەناو ... (بە . : گڵەبان) .

ئاخباران

خۆڵباران ؛ تۆزباران ... تۆز و خۆڵ کە بەدەم باوە دەبارێ .

ئاخپ

(ن .) ، (کس .) . پەین ؛ سەرگین ؛ شیاکە ؛ ڕیخ ؛ سنێر ؛ ڕەم ... پیسایی وڵاخ .

ئاخپەرەست

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئاخ[٢] + پەرەست) . خاك پەرست ، بە واتای کەسێك حەزی لە کاری کشتوکاڵ بێ و هەوڵی هێنانە بەرهەمی زەوی بدات .

ئاخپین

(کس .) . (ن . ، نس . : ئاخ ((زەوی)) + پین ((پەین))) . زەوی پەین پێوەکراو . زەوی زبڵ کراو .

ئاخپێن

(بـ . : ئاخپین) . ((لەو ڕۆژانەدا خەڵکی قەلاّ خەریکی شۆم و تۆکردنی بەهارە بوون ، هەندێ هەر لە ئاخپێنەکانی دەوروبەری مالّاندا دەغڵودانیان دەچاند))

(دمدم ، ل ٢٤) .

ئاخته

(ن .) . ئەختە ؛ یەختە ؛ بارگیر ؛ بارگیل ؛ بارگین ؛ یابوو ... بارگیری ژێر بار و کشتوکالّ .

ئاخترمه

(ن .) . ئەخترمە ... ئەسپی لە دوژمن گیراو .

ئاخچه

(کژ .) . (ن . ، کس . : ئاخ[٢] + چە) . (بـ . : گەرد) .

ئاخچه‌باش

(ن . ، نس . : ئاخ[٢] + چە + باش) . گیایێکی بۆن خۆشە و بەهاران شین دەبێ . گەلاّی وەك گەلاّی یاسەمینە و دەکرێتە ناو دۆکولّیوەوە .

ئاخچیوبووخچی

(ن . ، نس . : ئاخ + چی + ە + و + بووخ + چی) . ناوی یارییێکی منداڵانە : دوو منداڵ ڕووبەڕووی یەك دادەنیشن و بنی پێ دەنێن بە یەکەوە و دەستی یەکدی

دەگرن و بە نۆزە خۆیان بە پشتدا دەنوشتێننەوە و یەكتری ڕاست دەكەنەوە و بە دەمیەوە دەڵێن : ((ئاخچی بووخچی ، دایە و بابە سندووقچی... لە هەندێ ناوچەش : ((یەكەم : ئاخچی ؛ دووەم : بووخچی ؛ یەكەم : هێلكەوڕۆنم ؛ دووەم : بۆ دزی ؛ یەكەم : لە كۆڵانەكە ؛ دووەم : هەڵخزی)) .

ئاخداخ

(ئـ . ، نس . : ئاخ[1] + داخ) . ئاخ ئۆخ ؛ ئاخ ئۆف ؛ ئاخ حەیف ... (بـ . ئاخ[1] ١ و ٢ ؛ داخ[1]) . جەخت لەسەر توندی و وزەی كەسەر و پەژارە و حەیف و ئەسەف دەكا : ((بێ لەیل ، ئاخ ، ئامێ جە ئێڵاخەوە * پەی ئاخداخ تەك بە (ئاخداخ)ەوە)) (مەولەوی ، ل ١٦٣) . ((ئاخداخ نوختەی خاڵ شێوە حوور * حەسرەتەن بەرێم تاوە نەفخ صوور)) (جەفایی ، ل ٧٥) .

ئاخدار

(ئن . ، نس . : ئاخ[1] + دار) . ١ــ خەمبار ؛ غەمبار ؛ خەفەتبار ؛ خەمگین ؛ غەمگین ؛ دڵبریندار ؛ مەینەتبار ... كەسێ خەم و خەفەتی هەبێ ((ئاخ ، چراخ ! چ ئاخ ؟ ئاخ پەی ئاخدارێ * چون من خاطر خار ، خەمبار ، داخدارێ)) (مەولەوی ، ل ٥٥) . ٢ــ ئاخهەڵكێش ؛ گازندۆك ؛ بەپرتەوبۆڵە ؛ دەم بەگلەیی ... ٣ــ بەدبەخت ؛

بەوبەخت ؛ بێبەخت ؛ کڵۆڵ ؛ نەگبەت ؛ چارەڕەش ؛ بێوڵەت ...

ئاخر[1]

(ع . : آخر) . (ن . ؛ شن . ؛ ئك.) . ١ـ ئەنجام ؛ ئاکام ؛ ئاقیبەت ؛ دوایین ؛ پاشین ؛ پاشینە ؛ دواڕۆژ ... ئاکام و ئەنجامی کارێك یان شتێك ... ((دەوەن ئاخر دەبێتە داری گەورە * مەڕی لەڕ خدمەتی بۆ گۆشتی چەورە)) (کۆیی ، ل ٢٦٠) . ((سەری دانا لەسەر ڕووی تۆ ، بە شوێنی زوڵفی تۆدا چوو * (وەفایی) ئاخری خێربێ ، دەمێکە بێ سەر و شوێنە)) (وەفایی ، ل ١٤٦) . ◊ ئاخری خێر بێ - نزا و دوعایە بۆ کارێك یان کەسێك ، کە ئێستا باش نەبێت و داوای ئەنجامی باشی بۆ بکرێ ... ٢ـ کۆتایی ؛ دوایی ؛ دوماهی ؛ هەرەدوا ... هەر شتێك لەچاو هاوچەشنەکانی خۆی لە دوای هەموانەوە بێت ... × سەرەتا ؛ ئەوەڵ ؛ یەکەم ؛ هەوەڵ ... ((تاقانە یەتیمی خەلەفی ئاخری نیسان * تۆ خۆش بی ، صەدەف بوو بە فیدات ، دوور بی لە ئافات)) (نالی ، ل ١٣٨) . ((شێخ لەگەڵ پەنجا کەسی مەشغوولی ڕاحەت بوون بە ڕۆژ ئاخری مانگی بەهار و ئاوباریك بوو محەل)) (حەمدی ، ل ١٠٢) . ((بنواڕە بوونی ئەووەڵت و چوونی ئاخرت : * هاتی چ ڕووت و قووت و ، هەڵاتی چ لووس و پووس ؟)) (نالی ، ل ٢٣٩) . ((سەراسەر دەفتەر تۆ مارش وانام *

ئەوەڵ تا ئاخر شەرحی حاڵ زانام)) (لەیلیٚ و مەجنوون ، ل ٨٥) . ((... هاواری مـن وەبـەر پێغەمبـەری ئـاخری زەمان)) (بەیتی دمدم ، ل ١١) . پـ . : ئاخری پیری جۆ بە تیری - بە پیرێك دەوترێ ، بـە کارێکی گرانـەوە خـەریك بێ . ئاخری عومر و هەوەڵی ترۆیی - بە یەکێك دەوترێ لە پیریدا دەست بداتە بەدکاری ... ٣ـ دوا ؛ دوما ؛ پاش ... ((ئـاخر بـەهاری نەوجوانیمـە * ئـەوەڵ پـایزی زیندەگانیمە)) (پیرەمێرد ، ل ٢٤٠) . ((بەسەر پایزی زەردا با بە خوڕ بگری ، بەکوڵ بگری * لەسەر ئاخر گەڵا ، ئاخر چڵی تەنیایی گوڵ بگری !)) (گۆران ، ل ١٦٥) . ((ئـاخر سـەفەرەن ، ڕا خـەیلیٚ دوورەن * مـەنزڵ بیٚپایـان تۆشـە زەروورەن)) (مەولەوی ، ل ٦) .

ئاخر[٢]

(ئـ .) بۆ وریاکردنـەوە و جـەخت کـردن و سەرزەنشـت کردن و لۆمە و گلەیی ... دە ؛ دەسا ؛ ئیتر ؛ ئیدی ؛ خۆ ؛ جا ؛ مەگەر ... ((وتی : ئاخر ئەوەی منیش عەرزم کردن و نووسـیومە ، ئـەم مەسـەلەیەیە)) (لـە خـەوما ، ل ٥٤) . ((تەشـبیهی حوسـنی فـائیقی ، ئـاخر ، بـەچی بکـەم ! * نووری سنووحی طەلعەتی صەد لەوحی ئەنوەرە)) (نالی ، ل ٤٢٦) . ((ئاخر وەرە بچینە کن ئەوی لیٚبکە سـڵاوە ، * ئـاخر دایـك و بـابی نـین لـە تـوو زیـاتر کەسـی نـەماوە)) (تحفـە ، ل ٣٥٧) . خوێنـی دڵ لەبـەرچاوم نـەبیٚ تـا کـەی

ڕەوان ئاخر ! * ئەوا ڕۆیی لەبەرچاوم ڕۆحی ڕەوانم بوو)) (مەحوی ، ل ٢٦٢) . ((ئاخر تو ئەگەر نەکی وەفایێ * ئەووەل مە دە خوە وی جەفاییێ)) (خانی ، ل ٩٨) . ((نا ئاخر ئەوانە هەڤالێ تەنە ، * تەڕا دلیزن ، ئەو گونەنە)) (چریکە ، ل ٢٤) . ((باڤێ ژێڕا گوت : دە ئاخر من تەڕا گوت...)) (کوردو ، ل ١٥٧) . ((برایێ مەزن دبێ : ئاخر ئەم شفانن ، ستییێ قیزا بەگانە ، ئاشقلییێ فەرخکە ، چەوا هەڕن ستییێ بخازن ؟)) (زارگۆتن ، ل ٢١٩) .

ئاخرەت

(بـ . ، ئاخیرەت) . ((مرنا تەڕە مایە دوو سعەت و سێ سعەتانە * تو ئی ژ ڤێ دنێ بارکێ هەرێ ئاخرەتێ ، حزورا پادشاهێ پادیشانە)) (مەمێ ئالان ، ل ١٠٥) . ((کێژێ گۆ : ما ئەز نەیە تووژم * ئەز نەبییا ناکوژم * دێ دلرۆژا ئاخرەتێ و دۆژێدا سۆژم)) (خدر ، ل ١٠٦) . .. ئەز تە هەتا ڕۆژا ئاخرەتێ بیرناکم - من تۆ تا (ڕۆژی قیامەت ؛ کۆتایی ژیان ؛ کاتی مردن ... لەیاد ناکەم .◊ برێ ئاخرەتێ (ژن بە پیاوی دەڵێ) . خوشکا ئاخرەتێ (پیاو بە ژنی دەڵێ) .

ئاخرەکەی

(بـ . : ئاخری ؛ ئاخرییەکەی) . ((لە ڕێگا مام ڕەجەب دەیەویست شتێکم پێ بڵێ ، بەلاَ بۆی نەدەکرا .

ئاخرەکەی بە ئەدایەکی تایبەتییەوە پرسی)) (گێلەپیاو ، ل ١٧٧) .

ئاخرەمین

(عك .) ، (ئن . ، نس . : ئاخر ((ع .)) + ەمین) . دوامین ؛ دواترین ، دواگین ؛ دوای هەموان ؛ پاش هەموان ؛ هەرە دوایی ... هەر شتێك لە چاو هاوچەشنەكانی خۆی ، یان هەر كەسێك لە چاو هاوپۆلەكانی خۆی لە هەرە دوای هەموانەوە بێت ... × هەوەڵەمین ؛ یەكەمین ...

ئاخربوون

(عك .) . (چ . ، نس . : ئاخر ((ع)) + بوون) . ١ـ دوایی هاتن ؛ كۆتایی هاتن (تەنیا بۆ دنیا) . ٢ـ خراپبوون ؛ ڕووخان ؛ ڕمان ؛ تێك چوون ؛ سەرەونگوون بوون ؛ (تەنیا بۆ دنیا) .

ئاخرپیری

(عك .) . (ن . نس . : ئاخر (ع .) + پیر + ی) . پیریی تەواو ... ((ترحێو ، جوان دای مرازم ، ئاخرپیری و وەجاخ كوێری و مەعرەكەگێڕی ...)) (هیچ ، ل ٤٢) .

ئاخرخێر

(ع .) . (ئن . ، نس . : ئاخر + خێر) . ١ـ كەسێك كاروبار و ژیانی بە چاكی و خۆشی دوایی بێت . ٢ـ پیری

پیاوچاك : پیری دیندار ؛ پیری بە دین ؛ پیری لە خوا ترس ... کەسێك کە دوایی تەمەنی بە دینداری بەرێتە سەر . ◊ ئاخر خێر بێت : ١ـ نزا و دوعای چاکە بۆ یەکێك ؛ ٢ـ بە پیرێك دەوترێت چاکەی لێبوەشێتەوە و لەوە دووربێ، کە خراپەی بۆ کەس هەبێت .

ئاخرزەمان

(عك .) . (ن . ، نس . : ئاخر + زەمان) . ١ـ کۆتایی هاتنی ئەم دنیا ؛ نزیكبوونەوەی ئەو دنیا ((عاقیبەت هەر چاوی بەد بوو کاری لێکرد و نەما * داخی دەرناچێ لە دڵ بە خوا هەتا ئاخرزەمان)) (بێکەس ، ل ١٧١) . ٢ـ بەو ڕۆژگارە دەڵێن ، کە کەوتووەتە دوای پەیامبەری ئیسلامەوە ((دڵم ڕاناوەستێ لەبەر ئەوێ غەمێ ، لەبەر ئەوێ ژانێ ؛ * بانگێکم وەبەر خولای ، ئەوی دیکەم بەر پێغەمبەری ئاخرزەمانێ)) (تحفە ، ل ٢٠١) . ((گەلی برا مێرێ چێ بن ب دانێ ، * خەبیر بن ب ئەرکانێ * ژ عەول دنێ هەتا ب ئاخرزەمانێ)) (خدر و خەلیل ، ل ٧٨) . ٣ـ مت . : ڕۆژگاری ناخۆش و ناهەموار و پڕ ئاژاوە ، کە کەس ئاگای لە کەس نەبێ و هەر کەسە فریای خۆی بکەوێ ((دار و بەرد هاتە هەژیانێ ؛ * تۆز گرتی بەری ئاسمانێ ، * بووە ڕۆژی ئاخرزەمانێ)) (تحفە ، ل ٢٠٥) . ((بۆ هەوا ئاڵۆزە بۆچی لێڵ و سوورە ئاسمان *

گێژەڵووکەی نەگبەتە یا فیتنەیی ئاخرزەمان)) (حەمدی ، ل ٩٦) .

ئاخرسەر

(ل .) . سەرەنجام ؛ کۆتایی ؛ ئاقیبەت ... (بـ . : ئاخر[١]) .

ئاخرسۆنگی

(کس .) . (بـ . : ئاخری) .

ئاخرشەڕ

(عك .) . (ئن . ، نس . : ئاخر + شەڕ) . ١ـ پیری بەدخوو ؛ پیری بەدکار ؛ پیری بەدفەڕ و نەگریس ... مرۆڤێك لە کاتی پیری و دوا ڕۆژانی تەمەنیدا لە ڕێگای ڕاست لایدابێ و دەستی دابێتە ڕەوشتی خراپ و بەتایبەتیش کاری پێچەوانەی دین . ٢ـ پیری بەدبەخت ؛ پیری نەگبەت ؛ پیری نەدار ؛ پیری نارەحەت ؛ پیری چارەڕەش ... کەسێك لە دوا ڕۆژانی ژیانیدا تووشی بەلاّ و ئێش و ئازار بووبێ ((ئەوەند قسەت کرد نانی خۆت بڕی * ماڵت وێران بێ چەند ئاخرشەڕی)) (بێکەس ، ل ١٤٥) . × ئاخرخێر .

◊ ئاخرشەڕ بیت : ١ـ نزا و دوعای خراپەیە بۆ یەکێك ؛ ٢ـ بە پیرێك دەوترێ ، کە خراپەی لێبوەشێتەوە ، چ بە زمان ، چ بە کردەوە .

ئاخرشەڕی

(عــك .) . (ن . ، نــس . : ئــاخر + شـــەڕ + ی) .
١ــ بــەدخوویی ؛ بــەدکاری ... بەدفــەڕی و نەگریســی ...
٢ـ بەدبەختی ؛ نەگبەتی ؛ نەهامەتی ؛ نەداری ؛ ناڕەحەتی ؛ چەرمەســەری ؛ چارەڕەشــی ((لــەژێر بــاری خــەما واشــانی صەبرم ڕێشە ئێستاکە * فیراقی یار لەبەر ئاخرشــەڕی لێم بــوو بــە ســەرباریێ)) (کــوردی ، ل ٧٦) . ((تــاقمێکی تــازە کــوورەی ڕووتەڵــە جــا دەرپــەڕی * عالــەمی زانــی ئەمانــە ئەوەڵی ئاخرشەڕین)) (حەمدی ، ل ٨٥) .

ئاخرڤە

(کس .) . (بـ . : ئاخری) .

ئاخرکە

(ن .) . ئاخویرك ؛ هووڕە ... جــۆرە مێشــوولەییێکی زۆر وردە .

ئاخرکردن

(عك .) . (چ . ، تیێ . ، نس . : ئــاخر + کــردن) . ١ــ دواپیێهێنان ؛ کۆتاییهێنــان (تــەنیا بۆ دنیا) . ٢ــ خــراپ کــردن ؛ تێكدان ؛ ڕووخــاندن ؛ ڕمــاندن ؛ ســەرنگوونکــردن (تەنیا بۆ دنیا) .

ئادەی

(ئـ . ، نـس . : ئـا + دەی) . ١ـ دەی ؛ دادەی ... ئـەم ئـامرازە بـۆ دنـەدان و هـاندانی کردنـی کـارێك ، یان ورياكردنـەوەی كەسێك بـەكاردێنرێ ((ـ دە كەوايـە ، نـەيارن و ناتانگەرەكـە قسـە لا ئێمـەی كـورد بدركێنـن ، ئادەی بيانبەن ، لە پشت ئـەو كۆنـەوە بيانكوژن)) (دمـدم ، ل ٣٠٢) . ((ئەگەر مەردی ئادەی شەقێ لەناو دەمی دەريا هـەڵدە)) (قـەرەداغی ، ل ٩) ... (بـ . : ئـا[٧]) . ٢ـ ئـا بـزانم چـۆن ... ((وتم باشـە دەڕۆيـن بـۆ ئيسـپانيا ، بـەلاّم بـە مەرجێك . وتی : ـ ئادەی . ـ لە شاری (بەرشلونە) دووربين كە باوكتی تيـادا دەژی)) (كـۆردەرە ، ل ٢١٦) ... (بـ . : ئا[٤]) .

ئادر

(د .) . (ن .) . (بـ . : ئاگر) .

ئادرەس

(فـر . : adresse) . (ن .) . ئـادرێس ؛ ئـەدرەس ؛ ناونيشـان ؛ عينـوان ... ناونيشـانی شـوێن و مەڵبـەندی دەزگـايێك ؛ بەڕێوەبـەرێتیيێك ؛ ماڵێك ؛ دوكـانێك ... يـان جێگـە ژيـانی كەسێك (((واسيل) ئادرەسـی خـۆی دامـێ و گـوتی : ـ هەر كاتێك بەرەڵلاّ كرای وەرە لای من كارم پێنە . ـ هەرچەند ناكرێ باوەڕ بەو بەڵێنانە بكەی كە بەندييـەكان

ئاخرهەناسە

دواهەناسە ؛ تا مردن ... ((بلاّ ڕۆحت موقەددەس بیّ ، ئەم و ئەو کردنت بەس بیّ * هەتا ئاخرهەناسە ئەو بناسە ، هەر بنازە بەو)) (مەحوی ، ل ٢٦١) .

ئاخری

(عک .) . (ئک . ، ئن . ، نس . : ئاخر + ی) . لە کۆتاییدا ؛ لە ئەنجامدا ؛ دەرئەنجام ؛ سەرئەنجام ... ((ئاخری ڕۆیین بۆیان چۆڵ کردین * ئەگەرچی نەختیّ پارەشیان بردین)) (بێکەس ، ل ٩٥) . ((تا لە بەینا بیّ ئەم شەڕوجوێنە * ئاخری ئەبێتە چڵکاوی سوێنە)) (پیرەمێرد ، ل ٢١٥) . ((... شیرێکی لە دەستی دا دەستی پەڕان ، ئاخری خانیان کوشت ، لەشکری خانیان شکان ...)) (تحفە ، ل ١٨١) . ((ئەبینی ئاخری ڕۆژیّ سوقووط ئەکا مەقهوور * لە ژێری پیّیی عەجووزا ئەبێتە تۆز و غوبار !)) (گۆران ، ل ٧٠) .((... ئاخرییّدا عەلی مەمەد گەلەکی وەستیا ، ل سەر کەڤرەکی ڕۆنیشت)) (کوردۆ ، ل ٣٤) ... ◊ ئاخری و ئاقیبەت (عاقیبەت - کۆتایی و ئەنجام ؛ ئاخری و ئاقیبەتی / عاقیبەتی - لە کۆتایی و ئەنجامدا .

ئاخرییەکەی

(ب . : ئاخری) . ((فەرماندەکانی لەشکری (ورمیّ) و (مەهاباد) و (سەردەشت) کەوتنە ڕا و تەکبیر ،

ئاخرییەکـەی بڕیاریـان دا لەگـەڵ کوێخـا هۆمـەری (سویسنی) وتووێژ بکەن)) (قزلجی ، ل ٤٢) . ((گەورەکە سەری بەرزکردەوە ... وتی : تۆ نابێ قەت قسەییێکی ڕاستت ببێ . ئاخرییەکەی تۆ سەری من بە فەتارەت ئەدەیت)) (لەخەوما ، ل ٤٨) .

ئاخزه

(بـ . : ئاغزه) .

ئاخسبات

(ز .) . (ن .) . پازده ڕۆژی ئاخری چلەی زستان .

ئاخستان

(کـژ .) . (ن . ، نس . : ئاخ[1] + ستان) . بە زەوییێک دەوترێ بۆ کشتوکاڵ دەست بدات .

ئاخش

(ز .) . (ئـ .) . ئۆخـەی ؛ ئۆخـەیش ... بۆ دەربڕینی خۆشی بەکاردێنرێ .

ئاخفتن

(بـ . ، ئاخافتن) . ((هەکە مە ل دۆڤ ڤەکۆلینا خو کاری ب دروستی بنج و ڕەها ڤێ ئاخفتنی شرۆڤە بکەین)) (خدر و خەلیل ، ل ١٧) .

ئاخڤی

(كس .) . (ئنب . ، نس . : ئاخڤ ((ئاخڤین)) + ی) . هەوكردوو ؛ داهاتوو ؛ تێزاو ؛ داگیرساو ... چاڤێد ئاخڤی - چاو (ان)ی هەوكردوو .

ئاخڤین

(كس .) . (چ . ، تێن) . هەوكردن ؛ داهاتن ؛ تێزان ؛ داگیرسان ؛ سووتانەوە ... برینا وی ئاخڤی‌یە - برینی ئەو هەوی كردووە .

ئاخكۆلك

(كژ .) . (ن . ، نس . : ئاخ[١] + كۆلك) . زنج ؛ كوخ ؛ كۆختە ، قولیت ... كۆخێك لە قوڕ دروست كرابێ (بـ . : كوخ) . ((هەمووا هنەك ئاخا ژ ئاخكۆلكا بەرهەڤ كری ، چونكە مەها نیسانێ نایت عەردی ب كۆلن گونهەیە عەردی ئاڤزە)) (خدر ، ل ٩) .

ئاخكێش

(نك . ، نس . : ئاخ + كێش ((كێشان))) . (بـ ، : ئاخ هەڵكێش) . ((ئاخكێش زۆخ نۆش ، زام نە دەروونم * وێنەی مەجنوون وێڵ ئاوارەی توونم)) (وەلیی دێوانە ، ل ٨٩) .

ئاخكێشان

(چ . ، تێـن . ، نـس . : ئـاخ[1] + كێشـان) . (بـ . : ئاخ‌هەڵكێشان) .

ئاخل[1]

(كڕ .) . (ن .) . ئاخلْ ؛ ئاخەل ؛ ئاخەلْ ؛ ئاغەلْ ، غەلْ ... (بـ . : ئاخلْ[1] ؛ ئاغەلْ) .

ئاخلْ[2]

(كڕ .) . (بـ . : ئاخلْ[2]) .

ئاخلەويك

(بـ . : تاوە ؛ ئاخڵەوێك) .

ئاخلەوينگ

(بـ . : تاوە ؛ ئاخڵەوێك) .

ئاخلێڤە

(كـڕ .) . (ن . ، نـس . : ئـاخ[2] + لێـڤ + ە) . (بـ . : خاكەلێوە ؛ ئاخ[2]) .

ئاخلێڤينگ

(كڕ .) . (بـ . : تاوە ؛ ئاخڵەوێك) .

ئاخلْ[1]

(ن .) . ١- (بـ . : ئاخوڕ ؛ ئاخڵە[2] ١) . ٢- جیْ و شوێنی هاوینەی ئاژەڵ ((ئانين هەمی مير تژييیْ ڕەزكر * ئاخلْ كو شڤان تژييیْ پەزكرد)) (خانی ، ل ٣٠٢) .

ئاخڵ[2]

(كـڕ.) . (ئـن .) . خـــاپوور : داڕوخـــاو : داڕوخيـــاو : داڕوخياك : داڕماو ...

ئاخڵە[1]

(ن .) . ١ـ خەرمانـە : خەرمانـەی مانگ : تـەم و مـژێ ، كـە شـەوان لەبـەرچاو بووبێتـە جغـزی دەوری مـانگ . ∴ ئاخڵە لە دەوری مانگ دیارە .

ئاخڵە[2]

(ن .) . ١ـ (بـ . : ئاخوڕ) . ٢ـ (بـ . : كاوان) . ٣ـ كەلارە : دیوارێكـی نزمـی لـە تەپاڵـە دروسـت كـراوە ، كـە لـە ناویدا ئاگرادنێكی تێدایە بۆ نانكردنی ژنان لە هاویندا . ٤ـ (بـ . : خەرمان) .

ئاخڵەدان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئاخڵە + دان) . ١ـ خەرمانـەدان ، دروســـت بوونـــی ئاخڵـــە (خەرمانـــــە) لـــە دەوری مـانگ . ٢ـ خڕبوونـەوەی خـەڵك لــە شـێوەی دایــرەدا لـە دەوری كەسـێك یـان شـتێك . ٣ـ پـاپۆكەخواردن : پەپكـەخواردن : پێچ خواردن : پەپۆكـەدان : خۆلوولـدان : ئەڵقەدان : لـوولبـوون ... (بۆ مـار) . ∴ مارەكـە ئاخڵـەی دابوو .

ئاخڵەوێك

(ن .) . تاوە ؛ ئاخڵویك ؛ ئاخڵەوینگ ؛ ئاخلێڤینگ ... (بـ . تاوە) .

ئاخڵێف

لاف و گەزاف ؛ درۆ و دەلەسە ؛ بافیش ... بۆ کەسێك خۆی هەڵکێشێ و تاریفی خۆی بکا .

ئاخماخ

(ع . ، احمق) . (کس .) ، (ئن .) ئەحمەق ؛ گێژ ؛ گێل ؛ حۆل ؛ گێژ و حۆل ؛ دەبەنگ ؛ نەفام ؛ بێ‌ئەقڵ ؛ بێ‌ئاوەز ؛ بێ‌هۆش ؛ تێ‌نەگەیشتوو ... (بـ . : ئەحمەق) .

ئاخماخی

(عك .) . (ن . ، نس . : ئاخماخ ((ع . : احمق)) + ی) . ئەحمەقی ؛ گێژی ؛ گێلی ؛ حۆلی ؛ گێژوحۆلی ؛ دەبەنگی ؛ نەفامی ؛ بێ‌ئەقڵی ؛ بێ‌ئاوەزی ؛ بێ‌هۆشی ؛ تێ‌نەگەیشتوویی ... بـ ~ - بە ئەحمەقی ؛ بە گێژی ؛ بە گێلی ...

ئاخماخیکرن

(عك .) . (چ . ، تێن . ، نس . : ئاخماخ ((ع . : احمق)) + ی + کرن) . بێ‌ئەقڵی نواندن ؛ کردنی کارێکی نەفامانە ...

ئاخمە

(د .) . (بـ . : بەلاڤ) .

ئاخمەبيايەنە

(د .) . (بـ . : بەلاڤ بوون) .

ئاخناو

(بـ . : ئاخنراو) .

ئاخندران

(بـ . : ئاخنران ؛ ئاخنين) .

ئاخندراو

(بـ . : ئاخنراو) .

ئاخنران

(چ . ، تێن . / كب . ، نـس . : ئـاخن ((ئـاخنين)) + ر + ان) . (بـ . : ئاخنين ؛ ئاخندران) . ((بـەندىيێك ، تا سـەر حوكم درابێ * سندم لە پێى بێ و كەلەپچە لە دەست * لە زيندانێكى تەنگ ئاخنرابێ * چەند سوارچاكانە ، خەو بە ئەسـپى شـێ و (بـا)وە دەبينـێ)) (پەشـێو ، ل ١٢٢) . ((سەدان خێزان ، بى باوك و برا و مامە و خاڵـە بوون و لـە گرتووخانە ئاخنراون)) (بەرەو لوتكە ، ل ٧١) .

ئاخنراو

(ئنب . : ئاخن ((ئـاخنین)) + ر + ا + و) . ئـاخندراو ؛ ئاخناو ؛ پەستاو ؛ پەستواو ؛ تیٚپەستراو ؛ هەلاٚخندراو ؛ هـەلاٚخنراو ... پڕکـردن و داگرتنـی دەفرێك تا لیٚوان بـە پتـەوی ؛ یـان توند و باش گرتنـی کونیٚـك ... ((ئـاخنراوە کونەڕەش * نابینی کەسیٚ ڕووگەش)) (هیٚمن ، ل ٩٦) .

ئاخنەبا

(ن .) . دوا ڕۆژەکانی زستان ، دەمـیٚ حـەوت ڕۆژی چلـە مابیٚ .

ئاخنین

(چ . ، تیٚ) . ١ـ پەستاوتن ؛ تیٚپەستاوتن ؛ پەستاندن ؛ تەپاندنەناو ...ی شتیٚك لـە شـتیٚکی دی . بەویٚنـە ، پتـەو تیٚڕاکردنی لۆکـە و خـوری بـۆ نـاو لیٚفـە و دۆشـەك ؛ یـان پڕکردنــی دەفـر و داگرتنــی گویٚنــی و بــار . ((ســەری ئاخنییـە کۆشـییەوە و بـەکولٚ دەسـتی کـردە گریـان)) (شار ، ل ٦٠ ـ ٦١) . ((من شیلەگەم هەلٚبڕیوە * من یەك سـەریم ئـاخنیوە)) (هیٚمـن ، ل ١٨٧) . ٢ـ پڕکـردن ؛ سەرلیٚوان کردن ... ((زۆر حـەیوانی دوو پیٚی وام دیتن کە بە ڕوالٚـەت ئینسـان بوون ، کـەچی لـەو وەزعـە نالـەبارە بـۆ ئاخنینی گیرفان یا دامرکاندنی هەوەسی خۆیان ، کەلٚکیان وەرگـرت)) (هیٚمـن ، ل ٣٤) . ٣ـ داکـردن ؛ کۆکردنـەوە ؛

ئەنبارکردن ... شت داکردن لە ناو ئەنباردا . ∴ گەنمەکەم ئاخنی‌یە ئەنبارەکە . ٤ــ گرتن : بەستن : داخستن : قەپات‌کردن : کونبڕ کردن ...ی کون ، زارکی دەفر ، کولانەی مریشک ، گولبێنەی تەنوور ... ∴ هەموو کونەکانم بە پەڕۆ ئاخنیوە : کون و کەلەبەر نەماوە نەی‌ئاخنێ : بە تۆپەوانە زارکی کووپەکەم ئاخنیوە ... ((... بە پەڕۆ کۆن دەلاقەی ئاخنی)) (خەندە لێو ، ل ٤٧) . ٥- تێ‌ترنجاندن : تێ‌تەپاندن : تێ‌خستن...ی شتێك بۆ ناو شتێکی دی بە زۆر و بە ناڕەحەت ((ئەو نووسەرە ساویلکانەی لە دوژمنایەتیی کوردان بۆ دراوی گیرفانیان ئەو چیرۆکەیان هەڵبەستووە و ئەم بوختانە گەورەیەیان بۆ پێغەمبەر کردووە و دە ناو ڕووپەڕی مێژوویان ئاخنیوە ...)) (شەرەفنامە ، ل شازدە) ((... خۆم ئاخنی‌یە ژێر جێگا گەرم و گورەکەوە دەستی ڕاستم بۆ لاڵەکە درێژ کرد و فتیلەکەیم داگرت)) (بەرەو لوتکە ، ل ٧٤) . ٦ــ مت . : زۆر خواردن : تێ‌تراندن ... (بــ . : تێ‌ئاخنین) .

ئاخنینەوە

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاخنین + ەوە) . هەمان واتای (ئاخنین) دەگەیەنێ ، بەڵام دوو تایبەتیشی هەیە : ١ــ پەستاندنەوە : کوتانەوە : داگرتنەوە ...ی شتێك بۆ

جاری دووەم . ٢ـ بۆ ئەو جۆرە شتانە بەکاردێنرێ ، کە ماوەیێك لەناو دەفردا دەمێنێتەوە : ∴ هەشت پێستە پەنیرم ئاخنیوەتەوە ... مام شاسوار خەریکی ئاخنینەوەی گووپە شیرێژە .

ئاخوا

(ئـ .)ی پرسیاری (نس . : ئا + خوا) . (بـ . : ئاخۆ) .

ئاخواندن

(کژ.) (چ . ، تێ .) . (بـ . : خوێندنەوە) .

ئاخویرك

(ن.) . (بـ . : ئاخرکە) .

ئاخو

(د .) . (بـ . : زەهر ؛ ژەهر) .

ئاخوئۆخ

(ئ .) بۆ دەربڕینی خەفەت و ناڕەزایی ، (نس . : ئاخ + و + ئۆخ) . (بـ . : ئاخ[١] ١ـ ؛ ئۆخ ١ـ ؛ ئاخوداخ) . ((یەك ل سینە یەك ل دلدا * لەو ژمن تێن ئاخوئۆخ)) (جزیری ، ل ١٩٠) . ~ هەڵکێشان ((ئنجا تەوێلی خستە سەر هەردوو مشتی و کەوتە ئاخوئۆخ هەڵکێشان)) (خەندە لێو ، ل ١٨٥) .

ئاخوئۆف

(ئـ . ، نـس . : ئاخ + و + ئـۆف) . بـۆ دوو مەبەسـت بــــەكاردێنرێ : ١. نیشـــــاندانی پـــــەژارە و وەڕزی ؛ ٢ـ ڕاگەیاندنی ئێش و ئـازار . (بـ . : ئاخ[١] ١ـ ؛ ئـۆف ؛ ئاخوداخ) .

ئاخوئۆی

(ئـ . ، نس . : ئاخ + و + ئۆی) بۆ دەربڕینـی خەفەت و هاواری دەرد ((وەك چهرەی خەیاڵ ڕوخسارەكەی خۆی * لە پەردەی دڵەی پڕ لە ئاخوئۆی)) (پیرەمێرد ، ل ١٢٩) .

ئاخوداخ

(ئـ . ، نس . : ئاخ + و + داخ) . ئاخوئۆف ؛ ئاخوئۆخ ؛ ئاخوئۆی ؛ ئاهوناڵـە ؛ ئـاهوواه ؛ ئـاخوواخ ؛ ئـاخۆ[٢] ؛ بـۆ دوو مەبەست بەكاردێنرێ : ١ـ بـەردەوامی لـە دەربڕینـی خـەم و خەفـەتدا ڕادەگەیـەنێ و تـاووتینی پـەژارە نیشـان دەدا : ((لە كوردی بگرە هەتا تورك و عارەب و عەجەمی * لە ئاخوداخی دەسووتێن و شین دەكەن دەگرین)) (كۆیـی ، ل ٩٧) . ((لـەیلا كۆچی كـرد ڕووی كـردە لـەیلاخ * بـۆ تـۆ حەسرەت و بۆ من ئاخوداخ)) (پیرەمێرد ، ل ١١٤) . ((پـەی كەسـێ خاسـەن هـەوای سـەیر بـاخ * ماسیوای مەعشـووق نـەیوش ئـاخوداخ)) (مەولـەوی ، ل ١١٢) . ((بـە ئـاخوداخی تۆوە شـەو تـا سـەحەر ئـەدەم تل * نـەختێ لـە خـوا بترسـە

ئەی چاوڕەشەی شل و مل)) (بێکەس ، ل ١٢٦) ... ٢ـ ئاخوحەیف ؛ ئاخوحەسرەت ... (ب . : ئاخ[1] ٢ـ) . تەئکید لەسەر زۆریی حەیف و ئەسەف دەکا ((لە دەست نەزانین هەزار ئاخوداخ * هێشتا تووتنمان نەبووە بە ساچاخ)) (پیرەمێرد ، ل ٢٨٠) .

ئاخوڕ

(ئست . : ئا ـ کوەرە ؛ پە . : ئاخوەر) . ئاخر ؛ ئافڕ ؛ ئافەرە ؛ ئاووڕ ؛ ئاهویر ؛ ئاڵفدان ؛ ئاخۆڕ ؛ ئاخڵ ؛ ئاخڵە[2] ؛ هەڤش ... جێی خۆراکی ئاژەڵ ، کە لە قوڕ هەڵدەبەسترێ و ئالیکی بۆ تێدەکرێ . ((قوش قوشی ڕاوی نەبێ ، مورغی کولانە و ئاخوڕە * سەگ سەگی تازی نەبێ ، کادینیی‌یو ئەنبارییە)) (نالی ، ل ٥٨) . ((مەیتەر و زین و تەویلە ، ئەی برا ، لازم نی‌یە * ئاخوڕ و ڕەشمە و لغاوی هەروەها پێویست نی‌یە)) (بێکەس ، ل ٢٢١) . ((وڵاتی ئێمە زۆر کوێستانە . ساڵی وا هەیە پێنج مانگ بەفر عەرز بەرنادا و حەیوان و ئاژەڵ لەسەر ئاخوڕ و دانگەیە)) (هێمن ، ل ٤١) . ((ئەسپی کێشایە سەر ئاخوڕ)) (ئەفسانە ، ل ١٧) . ((تەویلەکانی خاوێن دەکردنەوە ، کلۆ خوێی گەورە گەورەی لە پێش ئاخوڕەکان دادەنا ...)) (هەتاو ، ل ٤٤) . ◊ ئاخوڕی بەرزە - بە یەکێك دەوترێ لووت بەرز و بە فیز بێت ... ئاخوڕی خوارە - ١ـ بە

کەسێکی دەستبڕ و تەڵەکەباز و ناپاك دەوترێ ؛ ٢ـ کاری چەوت و چەوێڵ و چەواشە ؛ ٣ـ مرۆی دووڕوو و دووزمان ... ئاخوڕی خۆی لێتێك چووە - لە خۆی بایی بووە ؛ لە خۆی گۆڕاوە ... ئاخوڕی چەورە - بە کەسێك دەوترێ ساماندار و تێروتەسەل و سایە چەور بێت .

ئاخون[1]

(بـ . : ئاخوند) . ((لە گوێ مەگرن قسەی ئاخونی سونی * بە ئاشووبن مەلای سەر لنگە دەستاڕ)) (شێخ ڕەزا ، ل ٢٢) .

ئاخون[2]

(بـ . : نینۆك ؛ ناخون) .

ئاخوند

(ن . ، نس . : ئا ((پێشگر)) + خوند)) لە خواوەند یان خوێندن بووەوە) . ئاخون[1] ؛ ئاخۆند ؛ ئاخوون ؛ ئاخووند ... ١ـ مەلای شیعە ؛ مەلای عەجەم . ٢ـ مرۆڤی خواناس و خواپەرست . ٣ـ ئادەمیزادی خوێندەوار . ٤ـ مامۆستا و ڕاوێژکار ... ((ئێرە ولاّتی کوردانە ، شای ئێران چ کاری بەسەر ئەم ولاّتەوەیە و ئاخوندی لە بۆچی بۆ دەنێرێ ! چما نازانێ ئێمە سوننین و مەلای کوردمان دەوێ ، نەك ئاخوندی عەجەمان)) (دمدم ، ل ٥٢) . ((مزگەوتەکە دوو ساڵ دەبوو بینانرابوو ، بەلاّم هێشتا هەر بێ مەلا بوو ،

پێش نوێژی نەبوو . زۆر جاران ئاخوند دەهاتنە کنە خانۆ کە بە بەر نوێژیان قەبووڵ بکا ، بەلاّم ڕازی نەدەبوو . جارێکی ئاخوندێك لە کەربەلاوە هات ، نێوی مەمەد عەلی بوو ...)) (دمدم ، ل ٥١) . ((مامۆستا و ئاخوند دهاتن جەم وی ...)) (کوردۆ ، ل ١٦٠) . ((... واتا ژێرا ئاخوند و سەیدا گرتبوون)) (کوردۆ ، ل ١٥٥) . ((ئاخوندێك بە ورگی زەلام و چاوێکی هەڵساوەوە لە لای سەرەوەی ژوورەکە دانیشتبوو)) (هەتاو ، ل ٤٣) .

ئاخوواخ

(ئـ . ، نس . : ئاخ + و + واخ) . (بـ : ئاخوداخ) .

ئاخۆ[1]

(ئپر . ، نس . : ئا + خۆ) . ئاخوا ؛ داخۆ ؛ داخوا ؛ داخودا ؛ ئایا ؛ ئایاکو ؛ ئایەکو ... (بـ . : ئا[7]) . بە واتای (تۆ بڵێی ؛ تۆ بێژی) دێت : ((دوکاندارەکان کە دیتیان ، گوتیان دەك بەخێر نەیێت ، ئاخۆ دیسان چ بڵێ ؟)) (دمدم ، ل ٢٩) . ((تۆ لە جیهانێکی وادا ئەژیای ئاگاداری ئەوە نەبووی ، کە ئاخۆ کەس سەیرت ئەکات یان نا ؟)) (مستەفا ، ل ١٢٩) . ((بۆ ئەوەی بزانم ئاخۆ چاوی لە چۆنیەتی من بووە ؟)) (مەم[1] ، ل ٢٠) . ((بڕوانم ئاخۆ جامی فتوغراف * نیشانم نادات شێوەی ئێڵی جاف)) (پیرەمێرد ، ل ١٢٥) . ((هەموو بە عەزرەتەوەن گوڵ فڕێدەنە بەر پێت * خوایە ئاخۆ گوڵی کی بە دڵتەوە

ئـــەلکێت ؟)) (گـــۆران ، ل ٦٠) . ((بـــە فکرێکـــە کـــە ئەم خوونرێـژە شـیری بەسـتە پشـت ئـەمڕۆ * لـە ئەسـتۆ دانی کێیە ؟ کێ دەکا ئاخۆ کەمەربەستە ؟!)) (مەحوی ، ل ٢٦٥) . ((ئاخۆ بە چ شاخێکەوە گیرساوە دڵی من یاخۆ بە چ داخێکەوە سووتاوە دڵی من)) (بێخود ، ل ٦٦) .

ئاخۆ[٢]

(ئ .) . (ھ .) . (بـ . : ئاخوداخ) . ((چەتۆ ئاخ و خـەمۆ مـن پـەی نیشـانێ * سیواو ئاخۆ ، نیۆ هیـچ دەسـتەلاّتم)) (صەیدی ، ل ١٤) .

ئاخۆتك

(کژ .) . (ن .) . (دم .) . (بـ . : ئاخاوك) .

ئاخۆران

١ـ ئاژاوە : ئاشـووب : ئاشـەڤ : پشـێوی : شـێواوی : شپرزەیی : شڵەژان : قەومان : هەراوبگر : هــەراوهوریا : ڕوومەڵخـەزا : ڕوومەڵفەزا ... کێشـە و هـەرا و ئـاژاوە . ٢ـ تـاووتۆف : باهۆز : هورەبا : زریـان : کرێوە . ئەم وشـەیە بـە تـــەنیا بەکارنایــەت و لەگـــەڵ (بـاخۆران : بخـــۆران : زاخـــۆران) دێــت . (بـــ . : ئـاخۆران بـاخۆران : ئـاخۆران بخۆران : ئاخۆران زاخۆران : ئاخۆران وبخۆران) .

ئاخۆران باخۆران

(بـ . : ئاخۆران : ئاخۆران وبخۆران) .

ئاخۆڕان بخۆڕان

(بـ . : ئاخۆڕان : ئاخۆڕان وبخۆڕان) .

ئاخۆڕان زاخۆڕان

(بـ . : ئاخۆڕان : ئاخۆڕان وبخۆڕان) .

ئاخۆڕان وبخۆڕان

ئاخۆڕان باخۆڕان : ئاخۆڕان بخۆڕان : ئاخۆڕان زاخۆڕان . (بـ : ئاخۆڕان) . ١. ئاژاوە و پشێوی ... ئاخۆڕان وبخۆڕانێکە سەگ خاوەنی خۆی ناناسێتەوە . ٢ـ شپرزەیی و هەراوبگر و نائارامی ((... بەر لەوەی چەند هەنگاوێ بەسەربەستی هەڵبنێ شریخ و هووڕی شەستیر هەموو گیانی هێنایە لەرزین ، نەك لە ترسا ، زۆرتری لە شپرزەیی و ناچاریدا ... کەی ئێستا کاتی بە شوێن خەڵکا گەڕانە ، ئەگەر ناچاری نەبێ ؟ دوور نییە بەم ئاخۆڕان وبخۆڕانە باجی پیرۆزیش لەگەڵی نەیەت ...)) (ژانی گەل ، ل ١٧) . ٣ـ تێکچوون و و هیچ بەسەر هیچەوە نەمان . ٤ـ خۆخۆیی و ئاگا لەیەکتر نەمان . ٥ـ کۆمەڵی دز و تالآنچی : .·. ئەو ئاخۆڕان وبخۆڕانە هیچیان پێ نەهێشتین .

ئاخۆڕ

(بـ . : ئاخوڕ) . ((چەتا حوکومەتێ ژ بەر مالا سەیدۆ دڕەڤن دکەڤمە پانگا و ئاخۆڕا قولێ کادینا)) (ستران ، ل ٦٨) .

ئاخۆند

(کژ.) . (بـ . : ئاخوند) .

ئاخوون

(بـ . : ئاخوند) .

ئاخووند

(ب. : ئـاخۆند) . ((چـاڤیٚ کـوڕك دەھ سـالی بـوون زلام پەری دان ئاخووندا کو ئەو وانا هینیٚ خوەندنیٚ و هونەریٚ شەڕ بکـن . ئـاخووندا ئـەو هینـیٚ هـەموو دوانـزدە عیلمـا کرن)) (کوردۆ ، ل ٥٧) .

ئاخ هەڵڕشتن

(چ . ، نـس . : ئـاخ + هـەڵ + ڕشـتن) . دەربڕیـن و خسـتنەڕووی خـەم و خەفـەت ، یـاخود حـەیف و ئەسـەف . ((کـەی لێـو تـەڕ ئـەبیٚ بـە ئـاخ هەڵڕشـتن * کـەی تـەزووی ئۆخەی ئەگا بە ناخم)) (دیلان ، ل ٧٥) .

ئاخ هەڵکێش

(نـك . ، نـس . : ئـاخ[١] + هـەڵ + کێـش ((کێشـان))) . ئاخکێش ؛ هەناسەهەڵکێش ... بە کەسێك دەوترێ لـەتاو خەم و ناخۆشی ئاخ و ئاهی بیٚ . یـەکێك ئاخ هەڵکێشـیٚ و خەفەتباربێت .

ئاخ هەڵکێشان

(چ . ، نس . : ئاخ[1] + هەڵ + کێش ((کێشان))) . ئاخ کێشان ؛ ئاخ هەڵکێشان ؛ ئاخین ؛ ئاخین وداخین ... هەناسەهەڵکێشانی تێکەڵ بە کڕووزانەوە و پاڕانەوەی زەلیلانە . ئاخ وداخ وتن لەتاو خەم ؛ یان نەفەسی پەژارە و ماتەمی . ((ماڵ لە مەریوان ، دڵ لە دەروێشان * مردن خۆشترە لە ئاخ هەڵکێشان)) (زامدار ، ل ٦٢) . ((ئەیڕشت لە فرمێسك لافاوێ * ئاخیهەڵکێشا تاوێ * بە یادی باڵا لاولاوێ)) (گۆران ، ل ٣٢) . ((مامە ئاخێکی هەڵکێشا بە تەوێڵی خۆیا کێشا)) (دیلان ، ل ٥٢) .

ئاخی

(بـ . : یاخی) .

ئاخیە

(ن .) . ١ـ ئارنج ؛ ئارێخ ؛ گوڵمێخ ؛ گولمیخ ؛ سنگ ... سنگی ئاسنی ئەڵقەدار ، یان سنگی ئەستووری دارین ، کە لەبەر ئاخوڕدا ولاخی پێوە دەبەسترێتەوە . ٢ـ مەڕبەند ؛ مێخ زنجیر ... سنگ و زنجیر بۆ بەستنەوەی یەکسم .

ئاخیر

(بـ . : ئاخر[1]) . ((ئەوەڵلی هەر حەسرەتە ئاخیری هەر نیعمەتە)) (میهری ، ل ٦٥) . ~ ی کار – ئەنجامی کار ؛ کۆتایی کار .

ئاخیرەت

ئاخرەت ؛ ئەزەل ؛ ڕۆژی قیامەت ؛ ڕۆژی حەشر ؛ ڕۆژی جەزا ؛ ئەو دنیا ؛ پەسلاّن ؛ سەلاّ ... ڕۆژی هەڵستانەوەی پاش مەرگ . ((ئەگەر نەیدەیتە دەست خۆم قاتیلی خۆم * لە ڕۆژی ئاخیرەتدا بی پیناوم)) (نالی ، ل ٢٩٣) . ((کە تۆ ڕەحمەت نەبێ بۆ بێکەسێکی وەك منی (مەدهۆش) * لە ڕۆژی ئاخیرەتدا لای خودا جوابت ئەبێ چی بێ)) (مەدهۆش ، ل ١٥) . ((لە دنیا تا دەگاتە ئاخیرەت کاریگەرە تیری * وەکوو تیری تەهەمتەن زامی پاك ئەمدیو و ئەودیوە)) (مەحوی ، ل ٢٨٨) .

ئاخیری

(بـ . : ئاخری) . ((میسلی ئێوە پاڵیان دا بە دوعا * ئاخیری کافر بە ڕیشیاندا ڕیا)) (کۆیی ، ل ٢٠٢) .

ئاخیرین

(بـ . : ئاخرین) .

ئاخین

(بـ . : ئاخ هەڵکێشان) . ((چەند ژنێ سەرە گریان ، کرنە ئاخین * حەیفا خوە گەلە ل سیابەند ئانین)) (چریکە ، ل ٥١) . ((قەت تو ناهێی ئاخینا دلا * پیرێ بەر گوتنێ وی تەعەمول نەدا * کرە ئاخین و کوڕێن کەتێ گریا)) (چریکە ، ل ٣٠) .

ئاخینك

(ئـ .) . ئاخوداخ ؛ ئاخوئۆف ...((ده ئیرۆ ئاخنین و ئوفینکێت من و بەژنا بلند گرانن ماینە ل سەرتێك دلۆ ، دلۆ ، فەلەکا من خانیێ)) (بامەرنی ، ل ١٥٨ ــ ١٥٩) .

ئاخین وداخین

(ل .) . ئاخوداخ هەڵکێشان ... (بـ . : ئاخ هەڵکێشان) ؛ ئاخین) .

ئاخێز

(ن . ، نس . : ئا + خێز) . ١ـ جووڵە ؛ جم ؛ بزاڤ ؛ بزاو ؛ تەکان ... نیوەهەڵستان ـ واتە لە حاڵەتێکدا کەسێك دانیشتبێ و وا نیشان بدا دەیەوێ هەڵبستێ ، بەڵام هەڵناستێ و کەمێك لە جێی خۆی دەجووڵێ ؛ ∴ بەو ئاخێزە دەتەوێ نیشانی بدەی لەبەر مامۆستا هەڵستای . ٢ـ هەڵستان ؛ هەستان ...ی تەواو : ((بانوو ئێد شنەفت نە جا کەرد ئاخێز * بۆ سا پای سەیر ئەو ڕەنگ پەروێز)) (خانای قوبادی ، ل ١٤١) . ٣ـ ڕاپەڕین ؛ شۆڕش ؛ هەڵمەت ... ((ئاخێزا سەردار شێر سەنگین سام * کەرد بە سێ حیصصە سوپای وێش تەمام)) (هەمەوەند ، ل ٣٢٥) .

ئاخێزکردن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئا + خێز + کردن) . ١ـ جوولآن ؛ بزووتن ؛ بزاوتن ؛ جمان ؛ تەکاندن ... .. کاتێ ماموستا چووە ژووری ، ئازاد بەتەواوی هەڵنەستا و هەر ئاخێزێکی کرد . ٢ـ پەلەکردن ؛ زووکردن ؛ لەزکرن ؛ گورج کردنەوە ... ((دووریسان ئایر نەجەرگم وەردان * شەماڵ ئاخێزکەر دەخیل هامەردان)) ((میرزا ئۆلقادر ، ل ٧٠) .

ئاخێوەر

(نك . ، نس . : ئاخێو ((ئاخێوتن)) + ەر) .

(بـ . : قسەکەر) .

ئاخێوتن

(بـ . : ئاخافتن) .

ئاد[١]

(جکـج .) . (هـ .) . لـە ناوچـەی هـەورامان و هـەندێ شوێنی دی کوردستان بە واتای (ئەو ـ بۆ نێرینە) دێت . (بـ . : ئەو ؛ ئادە) . ((ئاد مارۆ بەویر ئەرزەکەی بالآت * ئەو دیدەی مەستت ، ئێد خاڵ ئاڵات)) (مەولەوی ، ل ٢٣٥) . ((ماوای ڕەفیقیش جە کۆی توون بێ * ئادیچ[١] چوون مەجنوون دەروون پڕ هوون بێ)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ٢٢٤) . ((ئاد دەماخ دڵ پەرداخ کەردەوە * ئێد سۆز یاران هەم ئاوەردەوە)) (جەفایی ، ل ٧٣) ... پـ . : ئاد سوار و من پیادە - ئەو سوار و من پیادە . ئاد

---

(١) ئادیچ - ئەویش

کاروانچی و من خانچی - ئەو کاروانچی و من خانچی ... ئەو + ان ← ئەوان (هـ . : ئاد + یشا ← ئادیشا - ئست . : ئەیشام) .

ئاد[2]

(ع . : عهد) . (کژ .) . (ن .) . ١- بەلێن ؛ پەیمان ؛ گفت ؛ سۆز ... ((عەمەر بهیست شکالەمێرا * ئاو و قەرارێ جاهلیێ کوردا)) (جەلالی ، ل ٥٢) . ٢- سوێند ؛ سووند ... ((من سۆندەك خوەرییە ، ئادەك پێرا - پەی ئەسەدێ - ئاغێ ، حەمزۆیێ زەعڤارا گرێ نادم کوفییا زێرا ، کل بەلەك چەعڤا)) (ستران ، ل ٤٣٧) .

ئاد[3]

(تـ . : ئەدە ؛ فـ . : آداك) . (ن .) . ئادا ؛ ئادە ؛ دورگە ... (بـ . : دورگە) . ((باڤێ گۆت : لاوۆ ، گلی دکن ، کو ل ئۆرتا بەحرێ ئادەك هەیە ، ل وێ ئادا پاشاك هەیە)) (کوردۆ ، ل ١١١) .

ئادا[1]

(بـ . : ئاد[3])

ئادا[2]

(ئن .) . بەخشندە ؛ دلآوا ؛ بەدلێ ؛ سەخی ؛ سەغی ... × ڕژد ؛ چرووك ...

ئادا[3]

(ئن . ، ن .) . لێزان ؛ پسپۆڕ ...

ئاداب

(ع . : كۆی ((آداب)) ،) . ١ـ داب ؛ نەریت ؛ دەستوور ؛ خوو ؛ ڕەوشت ؛ ئاكار ... خوو و ڕەوشت و ڕێ و شوێن و وێڵ و ماریفەتی هەڵستان و دانیشتنی ناو كۆمەڵ ((بەر دوو برمێن تە ژ ئخلاص و یەقین * م دبرە سەجدە ب ئادابی دوعا)) (جزیری ، ل ١١٠) . ((ئەسبابێ نەشات و كامەرانی * ئادابێ سەفا و زەندەگانی)) (خانی ، ل ٣٩٠) . ٢ـ ئەدەبیات ... وێژە ؛ شیعر و پەخشان ... سەرجەمی كەلەپووری ئەدەبیی نەتەوییێك . ((تاكە بوانۆ جزمێ جە قورئان * شەرت وشەرابت ، ئاداب و عیرفان)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٢٢) . ∴ كۆلێجی ئاداب = ئەو كولییەیەی زانستگا ، كە بۆ خوێندنی ئەدەبیات تەرخان كراوە .

ئادابزان

(ئاداب ـ ع + زان ـ ك (زانین) . بە كەسێك دەوترێ لە داب و نەریت و ڕێ و شوێن و وێڵ و ماریفەتی پێشوازیكردنی میوانداری بزانێ .

ئادار[١]

(سر .) . (ن .) . بە عەرەبی (اذار)ە و لە سوریانییەوە وەریان گرتووە . ئادار ؛ هادار ؛ مارت ؛ مارس ... سێیەم مانگی ساڵی ڕۆمییە (٣١ ڕۆژە) . ((هەر ساڵێك لە ڕۆژی

جێژندا لە بیست و یەكی ئادارێدا مەجلیسی عەشیرەتی بەرۆدار لە دیوەخانی كۆدەبوونەوە ...)) (دمدم ، ل ٢٩) . ((زەینۆ دبێ : ((لێ - لێ ، لێ ئامۆ ، دلێ من كولیكا سەرێ ئادار وسباتێ ، فرقەك ئەسكەر ڕابوویە ژ خۆیانا دیاربەكر ...)) (ستران ، ل ٨٨) ... پ . : ئادار ناڕۆا بەبێ دۆ ، نیسان ناڕوا بەبێ جوا . ئادارە مەشكە لە دارە . مانگی ئادارێ ، بباریێ هەتا گوێی دارێ ، هیچی نامێنێ هەتا ئێوارێ ...

ئادار[٢]

(ب . : ئاتار) . ((تاریكایی زۆرداری و هەوری چڵكنی نالەباری وەها تەرت و توونا بوو ، كە ئاداری بەسەر پاداریەوە نەما)) (شەرەفنامە ، ل ١٣) . ((دەچنە سەر دارێ لە ڕۆژی ئینتیقام و تۆڵەدا ئەو كەسەی كوشتی بە ناهەق پێشەوا و سەرداری كورد * نایەڵن ئادار بەسەر پاداری ئەو دەربارەوە * چونكە دەیگوت نایەڵم ئاداری كورد ، پاداری كورد)) (هێمن ، ل ١٢٤) .

ئادارۆك

(ن . ، نس . : ئادار + ۆك) . گوڵێكی كێوییە ، لە سەرەتای بەهاردا لەسەر بنی پاری شین دەبێ و دەپشكوێ ... ئەگەر ژوورێك كرمی تێدابێ ، دەسكێ لەو گوڵەی لێدادەنێن و كرم یان بە لادا دێ یان هەڵدێ ...

هەروەها دەرمانێکی چاکە بۆ ئازارشکاندن ؛ ئاداڕۆك تەڕ دەکریٚ و دەکوتریٚ و لەسەر شوێنی ئێش دادەنریٚ .

ئاداماخلی

(ت .) . (کس .) . (ئن .) . ڕێکوپێك ، لەباروتەکۆز ... ((زینیٚ ڕادبە سەرخۆ ، دەستەك جلیٚ ئاداماخلی خودکە ، چەعقیٚ خو ب کلیٚ سیمانی کل ددە ...)) (زارگۆتن ، ل ٨٨) .

ئادان

(ئن .) . ١ـ بەپیت و بەرکەت ؛ بە پیت و ڕیٚژەو ؛ بە پیت و فەڕ ؛ بە بڕشت ... (زەوی) . ٢ـ بەکەڵك ؛ سوودبەخش ؛ بە بەهرە ... مرۆڤی زۆر بە کار و کار لەدەستهاتوو . ٣ـ بەردار ؛ بەبەر ... (درەخت) .

ئادانی[1]

(ن .) . ١ـ بەپیت و بەرەکەتی ؛ بە پیت و ڕێژەویٚ ؛ بە پیت و فەڕی ؛ بە بڕشتی ... (زەوی) . ٢ـ بەکەڵکی ؛ سوودبەخشی ؛ بەبەهرەیی ... (مرۆڤ) . ٣ـ بەرداری ؛ بەبەری ... (درەخت) . (بـ . : ئادان) .

ئادانی[2]

(ن) . ناوی بەرەیەکە لە پێنج بەرەکەی یەزیدی . ئێزدی پێنج بەرەیە : ئادانی ؛ قاتانی ؛ پیرانی ؛ مریدی ؛ شەمسانی .

ئادە[1]

(جکیـج .) . (ھ .) . لـە ناوچـەی ھـەورامان و ھـەندێ شوێنی دی کوردستان بە واتای (ئەو ـ بۆ مێینـە) دێت . (بـ . : ئەو ؛ ئاد) . ((من و قمری بهم دمساز گشتیم * هـەر ئادە ، چڵوە ، کۆ کۆش بێ ، من ئاخ ئاخ)) (صەیدی ، ل ١١٨) . هەر ئاد – هەر ئەو .

ئادە[2]

(ن .) . تەڵە کەروێشك .

ئادە[3]

(ن .) . بـژار ... کـاری خـاوێن کردنـەوەی کشـتوکاڵ و شیناوەر لە گیا و گوڵی بە زیان .

ئادە[4]

(بـ . : ئاد[3]) .

ئادەبوون

(کـژ .) . (چ . ، تێـن ، نـس . : ئـادە + بـوون) . ١ـ پاك بوون ؛ خاوێن بوون ؛ پاکژبوون ؛ پاقژبوون ... ٢ـ جیابوونـەوە ؛ جیاوەبوونـەوە ؛ جوێبوونـەوە ؛ دوورکەوتنەوە .

ئادەت

(ع . : عادة) . (کژ .) . (ن .) . عادەت ؛ ڕەوشت ؛ خوو ؛ ئاکار ؛ کردەوە ... (بـ . : عادەت) . ((وان کۆت : کە کێ

ئەم تەڤ دگرین کو ئادەتا مە رابەر یەکی کرنا قۆناخان عەیبا گرانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٧٨) . ((تاکو دخوازی یش بمەشینی ل سەر ئاداتانە * زینێ بەردە و ب مەرە ڤەگەرە مالانە)) (مەمێ ئالان ، ل ١١٦) . ((ئادەتا وە فیزانە هوون ددن دوو خۆرتانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٥١) .

ئادەتی

(عك .) . (كژ .) . (ئن . ، نس . : ئادەت + ی) . ئاسایی ؛ عادەتی ... (بـ . : عادەتی) .

ئادەر

(ئن .) . ڕەسەن ؛ جسن ؛ کەمێل ... (بـ . : ڕەسەن) .

ئادەکرن

(کـژ .) . (چ . ، تـێ . ، نـس . : ئـادە + کـرن) .
١ـ پاککردن ؛ خاوێن کردن ؛ پاکژکردن ؛ پاقژکردن ... ٢ـ جیاکردنـەوە ؛ جیاوەکردنـەوە ؛ جووێکردنـەوە ؛ دوورخستنەوە .

ئادەم

(ن .) بە (عیبریی کۆن) واتای (مرۆ ؛ مرۆڤ ؛ مەردووم ؛ ئینسان ؛ بەشەر) دەدات . بە پێی گێڕانەوەی تەورات و ئینجیل و قورئان یەکەم مرۆڤ و باوکی ڕەگەزی سەرجەمی بەشەرە : خوا ئادەم و حەوای ژنی دروست

کردووە و لە بەهەشت داینـاون . دوایـی لەسـەر نافـەرمانی فرێـی داونەتـە سـەر زەوی ... ئـەمڕۆ لـە کوردیـدا ، وشـەی (ئادەم) بە دوو واتا بـەکاردێنرێ : ١ـ بابـە ئـادەم ؛ بـاوە ئادەم : ((لـە (ئـادەم) بگـرە تـا دەورانـی ئێسـتا * یەکێکـە (حاجی) لـەو خاکـە هەڵستا)) (کۆیـی ، ل ٢٥٣) . قشـقەڵە گوتـی : کەڵـەباب و مریشـکێکم پـێ شـك دێ لـە زەمـانی حەزرەتی ئادەمیەوە ماون هـەتتا ئـەوڕۆ)) (تحفـه ، ل ١٩٥) ... ٢ـ مرۆ ؛ مرۆڤ ؛ مەردووم ؛ ئینسان ؛ بەشەر ((مەثـەلی عەهد و وەفا وەك مەثـەلی عەنقایـە * پیاوەتی باسـی لـەکن کەس مەکە ، ئادەم بووە قات)) (مـەحوی ، ل ٦٢) . ((ئـەی زولفی کـەچت مایـەی ئاشـووبی دوو عالـەم * وەی خـاڵی لـەبت دانـەی پابـەندی ئـادەم)) (ئـەدەب ، ل ٥٥) . ((گـۆ : ئەی سـەبەبێ فەسـادێ عالـەم * شـەیتان سـفەتێ ل شـکلێ ئادەم)) (خانی ، ل ٤١٨) ... (بـ . : ئینسان) .

ئادەمزا

(ن . ، نس . : ئادەم + زا) . (ئادەمیزاد ؛ ئادەمیزا) .

ئادەمزاد

(ن . ، نس . : ئادەم + زاد) . (بـ . : ئادەمیزاد) . ((ئـەی خـوای گـەورە ! ئەگـەر بـە حوکمـی خوایـی * گەوهـەری ئـادەمزادت گشـت جـوان داڕشـت)) (گـۆران ، ل ٤٦٧) . ((یەکەم ئاگرێك کە ئادەمزاد چاوی پێ کـەوتبێ ، ئاگری نێـو دەروونـی چیـای ئاگرییـە)) (ئەفسـانە ، ل ١٤٣) .

((حاجی قادر ... دەبێ ئادەمزادێکی یەکجار نەفس زل و ... باوەڕ بە خۆ هاتوو بووبێ)) (مەسعوود ، ل ١٧١) .

ئادەمی

(کن . ، نس . : ئادەم + ی) . نەوەی ئادەم ؛ ئەوەی لە ڕەچەڵەکی ئادەم بێ . (بـ . : ئادەمیزاد) . ((ئیتر من نە هیچ ئادەمیم ، نە نیشتمانی * نە ئەندامی ئەم کۆمەڵەم لە کوردستانی)) (گۆران ، ل ٢٥١) . ((تەنها بریتی بوون لە تارماییەکی سپی ، بەتایبەتی پیرە بەچەشنی شێرە بەفرینەییێك نەك ئادەمیەکی شەپرزە)) (خەندەلێو ، ل ٣٢) . ((ئەسبابی نگین ب بێژە کینە ؟ * جننینە ، پەرینە ، ئادەمینە)) (خانی ، ل ١٤٦) .

ئادەمیزا

(ن . ، نس . : ئادەم + ی + زا ((زان))) . (زا) – فرزەند ؛ منداڵ ؛ ڕۆڵە ... (زان) – منداڵ بوون ... (بـ . : ئادەمیزاد ؛ ئادەمزا) .

ئادەمیزاد

(ن . ، نس . : ئادەم + ی + زاد ((نەوە))) . ١ـ ئادەمزا ؛ ئادەمزاد ؛ ئادەمیزا ؛ بنیادەم ؛ نەوەی ئادەم ... ئەو کەسانەی لە ئادەم کەوتوونەتەوە . ((لە بەهەشتا بە یادی تۆ شادم * بە تەماشای فریشتە ئازادم * جەننەت ئەفرۆشم ئادەمیزادم * بە نیگاهێکی دیدەیی بیمار)) (پیرەمێرد ، ل ١٦٣) . ٢ـ (بـ . : ئادەم ٢ـ) .

ئادەی

(ئـ . ، نـس . : ئـا + دەی) . ١ــ دەی ؛ دادەی ... ئـەم ئـــامرازە بـــۆ دنـــەدان و هـــاندانی کردنـــی کـــارێك ، یان وریاکردنـەوەی کەسێك بـەکاردێنرێ ((ـ دە کەوایـە ، نـەیارن و ناتانگەرەکـە قسـە لا ئێمـەی کـورد بدرکێنـن ، ئادەی بیانبەن ، لە پشت ئەو کۆنـەوە بیانکوژن)) (دمدم ، ل ٣٠٢) . ((ئەگەر مەردی ئادەی شەقێ لەناو دەمی دەریا هـەڵدە)) (قـەرەداغی ، ل ٩) ... (بـ . : ئـا[٧]) . ٢ــ ئا بـزانم چـۆن ... ((وتم باشـە دەڕۆیـن بـۆ ئیسـپانیا ، بـەڵام بـە مەرجێك . وتی : ـ ئادەی . ـ لە شاری (بەرشلونە) دووربین کە باوکتی تیـادا دەژی)) (کـۆردەرە ، ل ٢١٦) ... (بـ . : ئا[٤]) .

ئادر

(د .) . (ن .) . (بـ . : ئاگر) .

ئادرەس

(فـــر . : adresse) . (ن .) . ئـــادرێس ؛ ئــەدرەس ؛ ناونیشـان ؛ عینـوان ... ناونیشـانی شـوێن و مەڵبـەندی دەزگـایێك ؛ بەڕێوەبەرێتـییێك ؛ ماڵێك ؛ دوکـانێك ... یـان جێگـە ژیـانی کەسێك (((واسیل) ئادرەسـی خـۆی دامـێ و گوتی : ـ هەر کاتێك بەرەڵلاَ کرای وەرە لای من کارم پێنە . ـ هەرچەند ناکرێ باوەڕ بەو بەڵێنانە بکەی کە بەندییەکان

پێکی دەدەن . بەڵام چارەم نەبوو ئادرەسەکەم لێوەرگرت))
(گێلەپیاو ، ل ١٥٦) .

ئادرێس

(بـ . : ئادرەس) .

ئادکرن

(چ . ، تیێ ، نس . : ئاد ((ع . : عهد)) + کرن)) . ١ـ (بـ . : بەڵێن‌دان ؛ پەیمان‌دان) . ((ئو تەماما ئادکر وورا * کـــو حـــەلال بـــن مینـــا بـــرا)) (جـــەلالی ، ل ٤١) .
٢ـ سوێندخواردن : برا ئاد بە = سوێند دەخۆم . برا ئاد بە ، ئەز ئیدا ناچم مالا وان = سوێند دەخۆم ، من ئیتر هەرگیز ناچمە ماڵی ئەوان .

ئادگار

(ن .) . ڕواڵـــەت ؛ ڕوخســـار ؛ شـــێوە ؛ دیمـــەن ... ڕەنگ‌وڕوخســـار ؛ شکڵ‌وشـێوە ... ئـەوەی لەبـــەرچاوە : ئادگـاری ئـەو پیـاوە زۆر ڕێك‌وپێکـە . ∴ ئـەو چیایـە بـە ئادگار زۆر دڵگیرە .

ئادانیێ

(کژ .) . (ئا ((ئـەو)) + دن ((دیکـە ؛ دی ؛ تـر ؛ کـە ((+ یێ) . (بـ .ئادیێ[1] ؛ ئا[8] ؛ دن) .

ئادۆدە

(بـ . : ئادوودە) .

ئادوودە

(کرژ .) (ن .) . ئادۆدە . قامیش یان داری درێژ ، کە بنمیچی ماڵی پێ پاك دەکرێتەوە .

ئادی[1]

(ئنند . ، نس . : ئا ((ئەو)) + دی ((دیکە ؛ تر ؛ کە ؛ دن) . ئەوی دی ؛ ئەوی دیکە ؛ ئەوی تر ؛ ئەوی کە ؛ ئادنێ . (بـ . : ئا[8] ؛ دی) .

ئادی[2]

(ئـ) . ئا ؛ ئەدی ؛ ئارێ ؛ ئەرێ ؛ هەرێ ؛ با ؛ بەڵێ ... (بـ . : ئا[2] ؛ بەڵێ) .

ئادیوبۆدی

١. چاووڕاو ؛ شاتۆشوت ؛ درۆهەڵبەستە ...
٢ـ خۆهەڵکێشان و بافیش ؛ لافوگەزاف ؛ درۆودەلەسە ...
٣ـ زۆر گوتنی بێ بەهرە ... ٤ـ بڵاوکردنەوەی درۆی زل .

ئار[1]

(ن .) (بـ . : ئاگر) . ((فەلەکێ مال ئار بوویی * کە سووگان ستوخارکر)) (کوردۆ ، ل ٢٦٠) . ((مەمێ گۆت : برا ، دلێ من ژ کول و کەسەران وسا تژییە وێ ب ژانە * ژ دلێ من ئارێ خەفت فرنانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٨٨) . ((ئەگەر بە ئاری عەشقەکەت دولبەر بسووتێم دوور نییە *

چونکە وەك پەروانـە قوربـان مـن پەشـێو ئـەحواڵی تـۆم))
(مینە جاف ، ل ٢٨٥) .

ئار[٢]

(کڕ .) . (ن .) . (بـ . : ئارد) . ((ئاشڤانچی گۆت : جـی هەیە ، لێ نان ل جـەم مـن تونـە ، ل ڤـرا بوویـە خـەلایی ، کەسـەك نان نایینـە ، ناهێڕە ، ئارێ من تونە ، کو ژ تـەڕا نانـەکی بپێژم)) (کـوردۆ ، ل ٨٩) . ~ یێ گـەنم ... ~ یێ جەھ ... ~ یێ بـ کەپەك ...

ئار[٣]

(ع . : عـار) . (کـڕ .) . (ن .) . ((شـکاند سـۆندا خـوە و ناڤێ خوەکر دەفتەرا دەرەوینانـە * د نـاڤ خـەڵکی دە ، ب مە ڤەنەهشت ئار و فەدی ئاڤا ڕوویانـە)) (مـەمێ ئالان ، ل ١٠٤) . (بـ . : شەرم) .

ئار[٤]

(ن .) . نـزار ؛ نسـار ؛ نسـێ ؛ سـێبەر ... جێگـەیێك لـە بـەرزیی شاخ و کێودا ، کە بەر سێبەر و هـەتاو کـەم لێـی دەدا ... شوێنێك کە هەتاو نایگرێتەوە .

ئارا[١]

١ـ نێوان ؛ بەین ؛ مابەین ... ((ئەوەی دامنا و بە هیـوای بووم ؛ لە بیری کۆنی گـەنجیدا * ئـەوەی هێزی خـەیالاتم ،

دروستی کرد لە ئارادا)) (ئیحسان ، ل ٧) . ٢ـ ئاوان ... ((ـ لەوە زیاتر هەیە کە بووبێت بە سیان . ـ نەخێر سیان هەر لە ئارادا نییە)) (بێگەرد ، ل ٢٥) . ٣ـ مەیدان ... ((ئەم قەڵەباڵغی‌یە هێز نییە بەری بگرێ . هەرچی هۆردوو و قۆشەن و لەشکری دنیا هەن خڕکرێنەوە دەرۆستیان نایەن . ئەمانە ئەگەر بێنە ئاراوە پێشیان ناگیرێ . چارەییێك کوڕینە ، بۆ ئەوەی نەیەنە ئاراوە)) (ئەفسانە ، ل ١٥٢) . ٤ـ بوون ؛ وجوود ... ((... هونەرمەندان ... بورجی تەرز و بەرز و پتە و گورجی دژی ڕژدی سەربهوردی کەوناریان بۆ هاوردووینە ئاراوە ...)) (شەرەفنامە ، ل ٦٣٥) . ٥ـ مەڵبەند ؛ جێگەی ژینی هەمیشەیی .

ئارا[٢]

(ف . : آراستن) . ڕازاندنەوە ؛ جوان کردن ؛ ڕێك خستن ... ئارایش ؛ ڕازاوە ؛ ڕێك‌وپێك ... تەخت ~ - تەخت ڕازێنەوە ((تا (سولەیمانان) نەبوونە صەدری تەختی ئاخیرەت * (ئەحمەدی موختار)ی ئێمە شاهی تەخت ئارا نەبوو)) (نالی ، ل ٣٧٢) . چەمەن ~ = چەمەن ڕازێنەوە ((تا نەگریا ئاسمان و ، تەم وڵاتی دانەگرت * گوڵ چەمەن ئارا نەبوو ، هەم لێوی غونچە وا نەبوو)) (نالی ، ل ٣١٧) . ((غونچەی سەحەر ئەگەر چەمەن ئارایە قەت نەبوون * بۆ نیم خەندە و نازی گوڵنازی ئەو شەوەت)) (ئەدەب ، ل

٢٣) . شەو ~ (مێ و یەك لەحظە شەو ئارام و تاقەت * لە دووری ماهی شەو ئارا ؟ فەرموو)) (وەفایی ، ل ١٠٨) . بەزم ~((من چۆن پەروانان هەر جانفدای تۆم * حەیران جەمین بەزم ئارای تۆم)) (وەلیی دێوانە ، ل ٧٤) . جەمال ~ ((شرینە غالبی حوسنێ * ب نیشانا جەمالئارا)) (جزیری ، ل ٥٥١) ... (بـ . : ئارایی) .

ئارا[٣]

(بـ . : ئاڕا[٢])

ئارا[٤]

(د .) . ئەو جار

ئاراسە

(ل.) . (بـ . : ئاراستە) .

ئاراسەبوون

(ل .) . (بـ . : ئاراستەبوون) .

ئاراسەکردن

(ل .) . (بـ . : ئاراستەکردن) .

ئاراستە[١]

(ئنب .) . ئاڕاستە ، ئاراسە . (پـﻫ . : ئاراستەك) . چاوگەکەشی (ئاراستەن)ە و لە کوردیدا بووە بە

(ڕازاندنەوە) . ١ـ خەملاو ؛ جوانکراو ؛ ڕازاوە ؛ ئارایش کراو ... ٢ـ تەکوزکراو ؛ ڕێکوپێك کراو ؛ لەبار ... ٣ـ بە سەروبەر ؛ ئامادەکراو ؛ سازکراو ؛ ڕێکخراو (سوپا و ئۆردوو و لەشکر) . ٤ـ ئامادە ؛ دەردەست ؛ ساز ؛ تەیار ؛ حازر ...

ئاراستە[٢]

(بـ . : ڕووبەڕوو) . ((ئاراستەی قەدیم یەد قودرەتم * نەزدیك وە لیقای زات وەحدەتم)) (میرزا ئولقادر ، ل ١٧١) .

ئارستەبوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارستە + بوون) . ئاڕاستەبوون ؛ ئاراسەبوون ؛ ڕووڵیبوون ؛ بەرانبەر بوون ؛ ڕووی شتێك بەرەو شتێکی دی یان کەسێك بوون ... ((گوێم عەزرەتی تریەی پێتە * هەمیشە ئاراستەی ڕێتە)) (گۆران ، ل ٢٠٥) . ((خۆشیی لەو دەست و مەچەکەی پۆلای ئاراستەی دوژمنە * خوێنی تێکەڵ بە خۆڵ ئەکا ، لاشەی خڵتان ، ناوی ونە !)) (ئیحسان ، ل ٦٥) . ((مژدەبێ لە تەوژمی شەپۆلەکان دەربازبووین ، ئاوکشانەوەش لەگەڵ بایەکدا ڕووە و پێچەوانەیە بۆ ناوچەییێکی دی ، کە گەڕاشەوە وێکڕا ئاراستەدەبن ، ئەوسا مەترسی نامێنێ)) (خەندەلێو ، ل ١٥) .

ئاراستەکردن

(چ . ، تیْ . ، نس . : ئاراستە + کردن) . ئاڕاستەکردن ؛ ئاراستەکردن ... ١ــ ڕووتیْکردن ؛ ڕوولیْکردن ؛ بەرانبەرکردن ؛ تیْگرتن ؛ حەواڵەکردن ؛ ڕووی شتێك بەرەو شتێکی دی یان کەسێك کردن ، وەك : أ) چەك ؛ شەق ؛ بەرد ... ((دیی کابرای ژەندەرمە لوولەی تفەنگی ئاراستەی ئەم کردووە)) (ژانی گەل ، ل ١٩) . ∴ ئازاد شەقێکی مزری ئاراستەی دزەکە کرد . ب) خەبات ؛ تێکۆشان ... ∴ تێدەکۆشین و خەباتمان ئاراستەی دوژمنمان دەکەین . ج) توانج ؛ پلار ؛ تۆمەت ؛ قسە . ∴ دوژمن بیْویژدانانە تۆمەتمان ئاراستە دەکات . ناحەز بیْوچان خەریکی ئاراستەکردنی توانج و پلارە (بـ . : ئاڕاستەکردن ١ــ) . ٢ــ ڕابەریکردن ؛ ڕیْنیشاندان ؛ ئامۆژگاریکردن ؛ نیشاندانی ڕێگای کارێك بە یەکێك یان کۆمەڵێك . ∴ پێشەوا بە بیری پێشکەوتووانە کوردی ئاراستە دەکرد . (بـ . : ئاراستەکردن ٢ـ) .

ئاراڤ

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار + ئاڤ) . (بـ . : ئاراو) .

ئاراڤتن

(کژ .) . لەئاوهەڵکێشان . کاری لە ئاودا خاوێنکردنەوەی جلوبەرگ لە کەفاو و سابووناو دوای لیْبوونەوەی لە شتنی .

ئاراگێل

ئاوارە ؛ عەودالْ ؛ تەرە ؛ هەلْوەدا ... (ب . : ئاوارە) . ((دایم نە خەیالْ ، حالّی کوردانەن * بۆیە ئاراگێل خاکی ئێرانەن)) (ئەحمەد موختار ، ل ١٨٦) .

ئارام

(ئست . : ئارەم - ئا ((پێشگر بۆ تەئکید)) + رەم ((قەدی چاوگ : حەسانەوە))) ؛ (سس . : رامەیەتی) ؛ (ف . : آرام) . ١ـ ئارم ؛ ئۆخژن ؛ ئۆقرە ؛ ئیسراحەت ؛ ڕەحەتی ؛ ئاسوودەیی ؛ سروەت ؛ سرفت ؛ سەبر ؛ حەوسەلّە ؛ هەدا ؛ هێساتی ... ((نییە ئارام و ڕاحەتی و خەوتن * شەو و ڕۆژێ هەتا دروستی دەکەن)) (کۆیی ، ل ٢٢٧) . ((دایك دای ڕەنج ، بۆ منالْ دای * بۆ بزەی ناو بێشکەی ئارام)) (گۆران ، ل ٣٢٦) . ((پەنجەکانت وەکو تیخی ڕقێکی سوور * داچۆڕانده دلّەی ئارام)) (قوباد ، ل ٤٩) . ((نە خواب و نە خۆر ، نە سەبر و ئارام * مەنیشتن بە شاد مەکەردن کەلام)) (لەیلیْ و مەجنوون ، ل ١١٣) . ٢ـ توان ؛ توانست ؛ تابشت ؛ تاوشت ؛ تاقەت ؛ وزە ؛ هێز ... ((ئای پیرۆت کە چوار سالْ * ڕێگەکەی درێژە و ، هەر شەوەی * چقلّێکە و... لە ئارام ئەچەقن)) (ئاسك ، ل ٣٢) . ((بەلْیْ ژینیش نەما تامی کە دەرکەوت تالّیی ئەنجامی * دلّی پڕ کرد لە گریە و زار ؛ نەما تینایی ئارامی)) (ئیحسان ، ل ٧) . ٣ـ لەسەرخۆ ؛ هێمن ؛ هێدی ؛ هێور ؛ بەپشوو ؛ بەحەوسەلّە ؛ نەفەس درێژ ؛ سەنگین ؛ گران ...

((... ژیـــانی خۆشـــی ژن و مێردایـــەتیمان زیـــاتر ئـــەو پێکیهێنـــابوو ، چونکـــە مـــن دەزانم ... تـــوورە و ... جینگنۆکـەم ، بـەلأم ئـەو هێـدی و ئـارام و ژیـر بـوو ...)) (هێمـن ، ل ٢٦) . ((یـاخوا سـەبووری وە دڵ بـاوەڕی * خەزانەی ئارام پێم عەتاکەی)) (مەولەوی ، ل ٣٧) . ٤ـ خامۆش ؛ کڕ ؛ کپ ؛ مەند ؛ بێجووڵە ؛ بێدەنگ ؛ مات و بێدەنـگ ؛ کشـومات ؛ بێتەقەوڕەقـە ؛ بێشەڕوشـۆڕ ؛ بێگرەوبـەردە ؛ بێقڕەوبـڕە ؛ بێهەستوخوسـت ... ((نـە ساڵ و نە ماه ، نـە هەفتـە نـە شـەو * نـە سـاڵێ ئارام ، نـە دەقیقـە خـەو)) (مەولـەوی ، ل ١٧) . ((باسـی بـاوکی مەکـە ئارامی نییـە ئـەو تـەرەسـە ڕۆژێ جاسووسـە بـە شـەو تـا سبەینێ عەسەسـە)) (کۆیـی ، ل ١١٤) . ٥ـ بەئەسـپایی ؛ بەشـێنەیی ؛ بەهێواشـی ؛ بەیەواشـی ؛ بەنـەرمی ؛ بـەکاوەخۆ ؛ لەسـەرخۆیی ... ((بـە لار و لەنجـە هـات بـە لامـەوە * بـێ پـەروا دانیشت بە ئارامـەوە)) (پـیرەمێرد ، ل ٢٩٧) . ~ی دڵ ((چاو ؛ هێلانەی ئارامی دڵ * پەنجەی ناسـك ، دەسـی وەك گـوڵ)) (کامـەران ، ل ٤٩) . ~ی گیـان ((وەرە ڕۆحەکـەم ، ئارامی گیـانم * وا ئـەمرم لـەتاو دووری و تـــەنیایی)) (ئـــەخۆل ، ل ١٣) ... دڵ~ ؛ شەو~ ((ماهی شەوئارام بە خەندە هات نیقابی کردەوە* ئاسمان نەظمی (ثریا) شەوقی مەهتابی شکا)) (وەفـایی ، ل ١٤) .

ئارامەندە

١ـ بیّدەنگ ؛ ئۆقرەگرتوو ؛ کپ بوو ؛ ئۆقرە و ئارام گرتوو ... ((چە شەو ئیثنەین شەشش ماندە بی عالەم گشت چە خاو ئارامەندە بی)) (هەمەوەند ، ل ٦٤) .

ئارام بوون

(چ . ، تێن ، نس . : ئارام + بوون) . ١ـ ئۆخژن هاتن ؛ ئۆقرەگرتن ؛ ئیسراحەت کردن ؛ ئاسوودەبوون ؛ سرووەت گرتن ؛ سرەفت گرتن ؛ سەبرگرتن ؛ هەدادان ... کەم بوون و شکانی ژانی برین یان دامرکان و نەمانی ئێش و ئازاری نەخۆشی . ٢ـ توانین ؛ توانستن ؛ تاقەت گرتن ؛ خۆڕاگرتن ؛ لەوزەدابوون ؛ خۆڕاگرتن و هێز بەخۆدان ... ٣ـ هێمن بوون ؛ هێدی بوون ؛ هێوربوون ... سست بوون یان بیّهێزبوون یان نەمانی گریان و لاواندنەوە و کڕووزانەوە ... ٤ـ خامۆش بوون ؛ کڕبوون ؛ کپ بوون ؛ مەندبوون ؛ بیّدەنگ بوون ؛ مات بوون ؛ مات و بیّدەنگ بوون ؛ کشومات بوون ... تەواوبوونی قڕە و بڕە و شەڕ و شۆڕ و ئاژاوە ... ٥ـ لەجوولەکەوتن ؛ داسەکنان ؛ سەکنین ... نەمانی بزووتنەوە و گویّپیّنەدان ... ٦ـ دابین بوون ؛ دامرکان ... کزبوونی کەفوکوڵی ڕق و تووڕەیی : ((... ئەویش ئارام دەبیّ و جگەرەییّك بە لیّویّوە دەنیّ)) (ڕەئووف ، ل ٦٠) .

ئارام بوونەوە

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارام + بوون + ەوە) . ١ـ هێمن بوونـەوە ؛ هێدیبوونـەوە ؛ هێوربوونـەوە ... شـتێك یـان کەسێکی هێمن کە دەشێویٚ و سەرلەنویٚ دێتەوە دۆخی ئـارامی پێشـووی ... هاتنـەوە دۆخـی هێمنـی ... ٢. خـامۆش بوونـەوە ؛ کڕبوونـەوە ؛ کـپ بوونـەوە ؛ کشومات بوونەوە ... کاتیٚ شوێنێکی بە ئاسایش شەڕ و هـەرای تێـدا دەقـەومیٚ و پاشـان ئاژاوەکـە دەبڕێتـەوە و دێتـەوە باری جارانی ... بڕانەوەی شەڕ و شۆڕ و هـەرا و قڕە و بڕە ... ٣ـ دامرکانـەوە ... نیشـتنەوەی کـەفوکوڵی ڕق و تووڕەیی ...

ئارام کردن

(چ . ، کـیٚ . ، نـس . : ئـارام + کـردن) . (بــ . : هێدیکردن) . ١ـ هێمن کردن ؛ هێدیکردن ؛ هێورکردن ... هێنانە دۆخی هێمنی ... ٢ـ خامۆش کـردن ؛ کڕکـردن ؛ کپ کردن ؛ کشومات کردن... بەربەست کردنی شەڕوشۆڕ و هەرا و قڕەوبڕە ... ٣ـ دامرکاندن ... نەهێشتنی کەفوکوڵی ڕق و تووڕەیی ... ٤ـ ئۆقرەپیٚگرتن ... ٥ـ داسەکنادن ... ئێش و ئازار نەهێشتن ...

ئارام کردنەوە

(چ . ، تـیٚ . ، نـس . : ئـارام + کـردن + ەوە) . ١ـ هێمن کردنـەوە ؛ هێدیکردنـەوە ؛ هێورکردنـەوە ...

هێنانــەوە دۆخـــی هێمنـــی ... ٢ـــ خـــامۆش کردنـــەوە ؛ کڕکردنـــەوە ؛ کـــپ کردنـــەوە ؛ کشـــومات کردنـــەوە ... بڕاندنـــــەوەی شەپوشــــۆڕ و هـــــەرا و قرەوبـــــڕە ... ٣. دامرکاندنـــــەوە ... کوژاندنـــــەوە و ســـــاردکردنەوەی کەفوکوڵی ڕق و تووڕەیی ...

ئارامگا

(ن . ، نس . : ئارام + گا) . ١ـ خامۆشـگا ... شـوێنی مەند و بێدەنگ و بێکێشە و بەرە : ((خوایە لە نەبوو بۆ هێناتمە بوو * وەکو هێنامت بۆ کردمت زەبوون * ئەی بە زەبوونـی مـانم تـا سـەر بـۆ * بـۆ نامبەیتـەوە ئارامگـای نـەبوون)) (ئـەخۆل ، ل ٣٨) . ٢ـ ئۆقرەگـا ؛ سـتارگا ... شوێنی حەوانەوە : ((سنگی دیجلەی تریفەی مانگ زیوین کـردوو * بۆتـە ئارامگـای ئەسـتێرەی مەسـت و مـاندوو)) (بیمـار ، ل ٢٤) . ٣ـ حەشارگە ؛ لانە ؛ هێلانە ؛ هێلین ... ((هەڵۆی سپی با تۆزێك لە ئارامگای خۆیدا بێت و منیش دەرفەتم بۆ بلوێ...)) (بەرەو لوتکە ، ل ٤) . ٤ـ تەختەبەند ؛ کـەت ؛ چارپـا ؛ چرپـا ، قەروێڵـە ؛ قەرەوێڵـە ؛ ئـارزێل)) . تـەختی لەسـەر ؛ نوستن و حەوانـەوە . ٥ـ مـت . : قـەبر ؛ گۆڕ ؛ قەور ؛ گڵکۆ ؛ دەخمە ... ((هەر کە دەردی سـەرەتان پەنجـەی گیر بـوو لـە خوێنـم * زانیـم ئـەو ئارامگایـە وا زوو ئـەبێ بە شوێنم)) (فەللاح) ، ل ١٥١) . ((ئـەی سـەیوانگای

ئارامگـای ڕابوردوومـان پێـت سـپێررا کۆسـتی تـازەی کەونوومان)) (گۆران ، ل ٣٣٧) ... (بـ . : ئارامگە) .

ئارامگە

(ن . ، نـس . : ئـارام + گـە) . (بـ . : ئارامگـا) . ((بـە هێزی هـۆز و بـازوو ناوچـەی کفـری لـە ئارامگـەی بـەغدا دابڕیــوە و خســتوویەتە ســەر مەڵبــەندی بابــان)) (شەرەفنامە ، ل ٥٢١) . ((دایم ئارامگەی جەرگەی یاران * جای عەیش و نیشات چەم خومارانەن)) (میرزا ئولقادر ، ل ٧٠) . ((ســەیوان مۆڵــەتی شـاعیرە ؟ * ئارامگــەمان هــەر مەزرایە)) (قەرەداغی ، ل ٧٥) .

ئارامگرتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارام + گرتن) . (بـ . : ئارامبوون ٢ـ) : ((نە دەتوانم بەسەر خەرمانەی گڕەوە * لەنگەر * نە دەتوانم ئارام بگرم)) (بیمار ، ل ١٥) . ((دە ... ئیدی تۆ ! ئارامبگرە ! خۆ منداڵ نی ؟!)) (خەندەلێو ، ل ١٤) ... (بـ . : ئارامبوون ٤ـ) : ((شنە نەبزێوی سەری بسکی ڕەشی * کە لەسەر ڕوومەتی ئارامی گرت * گوێمەدە ئەو قسە کۆنەی کە دەڵـێ * لەشکری کافرە ئیسلامی گـرت)) (هێمـن ، ل ٢٣١) ... (بـ . : ئـارامبـوون ٥ــ) : ((لـە نێـوان خــەو و هۆشیاریدا ، ئارامیـان گرت و بـە هـرای منداڵانـی نزڵـەکانی دێ ئاگاداربوونەوە)) (هیچ ، ل ٩١) ... (بـ . : ئـارام بـوون

٦ـ) : ((پێش ئەوەی کەڵەك لێوی خۆی بە شیرینی گۆم تەڕکا ، گۆم بە سنگی خۆیەوە نا ... لە باوەشی یەکتری ئارامیان گرت)) (بۆتانی ، ل ٤٩) ... (بـ . : ئارام‌بوون ٢ـ ، ٣ـ ، ٤ـ ، ٥ـ ، ٦ـ و ئارام‌بوونەوە ١ـ ، ٢ـ ، ٣ـ) .

ئارام لەبەربڕان

(چ . ، تێن ، نس . : ئارام + لەبەر + بڕان) . ئارام‌لێبڕان ؛ ئـارام لێهـەڵگیران ؛ ئۆقرەنـەمان ؛ ئۆقرەلەبەرهـەڵگیران ؛ ناڕەحـەت‌بـوون ... ١ـ جێ‌بەخۆنـەگرتن بـەهۆی کێشـە و قەیرانێکـەوە ((ئینسـانەکانی ئـەو دەشـتە جـارێ وەسـەر شاری دەکەوتن ، جارێ دەهاتنـە خـوارێ ، ئارامیـان لەبـەر بڕابوو ، چاویان بە ڕێوە بوو کەی خەبەرەکە لە ئاگرییەوە دەگـا)) (ئەفسـانە ، ل ١٦٢) . ٢ـ بـێزار و ناڕەحـەت بـوون بـەهۆی ئێـش و ئازارێکـەوە ، یـان لەبـەر خـەم و پـەژارە ؛ بـیرکردن و بیرکردنـەوە ... ((ئـەوەندەیان لـە خـانووی داڕووخـاو و تـەپیو و پـڕ لـە مۆرانـە و تەختـەکالۆس و شـێدار و بـە شـۆڕەکات دا مابوونـەوە تـەقی لـە جـەرگی کردبـوون و ئارامیـان لەبـەر بڕابـوو)) (تەنەکـە ، ل ١٣) . ((پەرۆشی چاوپێکەوتنەوەی هیوا و کاڵێ هەموو شتێکی لەبیربردبوونەوە ، بەم خەیاڵە دیسانەوە هاتەوە سەر باسی هیـوا و کـاڵێ و دیسـان هـەموو شـتێکی کـەی لـەبیرچۆوە و ئـارامی لەبـەر بڕایـەوە)) (ژانـی گـەل ، ل ٣٠) . ٣ـ کێـچ کەوتنەکـەوڵ ؛ پەلـەی بـەجێ‌هێنانی کـارێك ... ((شـەباب

ئارامی لەبەر بڕابوو ، نەیدەتوانی گیر بێ ، شیر و مەتاڵی نوێی دە شان کرد و تیر و کەوانی هەڵگرت ، سواری ئەسپی بوو و بە ڕێکەوت)) (دمدم ، ل ١٢٦) .

ئارام لێبڕان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارام + لێ + بڕان) . (بـ . : ئارام لەبەربڕان) . (((ئەننا) هەرچەندە شاژن بوو ... بەڵام هەر ساتێ سەیری فەساڵ و ڕوخساری خۆی بکردایە ، ئارامی لێ دەبڕا)) (خەندەلێو ، ل ٥٨) . ((... دە داخانا خەریك بوو شێت ببێ ... دەهات و دەچوو ، ئارامی لێبڕابوو ...)) (باڵندەکان ، ل ٣٨) .

ئارام لێبڕاو

(ئنب . ، نس . : ئارام + لێ + بڕ ((بڕان)) + ا + و) .

١ـ بێزارکراو ؛ پەستکراو ؛ جاڕزکراو ؛ ناڕەحەتکراو ؛ وەڕزکراو ؛ پەستکراو ؛ قەڵسکراو ... واتای کەسێك دەگەیەنێ کە بە کارێك ناڕەحەت کرابێ ((منداڵە ئارام لێبڕاوەکەیان لەبەرخۆیەوە دەدوا)) (باڵندەکان) .

٢ـ تووڕەکراو ؛ ڕك هەڵسێنراو ؛ ڕق هەڵسێنراو ... یەکێك بە کارێك دەمارگیر کرابێ . (بـ . : ئارام لێهەڵگیراو) .

ئارام لێبڕین

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارام + لێ + بڕین) . (بـ . : ئارام لێبڕین) . ١ـ بێزارکردن ؛ جارزکردن ؛ ناڕەحەت کردن ؛

وەڕزکردن ؛ پەست کردن ؛ قەڵس کردن ... کارێك کە نارەحەتیی هۆشەکی یان بەدەنی بەسەر کەسێك دێنیٚ . ژانەسەر ئارامی لە نەسرین بڕیوە ... ٢ـ تووڕەکردن ؛ ڕك هەڵستاندن ؛ ڕق هەڵستاندن ... کارێکی ببێتە مایەی دەمارگیریی کەسێك . ∴ شوان هێندەی جوێن دا ، ئارامی لە لاوك بڕی و مستەکۆڵەیێکی لیٚ سرەواند .

ئارام لیٚ‌هەڵگرتن

(چ . ، تیٚ . ، نس . : ئارام + لیٚ + هەڵ + گرتن) . (بـ . : ئارام لیٚ‌بڕین) .

ئارام لیٚ‌هەڵگیران

(چ . ، تێن . / کب . ، نس . : ئارام + لیٚ + هەڵ + گیران) . (بـ . : ئارام لەبەربڕان) .

ئارام لیٚ‌هەڵگیراو

(ئنب . ، نس . : ئارام + لیٚ + هەڵ + گیر ((گیران)) + ا + و) . (بـ . : ئارام لیٚ‌بڕاو) .

ئارام نەگر

(ئن . ، نس . : ئارام + نە + گر ((گرتن))) . ١ـ بیٚ‌ئۆقرە ؛ نارەحەت ؛ بیٚ‌سەبر ؛ بیٚ‌حەوسەڵە ؛ دانەسەکناو ... ئێش و ئازارێکی وا ، یان خەم و پەژارەیێکی ئەوتۆ ، یان هەر شتێکی دی مرۆ بە چەشنێك نارەحەت بکا ، ئارامی لیٚ

هەڵبگریّ . ٢ـ پەرێشان ؛ شپرزە ؛ بیّئارام ؛ بیّهەوا ... ماندوو و لە هێز و وزە کەوتوو . ٣. خەوزڕاو ؛ خەولیّزڕاو ؛ بیّخەو ... شێوان و تێکچوونی حەوانەوە و خەو . ٤ـ گەڕۆك ؛ گەڕیدە ؛ ڕیتاڵ ؛ عەودالّ ... سیفەتە بۆ کەسێك کە جیّ بە خۆی نەگریّ و هەر خەریکی گەڕان بیّ .

ئارامی

(ئو . ، نس . : ئارام + ی) . ١ـ هێمنی ؛ هێوری ؛ لەسەرخۆیی ؛ هێسایی ... ((گەورەپیاوان کە دەگەلّ کاری گران و دژواردا ڕووبەڕوو دەبن ، بە خوێندنەوەی مێژوو کوڵی دڵیان دادەمرکیّ و ئارامیی ڕوویان تیّدەکا)) (شەرەفنامە ، ل ١٠) . ((مونسی ڕۆژ و شەوم باعیثی ئارامیی دڵم * ڕۆیی و من لە غەمی کەوتمە بەحری عەزاب)) (شێخ ڕەزا ، ل ٨) . ٢ـ شێنەیی ؛ نەرمی ؛ نیان ... ((تا هەوری ڕووی ئاسمان دڕ ئەدا و هەتاو * ئارامیی شیرینتر ئەخاتەوە ناو)) (گۆران ، ل ١٧٩) . ٣ـ خامۆشی ؛ بیّدەنگی ؛ مەندی ؛ کشوماتی ؛ بیّ شەڕوشۆڕی ؛ بیّقڕەوبڕیی ... ∴ ئارامیی منداڵەکان هەموومانی ئاسوودە کردەوە . ((خانووی بەگزادە لە سای درەختا * ئارامیی بووکە لە کۆشی بەختا)) (گۆران ، ل ١٢٩) .

ئاران[1]

(ن .) . ١ـ زستانەوار ؛ گەرمەسێر ؛ قشلاخ ... جیّ ژیانی کۆچەر لە زستاندا ؛ بنکەی ژیانی زستانی

کۆچەران . ((پایز بوو ، کۆچەر و ڕەوەندان ، زوو لە زۆزان و کوێستانی سەر چیا بڵندەکان و ڕەش بەڵەکە بەفرەکانەوە بۆ گوندەکانیان گەڕابوونەوە و چووبوونە ئارانان تا بۆ پەزەکانیان ئاخەڵی زستان دروست بکەن)) (دمدم ، ل ٢١٤) . ٢ـ لەوەڕگا ؛ لەوەڕگە ؛ بژوێن ؛ بژوون ؛ زەمەند ؛ چیمەن ؛ مێرگ ؛ پاوان ؛ گیاجاڕ ... زەویی پڕگیا و جێ لەوەڕ . ((ئەو ئارانە لە بەهارەوە تاوەکو پایز هەروا بە چۆڵی دەمێنێتەوە و پێی ئاژەڵێکی تێ ناکەوێ ، تا پایز لەوەڕی زۆری لێ شین دەبێ . سەردەمێ لەسەر ئەو ئاران و زۆزانانە گەلێ شەڕوشۆڕ دەقەوما)) (دمدم ، ل ٢١٥) . ٣ـ دەشت ؛ تەختان ؛ تەختانی ؛ تەختایی ... زەویی بێ گرد و تەپۆڵکە . ((هەر ئەو دەمی ، کەناری گۆلی وانێیش وەخەبەرهات ، گوندەکانی دەشت و ئارانیش ، ئەوانیش داوەرینە شاری بایەزیدەوە)) (ئەفسانە ، ل ١١٧) . ((لە دەشتەکانی باشوورەوە ، لە ئاگرییەوە ، لە ئارانی مووشەوە ...)) (ئەفسانە ، ل ١٣٠) . ٤ـ گۆشتەزەوی ؛ نەرمان ... زەویی بێبەرد و نەرمەنیشك و ساز و لەبار ، کە بۆ کشتوکاڵ دەست بدات . (تب . : بە زمانی لاتینی ((ئارێنا)) بە واتای حەرفی ((خۆڵ)) دەگەیەنێ . لە ڕۆمای کۆن گۆڕەپانێکی دائیری یان هێلکەئاسایی خۆڵ بەسەردا ڕاخراو لە ناوەندی ((ئامفی تیاتر))ی بینای بینەراندا بۆ نیشاندانی زۆرانبازی و بەگژیەکداکردنی کۆیلە و ئەسیری جەنگ و گیانلەبەری دڕندە بەکاردەهێنرا ...) . ٥ـ بیابان ؛

چۆڵ ؛ دەشت و دەر ؛ سارا ؛ هەردە ... ((ئەگەر وەدۆزام ، بەیان دڵسۆزان * ئەگەر نە هەردی نەجدم بدۆزان * ئەر یاران یەکێ ئەو یادم ئاران * یا هام جە هەردان یا جە کۆساران)) (وەلیی دێوانە ، ل ٣٠) .

ئاران[٢]

(چ . ، تێن .) . ئێشان ؛ یەشان ؛ ژانکردن ... (بـ . : ئێشان) .

ئاراندن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاران + اندن) . ١ـ ئازاردان ؛ عەزیەتدان ... ٢. زویرکردن ؛ دڵ ئێشاندن ... ٣. بریندارکردن ؛ زامدارکردن ...

ئاراو

(ن . ، نس . : ئار ((ئاگر)) + ئاو) . ئاراڤ ؛ ئالاڤ ؛ ژاراڤ ... ١ـ ئاو یان کەفاو و سابووناوی جارێك کە بۆ جلشتن ئامادەکرابێ ... ((ئەوە خەریکی جلشتن بووم ، ئاراوێکم مابوو ...)) (بابان ، ل ١٩) . ((هێشتا تازە دەستم لە ئاراوا بوو کە خەبەری مردنی ئاغاژنیان هێنا)) (موحەرەم ، ل ٣) . ٢ـ ئاو یان کەفاو و سابووناوێکی پاش جلشتن ، کە هێشتا بە کەڵك مابێ . گۆرەوییەکی لە ئاراوی کراسەکاندا بشۆ ...

ئارایش

(ن .) . (پـه . : ئـارایش) . ئارایشـت ؛ ئـاڕایش ؛ ئاڕایشت ... ١ـ سووراو ؛ سووراڤك ؛ سپیاو ؛ سپیاڤ ؛ تاسولووس ؛ لاولووسه ... دەرمانی خۆ جوان کردنی ئافرەت و ڕازاندنەوەی ((تـەرکی ئارایشی تـەن نـەقدی ڕەواجی عەرەبە * تۆ عەجەم ، مەردی موزەخرەفت تەنیو قەلبەزەنی)) (نالی ، ل ٦٧) . ((گوڵچین هەستا بەرەو ئاودەستخانەی ئافرەتان وەرێ کەوت ، تا سەر و ڕوخسارێك تەڕ و ڕوو و ڕواڵەتی ئارایشەکەی تازەکاتەوە)) (هیچ ، ل ٢٣١) . ٢ـ زێڕ و زیو ؛ زێڕ و زەنبەر ؛ ڕەوش ؛ خشڵ و ئەسپاب و ئامرازی خۆ ڕازاندنەوە ... ٣ـ ڕازاوەیی ؛ جوانی ؛ شۆخی ؛ شۆخ وشەنگی ؛ قەشەنگی ؛ ڕێكوپێكی . جوانی و ڕێك و پێکی . ((نازك تەدارەك فەسڵی بەهارە * زەریف ئارایش هەردە و کۆسارە)) (پیرەمێرد ، ل ١٧١) . مێزی ~ - ئەو مێزەی بۆ خۆجوانکردن و ڕێكوپێك کردن تەرخان کراوە ((... نامەکەی لە نێو پاکەت نا و چەسپاندی بە ئاوێنەی مێزی ئارایشەکەیدا)) (هیچ ، ل ٢٣٩) .

ئارایشت

(بـ . : ئارایش) . (ئارایش ١ـ ، ٢ـ) : ((هـۆ شـوانی بەهرەدار ؛ تێخورە ، چاوەڕێین * ئارایشت تەواوە ، ئامادەی هەڵپەڕکێین)) (گۆران ، ل ٥٢) . (ئارایش ٣ـ) :

((ئەمجا کە سەعاتی قەدی دیواری هۆڵەکە بە کووکوو سێ جارێ ئەخوێند پەردەی پەنجەرەکانم دائەدایەوە ، کەمێك بەرانبەر بە مێزی ئارایشتەکە سەیری خۆمم ئەکرد)) (مستەفا ، ل ١٣٣) . ((لەش با هەردەی بەهار بێ ئارایشتی * ئاسمانێکی ئەوێ فەڕ با بە گشتی)) (گۆران ، ل ٤٨) .

ئارایشت دان

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارایشت + دان) . (ب . : ئارایش دان) . ((شاعیر لە کاتی شیعر داناندا ئارایش دانی خۆی لەبیر ناچێ)) (مەسعوود ، ل ٤٠٩) .

ئارایشتکەر

(ب . : ئارایشکەر) .

ئارایشت کردن

(ب . : ئارایش کردن) . ((لاشە پواوەکەشیان ئەبێتە (خەنە) * کچان ئارایشتی بووك و خەنەبەندانی پێ ئەکەن)) (پێنجوینی ، ل ١٣) .

ئارایشتگەر

(ب . : ئارایشگەر) .

ئارایشتگەری

(ب . : ئارایشگەری) .

ئارایش دان

(چ . ، تیٚ . ، نس . : ئارایش + دان) . ئارایشت دان ؛ ئارایش دان ؛ ئار ایشت دان ؛ جوان کردن ؛ ڕازاندنەوە ؛ تاس ولووس دان ؛ نەخشاندن ؛ دەست پیٚداهیٚنان ؛ ڕیٚك وپیٚك کردن ... ((وەکو (حەمدی) ئەخویٚنن بولبولانی ئەم کوڵستانە * چەمەن ئارایشی داوە گوڵاڵەی خستە تووی میٚزەر)) (حەمدی ، ل ٤٧) ... خۆ~ - خۆجوان کردن ؛ خۆڕ ازاندنەوە (بۆ ژنان) : ((لە کوردستاندا ئافرەتی قەڵەو کەم ئەبینی ، مەگەر لە ماڵە گەورە و دەوڵەمەندەکاندا کە فرمانیان زۆر کەمە ، جووڵەیان زۆر کەمە ، بە زۆری وەختیان بە خواردن و دانیشتن و خۆ ئارایشت دانەوە بەخت ئەکەن)) (شاکیر ، ل ٦) . بە حەوت قەڵەم خۆ~ - خۆجوان کردن و دەست بەخۆدا هیٚنان و خۆ تاس ولووس دانی ئافرەت بە حەوت کەرەستەی خۆڕازاندنەوە : ١ـ خەنە ؛ ٢ـ وەسمە ؛ ٣ـ سووراو ؛ ٤ـ سپیاو ؛ ٥ـ کل ؛ ٦ـ خاڵ ؛ ٧ـ میل . بەلاٚم وەك ئیدیۆم بە واتای (خۆ جوان کردنی تەواو و خەست و خۆڵ) دیٚت .

ئارایشکەر

(نك . ، نس . : ئارایش + کەر) . ئارایشتکەر ؛ ئاڕایشکەر ؛ ئاڕایشتکەر ؛ تاس ولووسدەر ... ١ـ ئافرەتیٚك ئارایشی خۆی بکا . ٢ـ ئافرەتیٚك ئارایشی ئافرەتی دی بکا . ٣ـ دەموچاوهەڵگر . (بـ . : ئارایشگەر) .

ئارایش‌کردن

(چ . ، تیّ . : نس . : ئارایش + کردن) . ئارایشت‌کردن ؛ ئاڕایش‌کردن ؛ ئاڕایشت‌کردن ... (بـ . : ئارایش‌دان) .

ئارایشگەر

(سـن .) (نـك . ، نـس . : ئـارایش + گـەر) . (بـ . : ئارایشکەر) .

ئارایشگەری

(نیج . ، نس . : ئارایش + گەر + ی) . ئارایشتگەری ... پیشە و کاری ئارایشگەر .

ئارایی

(بـ . : ئارا[٢]) . مەجلیس ~ - کۆڕڕازاندنەوە ، ((نووری عومری صەرف بۆ کەشفی تاریکی لە خەڵق * وەك چرا هەرکەس بە شۆخی مەجلیس ئارایی بکا)) (مەحوی ، ل ١٦) . مەعنا ~ = مانا ڕازاندنەوە : ((نووکی خامەی من کە ببێتە مەعنا ئاراییی کەمال * خەط بە خەط ئیظهاری نەقشی صوورەتی (مانی) دەکا)) (نالی ، ل ١٠٣) . ڕستە ~ - ڕستە ڕازاندنەوە : ((هەرچەند ناوبردنەکە نەختێکیش لەژێر ڕستە ئاراییدابێ ، دیاردەدا کە مەبەس شەخسی (یەزدان شێر)ی بنەماڵەی بەدرخانییە)) (مەسعوود ، ل ٣١٥) .

ئارەئار

(كس ـ) . زریكەزریك ؛ قیژەقیژ ؛ زیڕەزیڕ ؛ زیقەزیق ؛ هاوارهاوار ... (بـ . : زریكەزریك ؛ هاوارهاوار) .

ئارەخچن

(ن . ، نس . : ئارەخ / ئارەق + چن ((چنین)) / . ئارەقچن ؛ تەپلە ؛ تەقیلە ؛ كڵاو ... كڵاوێكە لە پارچە قوماش دەیدروون یان لە بەن و دەزوو دەیچنن و دەیكەنە سەر ، هەر تەپڵە سەر دادەپۆشێ . ((خاتوون ئەستێ گوتی : دەبێ سەكۆیەكت لەسەر شەتی جزیرێ بۆ دروستبكەم بنێرم دووسەد تۆپ جاوت بۆ بكڕم ، چل قەرەواشت هەیە ، دەگەڵ ئەو قەرەواشانە هێندێك گازری بكەن ، هێندێكیان نارخچنان بدروون)) (تحفه ، ل ٢٤٨) .

ئارەزۆ

(بـ . : ئارەزوو) . ((ئارەزومە هیچ نەبێ جارێكی ماچ كەم زاری تۆ * ئارەزۆی من چووكە ، ئەمما تا بفەرمووی شیرینە)) (هێمن ، ل ٦٩) .

ئارەزوو

(ن .) . (ئست . : ئازی ؛ پە . : ئارزۆك ؛ ئارزووك ؛ سس ؛ ئازەڤ ؛ فـ . : آرزو) . ئارزۆ ؛ ئارزوو ؛ ئارزی ... ١ـ ئیشتیا ؛ حەز ؛ مەیل ؛ تاسە ؛ عەزرەت ... (بۆ خواردەمەنی) . .·. ئارەزووی ترێ دەكەم .·. ئارەزووم لە

ساوەرە . ٢ـ حەز : مەیل : هەوەس : خواست : ویست : دڵخواز : دڵخاز... بۆ بینینی دۆست و خزم و کەس‌وکار و نیشتمان و ... چوونە سەیران و گەشت و گوزار و ... خوێندن و زانست ... (دڵ لە دووی شتێك یان کەسێك) . ((ئارەزووی بینینی تۆم کرد ، دڵ لە پڕدا کەوتە حاڵ * هەستی کرد جوانیی بەهار و هاتە گوێم نەغمەی شەماڵ)) (ئیحسان ، ل ١٨) . ((جار جار وەك بەرقی ئاو بۆ زۆر تینوو * دێیت و ناشکێنی تاسە و ئارەزوو)) (گۆران ، ل ٩٤) . ((مەم ژی ژ خیاڵی ڕوویێ دلدار * یانی کو ژ ئارەزوویێ دیدار)) (خانی ، ل ٢٤٨) . ((سەحرا ئەڵێی بەهەشتە * دڵ ئارەزووی لە دەشتە * حەزی لە سەیری گەشتە)) (بێکەس ، ل ١٤٨) . ٣ـ ئاوات : هیوا : هیڤی : ئومێد ، هومێد : کام : نیاز ... مەبەستی پڕ بە دڵ بۆ بەدیهێنان و بەدەست‌هێنانی شتێك ، کارێك ، ئامانجێك... ((ژیان و ئەرکی ناخۆشی : پەپوولەی ئارەزووی کوشتم * شەرابی جامی دڵداری ، لە تافی لاوییا ڕشتم)) (هەردی ، ل ٧٩) . ((هەر لە ماتیدا ژیام و ئاهوناڵەی پڕ لە جۆش * ئارەزووی خۆشی ژیان و پێکەنینم بۆ نەهات)) (ئیحسان ، ل ٣١) . ٤ـ دڵداری : خۆشەویستی : سەودا ... ئەوەی دڵ دەیخوازێ ((منیش ئارەزووی ئەوسام نەماوە ، عەشقم گۆڕاوە * دڵم هەر وەکو گوڵی بێ باران سیس و ژاکاوە)) (بێکەس ، ل ١٢٨) . ٥ـ کەیف : هەوەس ... مەیلی کەسێك لەسەر بەجێ‌هێنان یان بەجێ‌هێنانی کارێك

((سوارە : بۆ لێرە ئەبڵەق بووین ؟ با بچین بیبینین * با بچین بزانین کوێخا : ئارەزووی خۆتانە)) (ئاسك ، ل ٥٢) .
٦ـ خولیا ؛ کەڵکەڵە ؛ هەڵپە ؛ هەوا ؛ هەوەس ؛ واز ... مرخ و خەیاڵی جووتبوونی نێر و مێ ((بە لار و لەنجە هات بە لامەوە * بێ‌پەروا دانیشت بە ئارامەوە * وتی : ئارەزووی منت کردووە ؟ * خەڵك ناوی منیان بە سووك بردووە)) (پیرەمێرد ، ل ٢٩) . ∴ ئارەزووم لەو کیژەیە بیخوازم ؛ بە ~ گەیشتن - بە ئاوات گەیشتن ؛ بەهیواگەیشتن ... وەدیهێنانی ئاوات و هیوا و نیاز و مەبەست .

ئارەزووباز

(ئن . ، نس . : ئارەزوو + باز) . بە کەسێك دەوترێ مەیل و هەوەسی لە شتێك بێت .

ئارەزووبازی

(نو . نس . : ئارەزوو + باز + ی) . بوونی مەیل و هەوەس بەرانبەر بە کارێك ، شتێك ... ((ئای لە یارۆ ... چۆن جڵەوی ئارەزووبازی شل کرد)) (خەندەلێو ، ل ١٠٢) .
((لە نێوان ئارەزووبازی و ئابڕوومەندیدا ئاشووبێك بەرپا بوو)) (خەندەلێو ، ل ١٠٧) .

ئارەزووبزاوتن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەزوو + بزاوتن) . (بـ . : ئارەزووبزواندن) .

ئارەزووبزوان

(چ . ، تێـن . ، نـس . : ئـارەزوو + بـزوان) . (بـــ . : ئارەزووبزووتن) .

ئارەزووبزواندن

(چ . ، تـێ . ، نــس . : ئــارەزوو + بــزوان + انــدن) = ئارەزووبزاوتن ؛ ئارەزووهەڵستاندن ... ١- مـەیل جووڵانـدن ... ٢- خولیاخستنەسەر ؛ هاندان ... ٣- هەوەس هەڵستان (بۆ جووت بوونی نێر و مێ) .

ئارەزووبزووتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەزوو + بزووتن) . ئارەزووبزوان ؛ ئارەزووهەڵستان ... ١- مـەیل جووڵان ... ٢- خولیاکەوتنە سەر ... ٣- هەوەس هەڵستان (بۆ جووت بوونی نێر و مێ) .

ئارەزووبوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەزوو + بوون) . = ئارزۆبوون ؛ ئـــارزووبوون ؛ ئــــارزیبوون ... ١. ئیشـــــتیابوون ؛ دڵ پێوەبوون ... (بـۆ خواردەمـەنی) . ٢. مـەیل بـوون ... بوونی مەیل لـە چوونـی گەشتوگوزار و سـەیران و بینینـی دۆســـت و کەســـوکار و نیشـــتمان و شـــاران و بوونـــی شارەزایی لـە زانست و هونـەر ...دا ((من خۆ شــەو و ڕۆژ ئـارەزووی تۆمــەن * پــەرێ دیدەنــت نــەزر و فتۆمــەن)) (مەولــەوی ، ل ١٤) . ٣. مــەیلی ڕوودانـــی کــارێك یــان ڕوونـەدانی ... بـ . : ئـارەزوو هـەبێ ، ڕێگـە ئاسـانە = بـۆ کردنـــی هـــەر کــارێك ، ئەگـــەر مـــەیل هـــەبێ ، ئـــەوە

جێبەجێکردنی ئاسانە . ٤- بوونی هەوای جووت بوون لە نێوان نێر و مێدا .

ئارەزووپیدان

(چ . ، تــێ . : نــس . : ئـــارەزوو + پــــێ + دان) .
١ـ ئیشـتیاپێدان : ئیشـتیاپێپەیداکردن ... ٢ـ هـەوەس جوولاّنـدن : مـەیل بزوانـدن ... ٣. خولیاخستنەسـەر : هاندان ...

ئارەزووکردن

(چ . ، تێ . ، نس . : (ئارەزوو + کردن) . - ئارزۆکردن ؛ ئارزووکرن ؛ ئارزیکرن ... ١ـ ئیشتیاکردن ؛ حـەزکردن ؛ دڵبۆچـوون ؛ مـەیل کـردن ... (بـۆ خواردەمـەنی) . ٢ـ حەزکردن ؛ مەیل کردن ؛ ویستن ؛ خواستن ... ویستنی چوونـە گەشـتوگوزار و سـەیران و حـەزکردنی بینینـی دۆست و کەسوکار و نیشتمان و ... شارەزایی پەیداکردن لـە زانسـت و هونـەر و ... (دڵ لـە دووی شـتێك بـوون) : ((ئەی وەتەن زۆر ئارەزووی دیداری تۆ دەکەم * ان مرآك یزیـل مـن فـوآدی ذا الألم)) (بێکـەس ، ل ٦٧) . ((ئـاخ خوێندنیش وەکو من ئارەزووی ئەکەم * بێبینیم و نەبێتە گرێـی قورسـی کفنەکـەم)) (پـیرەمێرد ، ل ٢٥١) . ٣ـ ئاواتخواستن ؛ ئومێدکردن ... ئاواتخواستنی پڕ بە دڵ بۆ بەدیهێنان و بەدەستهێنانی مەبەستێك : ((بۆ سـەیری پووز و قەد و گۆنا و خاڵ ، چاو بێزوو ئەکا * گـوێ بـۆ

بیستنی ئاوازی زولاڵ ، ئارەزوو ئەکا)) (ژیر ، ل ٦٥) ... ٤ـ ئەڤین ؛ ئەوین ... ٥ـ مەیلی کردنی کارێك یان نەکردنی ... ٦ـ مرخ و خەیاڵ کردنی جووت بوونی نێر و مێ .

ئارەزوومەند

(ئن . ، نس . : ئارەزوو + مەند) = ئارزۆمەند ؛ ئارزوومەند ؛ ئارزیمەند ... ئاواتەخواز ؛ هیوادار ؛ هیڤیدار ؛ ئومێدەوار ... بە ئاوات ؛ بە هیوا ؛ بە ئومێد ؛ بە تاسە ؛ بە عەزرەت ... تامەزرۆ ... باری ئارەزووی کەسێك بەرانبەر ئەو مەبەستەی دڵی لە دوویەتی ... حاڵی کەسێك کە زۆر دڵی بە شتێکەوە بێ ... ((وەك ... فلیمی سینەما ... بیخستبا بەر تیشکی نوێژی نیوەڕۆ و هەموو ئارەزوومەندێکی دڵنیا کردبا)) (مەسعوود ، ل ٢٤٤) . ((مدیان گوڵاڵن نە پای دەربەندان * ئەو یەکتەر وێنەی ئارەزوومەندان)) (مەولەوی ، ل ٤٣١) .

ئارەزوومەندبوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەزوو + مەند + بوون) . ئارزۆمەندبوون ؛ ئارزوومەندبوون ؛ ئارزیمەندبوون ... ئاواتەخوازبوون ؛ هیواداربوون ... بەهیوابوون ؛ بەئومێدبوون ... تامەزرۆبوون ... باری ئارەزووبوونی کەسێك بۆ ئەو مەرامەی لە نەزەری گرتووە . ((وەك ئەویش شەیدای گوڵێك بێ وەك لێو * ئارەزوومەند بێ بۆ باخی نشێو)) (کامەران ، ل ٦٤) . ((داڤیدیش بەرانبەر بە

سەربەستیی ئەو گەرەکی بوو بە هەرەتی گەنجێتی ئارەزوومەند بێ ، نەوەك ژن و منداڵ ببنە كۆسپ و ...)) (خەندەلێو ، ل ٥٦) .

ئارەزوومەندی

(نچ . ، نس . : ئارەزوو + مەند + ی) - ئارزۆمەندی ؛ ئارزوومەندی ؛ ئارزی مەندی ... ئاواتەخوازی ؛ هیواداری ؛ ئومێدەواری ... تامەزرۆیی ... حەز و عەزرەتی کەسێك بۆ ئەو مەبەستەی عەودالێتی . ((ئارەزوومەندیم چە حەد ویەردەن * فراوان خەیلێ تاسەی تۆم کەردەن)) (مەولەوی ، ل ١٥) .

ئارەزووهەڵستان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەزوو + هەڵ + ستان) . (بـ . : ئارەزووبزووتن) .

ئارەزووهەڵستاندن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەزوو + هەڵ + ستان + اندن) . (بـ . : ئارەزووبزواندن) .

ئارەق[1]

(ن .) ، (ع : عرق) . - ئارەقە ؛ عەرەق ؛ خۆ ؛ خوو ؛ خوویە ؛ خوەی ؛ خوێدان ... ١ـ ئارەقەی لەش : تراوێکی بێ ڕەنگە لووەکان (غدە)ی پێست دەریدەدا و لە توێ

(مسامات) وردیلەکانی پێستەوە دێتە دەرێ ، لە ئەنجامی گەرمابوون ، یان ماندووبوون ، یان توورەبوون و دڵتەنگی ، یـان نەخۆشـی ...یـەوە ((کـانی وتــی : کیــژ چۆپیکـا * ئارەقی خۆی لە کانی کا)) (پـیرەمێرد ، ل ٤١) . ((زەرد و سـوور گوڵبـاخی داوە لـە سـەری * ئـارەقی سـەر کوڵمـی دڵۆپـی زیـوە)) (گـۆران ، ل ٢٠٧) . ((چاڵی تینوێتـی ئـاوی حەیاتـە * قەترەی ئارەقی دوایـی مەماتـە)) (پـیرەمێرد ، ل ١٧٤) . ~ ی ڕەش و شین دەردان : ١ـ زۆر مـاندووبوون ، فره هیـلاك بـوون ((ئاگری وەکـو دێوێکـی زەبلـلاح ئـارەقی ڕەش و شینی دەردەدا ، هەناسـەبڕکێی بـوو)) (ئەفسـانە ، ل ١٣) . ∴ تا گەیشـتمە لوتکـەی چیاکـە ئـارەقی ڕەش و شینم دەردا ؛ تا تێمگـەیاند ئارەقی ڕەش و شـینم دەردا . ب ـ خۆماندووکردن ؛ خۆهیلاككردن ... جـ ـ مت . : زۆر شــەرمەزاربوون ؛ تــەریق بوونــەوە ... ∴ هەڵس‌وکــەوتی خراپی ئازاد ئارەقی ڕەش و شینی پـێ دەردام ... ~ ی ڕەش و شین ڕشتن : ((بۆ بت ، شـەیتان * بۆ نۆکـەریان * ئـارەق ڕەش و شـین بڕێــژە * هــەزار دەردی سـەر بچێــژە)) (گۆران ، ل ٢٨٣) . (بـ . : ئارەقی ڕەش و شین دەردان) . ~ ی ڕەش و شین کردن (کردنەوە) (بـ . : ئـارەقی ڕەش و شـــین دەردان ؛ ئــــارەق کردنــــەوە . ~ ی ڕەش و مـــۆر کردنەوە (بـ . : ئارەقە[١] ؛ ئارەقەی ڕەش و مۆر کردنەوە) .

◊ بە ~ ی ناوچاوان (ناوچەوان) : أ ــ بە ماندووبوونی زۆر) ؛ بە ڕەنجی شان .·. بە ئارەقی ناوچەوان ئەو ماڵەی پێکەوە ناوە . ب ــ بە هێزی وزە و بازوو ؛ بە وڕە و گوڕدان . .·. بە ئارەقی ناوچەوان کۆڵەی نایە سەر شان ... ٢ـ ئەو شیٚ و دڵۆپە ئاوەی لە ئەنجامی نیشتنی هەڵم لەسەر شتێك (شووشەی پەنجەرە ؛ سەرقاپی مەنجەڵ ؛ دیواری حەمام ...) پەیدا دەبیٚ . شیٚ ؛ شەونم ؛ تەڕایی .

ئارەق[٢]

(ن .) ، (ع : عرق) ـ ئەرەق ؛ عارەق ؛ عەرەق ؛ عەرەخ ... ١. خواردنەوەیێکی ئالکۆلداری ڕۆژهەلاّتی‌یە و خواردنەوەی مرۆ سەرخۆش دەکا . بە زۆری لە خورما و تریٚ ... دروست دەکریٚ . ((ـ وەرە تۆ چۆڕیٚ ئارەقم بۆ بێنە و دانیشە با نەختیٚ قسە بکەین ... ـ لاوە بە سەرسامی‌یەوە وتی : ـ ئارەق ؛ ئەوە نیو قاپەکە نییە لەبەر دەمتا ؟!)) (ژانی گەل ، ل ٢٢٧) . ((وانا شەرابا حەفت سالی و ئارەق ئانین ، جوورە جوورە خوەرن ژی ئانین ژی ئانین ، دانینە سەر تەختە و دەست پیٚکرن بخون ، ڤەخون و شابن)) (کوردۆ ، ل ١٢٣) . ٢ـ ئاو یا جەوهەری هەندیٚ گژوگیا ، وەك : ~ی جاترە ؛ ~ی شاتەرە ؛ ~ی نەعنا ... کە بۆ مەبەستی داوودەرمان دەگیریٚ .

ئارەقاوی

(ئن . ، نس . : ئارەق + ئاو + ی) . ١ـ لەشی مرۆ یان ئەندامێکی لەشی زۆر ئارەقی کردبێتەوە و ئارەقەکەی پێوە بێ ((... لەشی ڕووتی ئارەقاویی دەروێشەکان لە تۆی کۆز و سکلۆ و پشکۆ ئاگری گەش و بە چریسکە چریسکەوە وەکو ئاوی ڕوون فیچقەی دەکرد و دەردەپەڕی)) (ئەفسانە ، ل ١٢٠) . ((ناو لەپە ئارەقاوییەکەی لەو سەری چوارگۆشەکە توند کرد ...)) (بێگەرد ، ل ٢٥) . ((لە ئەم حەلەدا کابرای دەریاوان بە جارێ زراوی تۆقی ، سەیری دەموچاوە ئارەقاوییەکەی کرد و وتی ...)) (خەندەلێو ، ل ١٧) ... ٢ـ جل و بەرگێک ئارەق تەواو تەڕی کردبێ ∴ کراسەکەم بە جۆرێک ئارەقاوییە ، دەڵێی لە ئاوت هەڵکێشاوە .

ئارەقە[١]

(ن .) . ئارەق[١] + ە . (بـ . : ئارەق[١]) . ((... ئارەقە بەسەر چاو و لا ملیا ئەهاتە خوارەوە)) (ژانی گەل ، ل ١١) . ((... ئارەقە شێت و شەیدای کردبام ، باوەشێنی کردبام بە پەرچەمان ، فەرامۆش بوومایە بە کەزییان)) (تحفە ، ل ٣٣٨) . ~ ی شین و مۆر کردنەوە ((دیسان گەڕاوە کن ئەسپەکەی ، هەمیسان ڕەگی وە شاخ و بالان کەوت بە فیلْهاتنێکەوە بە چواردەوری ئەسپەکەدا خولاوە ، ئارەقەی شین و مۆری کردووە ...)) (ئەفسانە ، ل ٨٦) .

◊ بە ~ ی ناوچەوان ((منی وەرزێر * سوێند دەخۆم بە تیشك و زەوی و * گوڵ و پەرێز * بە ئارەقەی ناوچەوانی بەرز و بەڕێز)) (بیمار ، ل ٢٦) .

ئارەقە[٢]

(ن .) ١ـ دیمەك ؛ لاڤەن ؛ لەڤەن ؛ تیر تەوی دیوار ؛ داری ناو دیوار ... ئەو دارەی لەناو چینەی دیوار دەخرێ بۆ قایمتر بوونی و باشتر ڕاگرتنی و ڕێك و ڕاست هەڵستاندنی . ٢ـ ئەوسار ؛ هەوسار ؛ هەڤسار ؛ جڵەو ؛ دەستەوسار ؛ دەستەجڵەو ؛ ڕەشمە ؛ دەسکە ڕەشمە ؛ قامچی لغاو ... پەتۆکەی بە ڕەشمەوە بەستراو ؛ پەتی ملی گۆلك . ٣ـ قەڕاسە ... گوریسی سەر بە ئاڵقە بۆ بارپێچان ... ٤ـ مەهار ؛ مهار ... ئاڵقە و پەتێ کە دەخرێتە لووتی حوشتر و وڵاخی سەرکێشەوە .

ئارەقەڕشتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[١] + ە + ڕشتن) . (بـ . : ئارەق ڕشتن ؛ ئارەق کردن) . ((هەموو هێزی دایە خۆی ، بە هەردوو دەستی بە نقەنق ، بە ئارەقەڕشتن ... توانی گونێکی کیسەکە ، لەسەر لابدا)) (مەم[٢] ، ل ٥٢) . ((دەدێرێ ئاو ، دەچێنێ تۆو ، دەکا جێ شەتڵی پەین و کووت * دەڕێژێ ئارەقە ، پەیدابکا تا بۆ مناڵی قووت)) (هێمن ، ل ٥٨) .

ئارەقەسڕین (ەوە)

(بـ . : ئارەق سڕین) . ((کابرا بە هەناسەبڕکێ ئارەقـەی نێوچاوانی سڕیەوە)) (دمدم ، ل ٣٢١) .

ئارەقەکردن

(بـ . : ئارەق کردن) . ((برایمیان ڕووت کردەوە ، لێرەیان درێژکـرد ، هەرسـێ ژنـی مـیری هـاتن ڕووتیـان کـردووە ڕووت ، یـەکیان لەبەرەوە پێوەنا ، یـەکیش لـە پشـتەوەیان پێوەنـا ، ئـەوی دیکەشـیان لەسـەر درێـژ کـرد . حـەتتا سەحات و نیوێکی . برایم دەنێو ژنەکاندا ئارەقەی کرد)) (تحفـە ، ل ٣٨٥) . ((دایـك ... شـاد بـوو ، تەنانـەت لـە خۆشییان ئارەقەی کردبوو)) (دایك ، ل ٤٣) .

ئارەق پێکردن

(چ . ، تـێ . ، نـس . : ئـارەق + پـێ + کـردن) = ئـارەق پێکردنـەوە ؛ عارەق پێکردنـەوە ؛ عـەرەق پێکردنـەوە ... ئەگـەرچی مانـای ڕاسـتەوخۆی ئـەم وشـەیە ، ئـەوە دەگەیـەنێ ، کـە شـتێکی گـەرم ئارەقـە بـە کەسـێك بکـا ، یـاخود دەرمـانێك ببێتـە هـۆی ئـارەق کردنـەوە بـە نەخۆشـێك ... بـەڵام فـرە پەرەسـەندنی مانـا مـەجازی و ئیدیۆمییەکـەی دەوری مانـا ڕاسـتەوخۆکەی تـەواو کز کـردووە . (ئارەق پێکردن) ، وەك ئیدیۆم بەم مانایانـە لـە کاردایـە : ١. خەجاڵـەت کـردن ؛ شـەرمەزارکردن ؛ بەشەرمداخستن ... ٢ـ تـەریق کردنـەوە ... ٣ـ ئـاڵۆزاندن ؛

پەشۆکاندن ؛ شڵەژاندن ؛ سەرلێشێواندن ... ٤ـ ترساندن ؛ تۆقاندن ؛ ڕۆح بردن ؛ زراوبردن ؛ ناوك خستن ...

ئارەق پیٚکردنەوە

(چ . ، تیٚ . ، نس . : ئارەق[1] + پیٚ + کردن + ەوە) . (بـ . : ئارەق کردن) .

ئارەقچن

(ن . ، نس . : ئارەق[1] + چن + کردن ((چنین))) (بـ . : ئارەخچن) .

ئارەق خواردن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[2] + خواردن) . (بـ . : ئارەق خواردنەوە) . ((هەقمە گەر ئارەق بخۆم توخوا ڕەفیق لۆمەم مەکەن * زەحمەتە بیٚ مەی ژیانم بەم دڵەی تاریکەوە)) (بێکەس ، ل ١٣٧) . ((قاچاخا گۆت : ئەم شادبوون ، مە ئارەق دخوار ، لیٚ ئەو مینا خۆشك و بریٚ مە بوون)) (کوردۆ ، ل ١٢٨) .

ئارەق خواردنەوە

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[2] + خواردن + ەوە) . ئارەق خواردن ؛ عارەق خواردنەوە ، عەرەق خواردنەوە ... مەیخواردنەوە ... خواردنەوەی ئارەق بۆ سەرخۆش بوون ((... هاونیشتمانی ئێمە دەستی لە ناز و نیعمەت و ...

هەڵگرتووە و کەژی گرتۆتە بەر ... ئێمەش خەریکی ئارەق خواردنەوە بین ...)) (ژانی گەل ، ل ١١٧) .

ئارەقخۆر

(ئن . ، نس . : ئارەق[٢] + خۆر ((خواردن))) . عارەقخۆر ؛ عەرەقخۆر ؛ ئەرەقخۆر ... مەیخۆر ؛ مەینۆش ... کەسێك ئارەق خواردنەوەی کردبێ بە خوو و کاری هەمیشەیی ... ((لەگەڵ سلاوی من وتی بە لوطف و پێکەنینەوە * ئەی کۆنە ئارەقخۆرەکە ، ئەی لاتەکەی شەراب پێکاو)) (گۆران ، ل ٤٧) . ((ئەو غەزەب گیراوە نازانم لە کوێ ئەو ئارەقخۆرەی دیتبوەوە)) (دایك ، ل ٣٢) .

ئارەقخۆری

(ن . ، نس . : ئارەق + خۆر ((خواردن)) + ی) . عارەقخۆری ؛ عەرەقخۆری ؛ ئەرەقخۆری ... مەیخۆری ؛ مەینۆشی ... حاڵەت و کاری خواردنەوەی ئارەق ؛ کردەوەی ئارەقخواردنەوە ... ((ئەم کارە تۆ بۆی هاتوویت نە لەگەڵ ئارەقخۆری و بەزمی ڕابواردنی شەوانتان وە نە لەگەڵ بیر و باوەڕی جارانیشت ڕێك ئەکەوێت)) (ژانی گەل ، ل ١٠٤) .

ئارەق دەردان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[١] + دەر + دان) . (بـ . : ئارەق کردن) .

ئارەق ڕشتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[1] + ڕشتن) . ١ـ (بـ . : ئارەق کردن ١ـ) . : ((مامە ڕەجەب بە پەلە و بە ئارەق ڕشتن وە ژوور کەوت)) (گێلەپیاو ، ل ١٤٣) . ٢ـ ماندووبوون و زەحمەت کێشان بە کارێکەوە ((دەکێشن زەحمەت و ناخۆن وەکو وان نانی خۆڕایی * دەکەن کار و دەڕێژن ئارەق و ناژین بە ڕیسوایی)) (هێمن ، ل ٥٩) . ((ڕۆڵەی کوردم فێری هەوراز و لێژم * تا زۆر بڕۆم زیاتر ئارەق بڕێژم)) (هێمن ، ل ١٧٨) . ((چەندین ڕۆژ بوو خانۆ لە بەرەبەیانەوە تا ئێواریّ نەدەسرەوت و هەمیشە بە نێو خەڵکەکەدا ئەمسەر و ئەو سەری دەکرد و ئارەقی دەڕشت)) (دمدم ، ل ٢٨١) . ((... ئەوەندەی تر دەمار ئەیگرت و ئارەقی ئەڕشت)) (کاوس ، ل ١٢١) .

ئارەق سڕین

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەق[1] + سڕین) . سڕین و وشك کردنەوەی ئەندامی لەش لە ئارەقە ((کوێخا گیان ... وچانمان نەداوە * هێندە نەبیّ ... ئارەقمان سڕیوە)) (ئاسك ، ل ٣١) . ((ئای ... لە ژێر قورسایی بار * ئارەقی ناوچاومان سڕی)) (گۆران ، ل ٣٢١) . ((... ئارەقی ناوچاوانیان سڕی و پاڵیان لیّدایەوە)) (ڕەئووف ، ل ٥) .

ئارەق فرۆش

(ن . ، نـــس . : ئـــارەق[٢] + فـــرۆش ((فرۆشـــتن))) . مـەیفرۆش ؛ مەیخانـەچی ... فرۆشـیاری مـەی ؛ کەسـێك کاروکاسبی فرۆشتنی مەی بێ .

ئارەق فرۆشی

(ن . ، نـس . : ئـارەق[٢] + فـرۆش ((فرۆشـــتن)) + ی) . مەیفرۆشـــی ؛ مەیخانـــەچێتی ... فرۆشـــیاریی مـــەی ؛ پیشەیێك پێوەندی بە فرۆشتنی مەیەوە هەبێ .

ئارەق کردن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[١] + کردن) . عارەق کـردن ؛ ئەرەق کردن ؛ عەرەق کردن ؛ عـەرەخ کـردن ؛ ئارەق دەردان ؛ ئـارەق ڕشـتن ؛ ئـارەق کردنـــەوە ... ١ ـــ ئـــارەق دەردان ؛ ئارەق ڕشتن ... ئارەقە لە لەشی مرۆ هاتنەدەرێ ... تـەریی ئارەقە لە ئەندام دەرکەوتن . ٢ـ مت . : أ ـ خەجاڵەت بوون ؛ شـــەرمەزاربوون ؛ بەخۆداشـــکانەوە ؛ بەشـــەرمداکەوتن ((ئارەقم کرد و نەجاتی هەر نەدام دەردی گوناح * لەرزوتا داری خەجاڵـەت خـۆم و ڕووزەردی گونـاح)) (بێخـــود ، ل ٢٢) . ب ـ تەریق بوونەوە ... ج ـ ئاڵۆزبوون ؛ پەشۆکان ؛ شڵەژان ؛ تێکچوون ؛ سەرلێشێوان .

ئارەق کردنەوە

(چ . ، تێـن . ، نـس . : (ئارەق[١] + کـردن + ەوە) . (بـ . : ئـارەق کـردن) . ((... بینـــی چـــەند تەنگـــە ئەســـتووریێ

هەناسەبڕکێیان پێ کەوتووە ... ئارەقی ڕەش و شینیان کردۆتەوە)) (ڕەئووف ، ل ٥) .

ئارەق کێشان

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەق[٢] + کێشان) . (بـ . : ئارەق گرتن) .

ئارەق گرتن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەق[٢] + گرتن) . - ئارەق کێشان . ١ـ دروست کردنی ئارەق . ٢ـ دەرهێنان یان گرتنی جەوهەر و ئاوی گژوگیا و گوڵ .

ئارەقگێڕ

(ن . ، نس . : ئارەق[٢] + گێڕ ((گێڕان))) . مەیگێڕ ؛ مەیگەڕ ؛ بادەگێڕ ؛ عارەقگێڕ ... کەسێك کە مەی لە ناو مەیخۆراندا دەگەڕێنێ .

ئارەقگێڕی

(نو . ، نس . : ئارەق[٢] + گێڕ ((گێڕان)) + ی) . مەیگێڕی ؛ مەیگەڕی ؛ بادەگێڕی ؛ عارەقگێڕی ... پیشەی گێڕانی مەی لە نێو مەیخۆراندا .

ئارەقگیر

(ن . ، نس . : ئارەق[١] + گیر ((گرتن))) . ١ـ نمەدزین ؛ نەرمەزین .. لبادی ژێر زینی ولاخ ، کە بۆ ئارەقە مژینە .

٢ـ تەکەڵو ... لبادی بن قامیشی ئەملاوئەولای زین ، کە جێگە ڕانی سوارە و ئارەقە هەڵدەچنێ . ٣ـ ژێرکراس ؛ فانیلە ... بەرگێ کە لە ژێر کراسەوە بۆ ئارەقەمژین دەپۆشرێ .

ئارەما

(ل .) . (ن .) . دەمی زانی ئاژەڵ .

ئارەماکردن

(ل .) . (ژ . ، نس . : ئارەما + کردن) . - زاین ... سێ چوار بزنم ئارەماکەن .

ئارەوانە[1]

(م .) . (ن .) . ئاروان[2] ؛ ئاروانە ... وشتری نێر و مێی چوار ساڵانە ...

ئارەوانە[2]

(ب . : عەڕەبانە) . ((ئوتومبێلتان وە چنگ ناکەوێ گەورەم . شتێکی تر ، مەسەلە ئەسپ ئارەوانەی ئەسپ)) (تەنەکە ، ل ١٤٤) . ((... چوون لەسەر ئارەوانەیەك هەڵنیشتن)) (تەنەکە ، ل ٦٥) .

ئارەی

(ئن .) . پڕ ؛ تژە ؛ تژی ؛ لیپ ؛ دارماڵ ؛ پڕاوپڕ ؛ لێواولێو ؛ لیپاولیپ ... (ب . : پڕ ١ـ) .

ئارج

(ن .) . (کـژ .) . حـەیزەران ؛ دارحـەیزەران ؛ قامیشـی هینـدی ... دارێکـە لـە شـوێنی گـەرم دەڕوێ و لـە قامیشـی ناوبڕ دەچێ . شلك و جوانە . لەبەر زۆری لـە هیندسـتان ، بـە قامیشـی هینـدی بەناوبانگـە . گۆچـان و داردەسـت و دیرگـە خێوەت و کورسـی ... لێ دروسـت دەکـرێ . گـەڵا و توێکڵەکەشی دەکرێ بە ڕایەخ .

ئارخاڤك

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار = ئارد + خاڤ = خاو + ك) .
١ـ جـۆرە کولـێرە و ناوسـاجی‌یەکە ، کـە شـەکر و ڕۆنـی لێدرابێ . ٢ـ چێشتی ئارد و ڕۆن . (بـ . : (ئاردوڕۆن) .

ئارخاین

(ت .) . (کژ .) . (ئن .) . ئارخەیان ؛ ئەرخەیان ؛ دڵنیا ؛ بێخەم ؛ دڵئاسوودە ؛ خاترجـەم ... بـێ تـرس و دوودڵـی ... ((هـەموو گونـدی ڕابـوون و چـوون ئاریکارییـا شـڤانا . لێ عـەلی مەمـەد و مـەلا خـوەدا ئارخـاین مـا)) (کـوردۆ ، ل ٤٣) .

ئارخاین بوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارخاین + کرن) . ئارخەیان بوون ؛ ئەرخەیان بوون ؛ دڵنیابوون ... بێترس و دوودڵی بوون و گومان نەبوون .

ئارخاین‌کرن

(کـڤ .) . (چ . ، تـێ . ، نـس . : ئارخـاین + کـرن) . ئارخەیان‌کردن ؛ ئەرخـەیان‌کـردن ؛ دڵنیاکردن ... ((ئەوێ ب ڤان خەبەرا ئاشڤانچی ئارخاین کر)) . (کوردۆ ، ل ٩٠) .

ئارخەیان

(ت .) . (م .) (بـ . : ئارخـاین) . ∴ مـن لـەو کـارە ئارخەیانم .

ئارخەیان‌بوون

(م .) (بـ . : ئارخاین بوون) . ? هەموو ئارخـەیان بوویـن و ترسمان نەما .

ئارخەیان‌کردن

(م .) (بـ . : ئارخـاین کـردن) . بـە ئاسـانی مـام بـارامم ئارخەیان‌کرد .

ئارختك

(ن .) مۆتە ؛ مۆتەکە ؛ شەوە ... (بـ . : مۆتەکە ؛ شەوە) .

ئارخوون

(کـڤ .) . (ن . ، نـس . : ئـار + خـوون) . ئـاگردان ؛ تەندوور ؛ ئۆجاخ ؛ وەجاخ ...

ئارد

(ن .) . (په . : ئارت ؛ ف . : آرد) . ئار[٢] ؛ هارد ؛ ئەرڤان ... ١ـ گەنمی هاڕدراو ؛ گەنمی لە ئاش و دەستاڕ لێکراو . ئەو ماددەیەی لە هاڕینی گەنم پەیدا دەبێ و نان و ئیشی هەویری لێ دەکرێ ((پیرێژن ئەڵێ : بەفر ئارد بووە * قەدریان نەگرتووە و لە کیسیان چووە)) (پیرەمێرد ، ل ١٣٨) . ٢ـ هاڕراوە ؛ دانەوێڵەی هاڕراو ... هاڕراوەی گشت دانەوێڵەیێکی دی ، وەکو : جۆ ؛ برنج ، گەنمەشامی ؛ ئاردی ساوەر ... ((ئاخ هاوڕێی تەمەڵ ، حەڵوای ئاردی جۆ * چۆنتان خستینە گەرمای نیوەڕۆ)) (گۆران ، ل ١٣٧) . ٣ـ کرڕۆ ؛ خاکەڕۆك ... ماڵینی بن خەرمان ؛ گەسکدانی ژێر بەیدەر ... ٤ـ تۆز ؛ خاکە ؛ وردە ؛ هووردە ... وردە تۆزی دار و توو و شتی دی وەك : ئاردەمشار ؛ ئاردەتوو ... (بـ . : ئاردەمشار ؛ ئاردەتوو) . ٥ـ مت . : هەر شتێك وەك ئاردبووبێ : بوون بە ~ ؛ بە بوون ((سەری خۆیشی و ئەویشی خوارد * ئەویش ئێسقانی بوو بە ئارد)) (گۆران ، ل ٢٩٠) . کردن بە ~ - بە ~ کردن ∴ پەرداخەکەی کوتا بە زەویدا و کردی بە ئارد . گەردی ~ - خۆڵی لاشەی ڕزیو ((ساڵی گەرد ئارد یاران هەم فەرد * مە دۆم نە دەماخ ئاسیای چەپ گەرد)) (مەولەوی ل ١٧٩) . ◊ ~ی بێژراوە - شتی پوختەکراو ؛ سازکراو ؛ خەملاو ... بـ . : ئاردی بێژراوە ، کەپەکی ماوە - واتە باشی ڕۆیوە و خراپی ماوە . ئاردی ڕۆیوە و سۆسی ماوە ، بە شتێك دەوترێ ، کە کەڵکی نەمابێ .

ئارداڵ

(بـ . : ئاردەڵ) .

ئاردان

(کڕ .) . (ن . ، نس . : ئار + دان) . ١ـ (ئەمار ؛ ئەنبار ؛ عەنبار ؛ عەمار ...)ی ئارد . ٢ـ (گوونی ؛ گوێنی) و هەر شتێکی دی ، کە ئاردی تێ‌بکرێ .

ئارداوێژ

(ن . ، نس . : ئارد + هاوێژ ((هاویشتن))) . ئاردەشان . ١ـ ئەو شوێنەی بەرداش ئاردی لێوە دەخاتە قوڵگە ئاشەوە - واتە لێوارە بەرداش لە گەڕاندا کە ئارد دەهاوێژرێتە ناو قوڵگە . ٢ـ ئەو شوێنەی ئاردی لە لێواری بەرداشەوە تێ دەڕژێ . ٣ـ مت . : ا ـ دەم و گفت ؛ دەمودوو ؛ دەموپل ؛ دەموکاوێژ ... بریتی‌یە لە دەراوی (بواری) دەمی قسەکەر ، واتە شێوە و قسەکردن و ئاخاوتنی و تەرزی . ب ـ قسەی پڕوپووچ ؛ وتەی بێ سەروبەر ... ◊ ~ ی خۆشە - بە یەکێك دەوترێ دەراوی قسەی خۆش بێ ؛ قسەی بە دەم خۆش بێ ؛ خۆش دوو و سەروزمان شیرین بێ .

ئارداوی

(ئن . ، نس . : ئارد + ئاو + ی) . تۆزی ئاش گرتوو ؛ تۆزی ئارد لێ‌نیشتوو ... حاڵی کەسێکی تۆزی ئاش یان ئاردی لێ نیشتبێ و سپی بچێتەوە ((خاڵۆ حوسەین کە

سەیری لەش و لار و سەر و ڕوخساری خەڵووزاویی من و سەر و سوێڵی ئارداوی قۆمیسەری کرد قاقا کەوت بە پشتا)) (کۆردەرە ، ل ١١٦) . ((جامبازەکان سەروچاویان ئارداوی بوو)) (قەرەداغی ، ل ٥٥) .◊ شانی ~ خۆی دەکا ، تۆمەت بە خۆکردن ؛ خۆ تووشکردن ؛ خۆ تێوەگلاندن (لە کردارێکی خراپ یان تاوانێك یان کێشەیەکدا) ـ واتە یەکێك لە کارێکی نابەجێدا یان لە قەوماوێکی خراپدا نەبووە ، کەچی وای دەردەخات ، کە بەشداری کردووە ، یان ئەو کردوویەتی . بەمە لە هیچی نەبوو خۆی لەکەدار و تاوانبار دەکا .

ئاردە

(ئن .) . نوێباو ؛ تازەباو ؛ تازەبابەت ؛ تازەداهاتوو ؛ تازەداهاتگ ؛ نویٚداهاتگ ؛ نۆهاتی... (بـ . : تازەداهاتوو) .

ئاردەبارە

(ن . ، نس . : ئارد + ە + بار + ە) . ئاردەوارە ؛ ئاردبەهرە ؛ مزەی ئاش ؛ قرەمزە ... بەشە ئاردێك ، کە ئاشێر بۆ هەر بارێك کەمێکی بە خۆشیی خۆی بە ئاشەوان دەبەخشیٚ .

ئاردەبرنج

(ن . ، نس . : ئارد + ە + برنج) . برنجی هاڕراو ؛ هاڕراوەی برنج ؛ ئاردی برنج (بـ . : ئارد ٢ـ) .

ئاردەبێژ

(ئن . ، نس . : ئارد + ە + بێژ ((بێژن ؛ بێژانەوە) . هەر شتێ زۆر ورد هاڕابێتەوە ، وەك ئاردی دابێژراوی لێ هاتبێ .

ئاردەتوو

(ن . ، نس . : ئارد + ە + توو) . تووی وشکی کرەکراو .

ئاردەجۆ

(ن . ، نس . : ئارد + ە + جۆ) . جۆی هاڕاو ؛ هاڕراوی جۆ ؛ ئاردی جۆ (بـ . : ئارد ٢ـ) .

ئاردەساوەر

(ن . ، نس . : ئارد + ە + ساوەر) . ساوەری هاڕراو ؛ هاڕراوەی ساوەر ؛ ئاردی ساوەر (بـ . : ئارد ٢ـ) .

ئاردەشان

(ن . ، نس . : ئارد + ە + شان ((وەشاندن))) . (بـ . : ئارداوێژ) . ((هەنی چێش وا چوون چۆن مەکەرۆ چوون * گەرد ئاردەشان ئاسیای گەردوون)) (مەولەوی ، ل ٢٤٩) .

ئاردەڵ

(ن .) . (سن .) . ئاردالْ ؛ ئەردەڵ . (ئلْ . : ئۆردۆنناز ؛ فر . : ئۆردۆنناسە ؛ ڕس . : ئۆردیناریێتس) کە لە وشەی (ئوردینۆ)ی لاتینییەوە وەریان گرتووە و ، وشە لاتینییەکەشی واتای (ڕێکی دەخەم ؛ دای دەمەزرێنم ؛

بەڕێوەی دەبەم) دەگەیەنیٚ . لە سوپای زووی ڕووسیدا بە ئەفسەرێکی بچووك دەوترا ، کە لە بارەگای سوپا ، یاخود لای سەرکردە ، یان لە کن کەسێکی پایەبڵند دادەنرا بۆ جیٚبەجیٚکردنی فەرمانیان ، بەڵام لە سوپای چەکداری سۆڤیەتدا ، لە کاتی شەڕی دووەمی جیهاندا ئەو ئەرکە بە (سەرباز) سپێررا . وا پیٚ دەچیٚ کوردی ئێران لە ڕووسییەوە وەریانگرتبیٚ و سنووری بەکارهێنانییان فراوان کردبیٚ : ١- پێشخزمەت ؛ گزیر ... ڕاوێژکار یان جیٚبەجیٚکەری فەرمانی گەورەپیاوان . ٢- گزیر ؛ فەڕاش ... بەردەستی پێشکار . ٣- دەردیان ؛ زیندانەوان ... پاسەوانی بەندیخانە .

ئاردەلاٚن

(بـ . : ئەردەلاٚن) .

ئاردەڵۆك

(ن . ، نس . : ئارد + ەڵ + ۆك) . ئاردەڵوکە ؛ ئاردەڵووکە ... ١- وردە ئاردی سەر لێوی قوڵگە لە ئاشدا . ئاردیٚ کە لە ناو قوڵگەی ئاش دەمێنێتەوە . ٢- مت . ئەوەی لە وردی و سپێتیدا لە ئارد بچیٚ ، بەتایبەتی بەفری زۆر ورد و وشك کە دەباریٚ (بەفرلووکە ؛ وردە کلووی بەفر) . ((کاسە بۆیە لازمە تا ئاردەڵۆکی دەربدا * سەوڵی بۆیە لازمە نەك جۆگە بیبا بەتاو)) (نالی ، ل ٢٦١) . ((وەضعی ئاشی گەر نەبیٚ ، بۆچی دەبیٚ پڕ ئاردەڵۆك * طەبعی قوففەی گەر نەبیٚ ، دەنیشتە سەراو)) (نالی ، ل ٢٦٢) .

ئاردەڵوکە

(بـ . : ئاردەڵۆك) .

ئاردەڵووکە

(بـ . : ئاردەڵۆك) .

ئاردەڵین

(ن . ، نس . : ئارد + ەڵ + ین) . تۆزئاشی زۆر نەرم .

ئاردەمشار

(ن . ، نس . : ئارد + ە + مشـار) . بڕەمشـار ؛ ئـاردی هەڕە ... وردەی دار و تەختە ، کە لـە پاش بڕینـەوەیان بـە مشار ، دەکەوێتەوە .

ئاردەن

(هـ .) . (چ .) . (ف . : ئاوردەن) . (بـ . : ئانین ؛ هاوردن ؛ هێنان) . ((فەرماش : لەب خوشك من بە هاجەت ئار *جە ذات مەعبوود مەشنەوی ئەخبار)) (هەمەوەند ، ل ٢١٣) .

ئاردەنە

(د .) . (بـ . : ئانین ؛ هاوردن ؛ هێنان) .

ئاردەنۆك

(ن . ، نـس . : ئـارد + ە + نـۆك) . نۆکـی هـاپڕاو ؛ هاپڕاوەی نۆك ؛ ئاردی نۆك (بـ . : ئارد ٢ـ) .

ئاردەوا

(ن . ، نس . : ئارد + ە + وا) . ١ـ چێشتی شل و تراو . ٢ـ شۆربای ئاردی گەنم . ٣ـ پەڵوو ؛ پەڵووڵەی ئاردی .

ئاردەوارە

(بـ . : ئاردەبارە) .

ئاردەینە

(بـ . : تازەداهێنراو) .

ئاردبەهرە

(ل .) . ئاردەبارە ؛ ئاردەوارە ؛ مزەی ئاش ؛ قرەمزە ... (بـ . : ئاردەبارە) .

ئاردبێژانەوە

(چ . ، تیَ . ، نس . : ئارد + بێژان + ەوە) . ئارد لە هێڵەك دان ... كاری ئارد بە هێڵەك دابێژان .

ئاردپێچ

(ك .) . (ن . ، نس . : ئارد + پێچ ((پێچان ؛ پێچانەوە)) . ١ـ جۆرێك حەڵوایە لە ئارد و شەكر دروست دەكرێ . ٢ـ مارمارۆكە (هەویر وەك ماری لێ دەكرێ و بۆ منداڵ دەبرژێنرێ) .

ئاردزرشك

(ل .) . (ن . ، نس : ئارد + زرشك) . برۆیش ؛ بروش ... (بـ . : برۆیش) .

ئاردفرۆش

(ن . ، نـس . : ئـارد + فـرۆش ((فرۆشـتن))) . کەسـێك ئارد بفرۆشێ ... فرۆشیاری ئارد .

ئاردفرۆشتن

(چ . ، نس . : ئارد + فرۆشتن) . فرۆشتنی ئارد .

ئاردفرۆشی

(ن . ، نـس . : ئـارد + فـرۆش + فرۆشـتن) . پیشـەییێك پێوەندی بە فرۆشتنی ئاردەوە هەبێ ؛ فرۆشیاری ئارد ...

ئاردکێش

(ن . ، نـس . : ئـارد + کێـش ((کێشـان))) . ١ـ ئاردکۆوەکـەر . جـۆرە خاکـەناز یـان بێڵێکـی داریـنـە ئاشـەوان ئـاردی پـێ لـە قوڵکـە دەردەدا و ڕادەکێشـێتە دواوە و کۆدەکاتـەوە و لـە دەوری بەرداشـەکان دووردەخاتـەوە ... ٢ـ کـۆڵهـەڵگر ؛ حـەماڵ ؛ بارهـەڵگر ؛ مرۆی بارهەڵگری باراش .

ئاردلوو

(ل .) . (بـ . : ئەردەلان) .

ئاردماڵ

(بـ . : ئاردماڵك) .

ئاردماڵك

(ن ، نس . : ئارد + ماڵ ((ماڵین)) + ك) . ئاردماڵ ؛ تۆپەڵە پەڕۆییێکە ئاشەوان جیٚ ئاردی پیٚ دەماڵیٚ و خاوێن دەکاتەوە .

ئاردم

(بـ . : ئاردمی) .

ئاردمدار

(کس .) . یارمەتیدەر ؛ یاریدەدەر ؛ ئاریکاریکەر ؛ هاریکاریکەر ؛ کۆمەککەر ... (بـ . : یاریدەدەر) .

ئاردمداری

(کس .) . یارمەتیدەری ؛ یاریدەدەری ؛ ئاریکاریکەری ؛ هاریکاریکەری ؛ کۆمەککەری ... (بـ . : یاریدەدەری) .

ئاردمی

(کس .) . یارمەتی ؛ یاریدە ؛ ئاریکاری ؛ هاریکاری ؛ کۆمەك ؛ ئاردم .. (بـ . : ئاریکاری) . ((هەما دەنگی ئاردمی ئو هەوارییێ * وی بگهێژە وانی و سپیانیێ)) (جەلالی ، ل ٦٨) .

ئاردمیدانین

(کس .) . یارمەتیدان ؛ یاریدەدان ؛ ئاریکاریکردن ؛ هاریکاریکردن ؛ کۆمەك کردن ... (بـ . : یاریدەدان) .

ئاردن

(هـ .) (چ . ، تیٚ .) . ئانین ؛ ئینان ؛ هاوردن ؛ هێنان ؛ هانین ؛ ئاردەن ؛ ئاردەنە ... (بـ . : هێنان) . ((تۆ شەڵاٚ هەنیٚ پایەت بۆ زیاد * مـن چێشم کە نام من ئاردی وەیاد)) (وەلیی دیٚوانە ، ل ٧٠) . ((خوداوەند بەی تەور تۆش ئاردی فەرهەم * سا هەر بەی تەرزە نامش نیای (شەم))) (وەلیی دیٚوانە ، ل ٣٢) .

ئاردورۆن

(ن . ، نس . : ئارد + و + رۆن) . میوانی ؛ میڤانی ؛ ئارخاڤك[٢] ... چێشتێکە لە (ئارد) و (رۆن) و (شەکر) ، یان (دۆشاو) دروست دەکریٚ ، بە زۆری بە ژنی زەیستانی دەدەن ، هەتا هێزی بێتەوە بەر .

ئاردوو

ئاوردوو ؛ سووتەمەنی ؛ شەوتۆك ؛ چیلکەوچەواڵ ؛ قرش و قاڵ ؛ پرۆپووش ؛ پووش‌وپەلاش ... (بـ . : ئاوردوو ؛ سووتەمەنی) . ((گوڵ‌بەهار کزرە ئاردوویەکی هیشکی دار و دەوەن لە دەوروبەران خڕکردەوە ... ئەگەر ئاگرەکە رووی لە کوژانەوە دەکرد ، گوڵ‌بەهار هەڵدەستا دەچوو باوەشێکی ئاردوو دێنا)) (ئەفسانە ، ل ١٦٦) . ∴ ئیساڵ مە ئاردوویٚ خوە دانی‌یە .

ئاردی

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئارد + ی) . (بـ . : ئاردەوا) .

ئاردین

(ل .) . (بـ . : ئاردینه) .

ئاردینه

(ئن . ، نس . : ئارد + ین + ه) . ئاردین ... شتی له ئارد دروست کراو .

ئارزان

(کژ .) . (ئن .) . ئەرزان ؛ هەرزان ؛ کەم نرخ ؛ کەم بەها ... (بـ . : هەرزان) .

ئارزان بوون

(کژ .) . (چ . ، تێن . ، نس . : ئارزان + بوون) . ئەرزان بوون ؛ هەرزان بوون ؛ کەم نرخ بوون ؛ کەم بەهابوون ... (بـ . : هەرزان بوون) .

ئارزان کرن

(کژ .) . (چ . ، تیٚ . ، نس . : ئارزان + کرن) . ئەرزان‌کرن ؛ هەرزان‌کردن ؛ کەم نرخ کردن ؛ کەم بەهاکردن ... (بـ . : هەرزان کردن) .

ئارزانی

(کژ .) . (نو . ، نس . : ئارزان + ی) . ئەرزانی ؛ هەرزانی ؛ کەم‌نرخی ؛ کەم‌بەهایی ... (بـ . : هەرزانی) . ∴ ئیسال ئارزانی‌یە .

ئارزەن

(کـژ .) . (ن .) . چەنــە ؛ چەناگــە ... (بـ . : چەناگــە ؛ ئارزینگ) .

ئارزم

(کس .) . (ن .) . (بـ . : ئارزووم) .

ئارزوو

(کژ .) . (ن .) . (بـ . : ئارەزوو ؛ ئارزی[2]) .

ئارزووکرن

(کژ .) . (چ . ، تیّ . ، نس . : ئارزوو + کرن) . (بــ . : ئارەزووکردن) .

ئارزووم

(کژ .) . (ن .) . ئارزم ؛ گلی کەمەربەند ؛ گلی پشتێن ...

ئارزوومەند

(کـژ .) . (ئـن . ، نـس . : ئــارزوو + مــەند) . (بــ . : ئارەزوومەند) .

ئارزوومەندی

(کژ .) . (نچ . ، نس . : ئارزوو + مەند + ی) . (بــ . : ئارزوومەندی) .

ئارزێل

(کس .) . (ن .) . تەختەبەند ؛ کەت ... تەختی دارینی لەسەر نوستن . (بـ . : ئارامگا ٤ـ) .

ئارزی[١]

(کژ .) . (بـ . : ئارەزوو) .

ئارزی[٢]

(کـژ .) . خۆیـی ؛ خۆیایـەتی ؛ خـودی ... ١ـ (بـ . : تایبەت) . ٢ـ خاوەن ماڵ ؛ مالا خوه ؛ مالخوه ... ((ئەڤ ڕەونــەقێ ئــارزی و زاتــی * بــوو نوســخەیێ ســیحر و موعجیزاتی)) (خانی ، ل ١٨٦) .

ئارزێتی

(کژ .) ١ـ (بـ . : تایبەتی) . ٢ـ خاوەن ماڵی ؛ مالخویی ... . دکانا من ئارزێتی‌یە .

ئارزینگ

(بـ . : چەناگە ؛ ئارزەن) .

ئارژنگ

(ن .) . دارێکی سوور پێستە وەك بەڵاڵووك ، داردەست و گۆچانی لێ دروست دەکەن .

ئارساول

(کس . ، دم .) . (ت .) . (ن .) . پاسەوان ؛ پاسەبان ؛ پاسگر ؛ ئێشکگر ؛ ئێشکچی ؛ قەرەوڵ ؛ جەزایەرچی ؛ حەسحەس ... (بـ . : ئێشکگر ؛ پاسەوان) .

ئارسم

(گژ .) . (ن .) . ١ـ هەڵامەت ؛ ئالامەت ؛ پەتا ؛ پەسیو ؛ پەسیڤ ؛ پەرسیو ؛ درم ؛ ئاهۆ ؛ دەمەنی ؛ ساڤ ؛ فرفینك ؛ مرك ؛ باهۆرە ؛ هەرسم ... ٢ـ ئووفە ؛ سەقاو ؛ مقاو ؛ مەقاو ... (هەڵامەتی ئاژەڵ) .

ئارسمیٚکەتن

(کژ .) . (چ . ، نس . : ئارسم + یٚ + کەتن) . هەڵامەت گرتن ؛ سەرمابوون ... (بـ . : هەڵامەت گرتن) .

ئارشل

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار[٢] + شل) . شۆربای ئارد ؛ لەپەئارد ...

ئارشڤێرش

(کس .) . ئالشڤێرش ؛ ئالوێڵ ؛ ئالووێر ؛ سەودا و مامەڵە ؛ کڕین و فرۆشتن ؛ ئاڵش وێرش ؛ ئاڵشت دان وستان ... (بـ . : ئالووێر) . ((تاجر ـ ئاغا چوو ئارشڤێرشی بکا)) (کوردۆ ، ل ١١٦) .

ئارشڤێرش کرن

(کس .) . (چ . ، تیێ . ، نس . : ئارشڤێرش + کرن) .
(ب . : ئالوویرکردن) .

ئارفرۆش

(کس .) . (ب . : ئاردفرۆش) .

ئارڤان

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار + ڤان) . ئازووخه ؛ ئازووقه ؛ زەخیرە ... (ئارد) . (ب . : ئاروان[1]) . ((ژ بـاژار دەرکـەت ، بالا خوه دایێ ، کۆ ڤایـه حەمالـەکی تەلیسککەک ئارڤان ل سەر پشتا وییه)) (زارگۆتن ، ل ٦٩) .

ئارڤانه

(ب . : ئاروان) .

ئارکان

(کس .) . ئـەدەب ؛ شـەرم ... (ب . : ئـەدەب ١ــ) .
بـێ~ = بێئـەدەب ؛ بێئارکـانی = بێئـەدەبی ...
((پەرێشان ـ خانمێ گۆتە مەعموود ـ پاشا : تو چ مەرێکی بێ دینی ؛ بێ ئینسافی ؛ بێ یۆلی ؛ بێ ئارکانی ...))
(زارگۆتن ، ل ٢٤٩) .

ئارکۆز

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار[1] + کۆز ٣ـ) . ١ـ خۆلەمێش ؛ خۆلەکەوە ... ٢ـ سووتوو ؛ سووتك ... (ب . : خۆلەمێش ؛ سووتوو) .

ئارکۆلڤان

(کچ ·) · (ن · ، نس · : ئار[1] + کۆل ٥ـ + ڤان) · (بـ · : توونچی) ·

ئارکۆلك[1]

(کژ ·) · (ن · ، نس · : ئار[1] + کۆل ٤ـ + ك) · (بـ · : ئاتەشکێش) ·

ئارکۆلك[2]

(کژ ·) · (ن · ، نس · : ئار[1] + کۆل ٣ـ + ك) · گڕی ئاگر ... (بـ · : گڕ) ·

ئارگا

(هـ ·) · (ن · ، نس · : ئار[1] + گا) · ئاگردان ؛ ئاورگ ... (بـ · : ئاگردان) ·

ئارگۆن

(ئن · ، نس · : ئار[1] + گۆن ٢ـ) · ئاگری ئاگرئاسا ؛ وەك ئاگر (ڕەنگ) ؛ سوور و گەش لە ڕەنگی ئاگر ...

ئارگووش

(کژ ·) · (ن ·) · (بـ · : کەروێشك) ·

ئارگوون

(کژ ·) · (بـ · : ئارکۆن) ·

ئارم

(ل ·) · (بـ · : ئارام) ·

ئارمانج

(كژ .) . (ن .) . (بـ . : ئامانج) . ((گەلەكی قایم بوو بۆ ب جیهـ ئینا وان ئارماجێد)) (خدر و خەلیل ، ل ١٣٥) . ((یەك ئارمانج * یەك رێزان * یەك رامان * خـەباتێ بكـی * ژ بۆ كوردستان)) (صەبری ، ل ٦٧) .

ئارمانجێ

ئەزموونی دەستڕاستی و لـە نیشاندان و ئـەنگێوەیی و پێكان لە ململانێ و پێشبڕكێ و كێبەركێی تفەنگ و تیر .

ئارمویش

(كژ .) . (ن .) . (بـ . : ئاوریشم) . ((پرچێ دەلالێ ، وەكی ئارمویشـێ نـەرم و دەلال ل سـەر بـالیفێ بژالـە بـوی ...)) (بامەرنی ، ل ٨٧) .

ئارمووش

(ن .) . (بـ . : ئاوریشـم) . ((ژنـان بـە مـێزەرێكی ئارمووشـی كۆمـك و كۆفی‌یـەكانیان بـە پۆیلـە و پلپلـە و سلسلەوە وەكو تیشكی ڕۆژ دەچریسكایەوە)) (ئەفسانە ، ل ١٢١) .

ئارنج

(ن .) . (بـ . : ئاخیە) .

ئارنگ

(ن .) . شەلكە و نەخۆشییەكی ئاژەڵە .

ئاروان[1]

(ن . ، نـــس . : ئـــار[2] + وان) . ئازووخـــه ؛ ئازووقـــه ؛ زەخيره ... (ئارد) . ئازووخەی ساڵێكی ئارد له ماڵدا . (بـ . : ئارڤان) .

ئاروان[2]

(بـ . : ئارەوانه[1]) .

ئاروانه

(ن . ، نس . : ئاروان + ە) . (بـ . : ئارەوانه[1] ؛ ئاروان[2]) .

ئاروان لۆك

(ن . ، نس . : ئاروان + لۆك ٢ـ) . وشتری نێری چوار ساڵان .

ئاروان وشتر

(ن . ، نس . : ئاروان + وشتر) . وشتری مێی چوار ساڵان .

ئاروێ

(ن .) . خەیار ؛ ئاروو ؛ هاروو ؛ هاروێ ... (بـ . : خەیار ؛ ئاروو) .

ئاروبالاً

(ل .) . (ن . ، نـــس . : ئـــارو + بـــالا) . شـــەویلكه ؛ لاشەویلاك ؛ شەویلاكه ... (بـ . : شەویلكه) .

ئاروشك

(كژ .) . (ن .) . پژمه ؛ پشمه ؛ بنژه ... (بـ . : پژمه) .

ئارۆ

(هـ .) . (ئلك . ، نس . : ئا ((ئەم)) + ڕۆ ((ڕۆژ))) . ئاڕۆ ؛ ئەمڕۆ ؛ ئەوڕۆ ؛ ئیمڕۆ ؛ ئیڕۆ ؛ ئەڤڕۆ ... (بـ . : ئەمڕۆ ؛ ئیمڕۆ) . ((ئەی ڕەسوول ئارۆ شەوفش پەروازدا * وه ناز و ئیعزاز كار تۆ ساز دا)) (مەولەوی ، ل ۹۹) . ((ئارۆ دیم بە چەم نازك ئەندامێ * ساوای تەن ئەراو تۆڵە نەمامێ)) (بێسارانی ، ل ۲٥) . ((مەن واتم : درود مەوانە ئارۆ * هەر ڕوكن و مەقام دوعای وێش دارۆ)) (هەمەوەند ، ل ١٤) . ((ئارۆ قیبلۆ مەن ، بە لەنجە و لارە * تەشریفش وە لای ، تۆ ئامان هارە)) (صەیدی ، ل ۲۰۰) ... پـ . : ئارۆ سەوایش پەنە كەرۆ = ئەمڕۆ سبەینێی پێ دەكا . ◊ ئارۆ ، ئارۆن = ئەمڕۆ ، ئەمڕۆیە . واتە ـ ئەمڕۆ ئەو ڕۆژەیە ، كە لێی دەترسای ؛ ئەمڕۆ ڕۆژی منە ...

ئارۆزیان

(چ . ، تێن .) . وروژان ؛ هوروژان ... (بـ . : وروژان) .

ئارۆك[1]

(كژ .) . (ن . ، نس . : ئار[2] + ۆك) . ١ـ جۆرە كفتەیێكی پانكەلەیە ، كە لە ساوەر یان گەنمەكوتاو دروست دەكرێ . ٢ـ ئاردكردنە ناو ڕۆنی داخكراو . تۆزێك ئاویش

دەكرێتە ناو ڕۆنەكە پێش داخ كردنی . ((میڤان ڕابوون سفرا پارێڤ و مەدخونی ئارۆك * هنەكان قەلوون دكێشاند ، هنا ژی گوەددا چیرۆك)) (مەمیٚ ئالان ، ل ١٤٤) .

ئارۆك[٢]

(كژ .) . (ئن .) . (ئار[٣] + ۆك) . گرینۆك ؛ بەقین ... (بـ . : گرینۆك) .

ئاروو[١]

(ن .) . خەیار ؛ هاروو ؛ ئارویٚ ؛ هارویٚ ... (بـ . : خەیار) . ((دانیشتییە لە بن توویٚ * ئارووی دەخوا بە چەقۆیٚ)) . (فۆلكلۆر ، ل ٥٩) ... پـ . : ئارووی بڕكێكن ، مێرووی كونێكن / ئارووی بڕكێكن ، ڕێویی كونێكن = واتە خاوەنی یەك ڕەگەز و ڕەچەڵەكن ... ئاروو بە بڕكێوە جوانە = مرۆ بە كەسوكار و خزم و ناسیاوانەوە سەنگی هەیە ... ◊ ئارووی بڕكێكن = یەك شتن ؛ لە ڕەچەڵەكێكن ؛ لە یەك ڕەگەزن ...

ئاروو[٢]

(ن .) . ئاڵوو ؛ هاڵوو ... (بـ . : ئاڵوو) .

ئاروو[٣]

(ل .) . (ن .) . ١ـ پووك ؛ پدوو ... (بـ . : پووك) . ٢ـ چەناگە ... (بـ . : چەناگە) .

ئاروو[٤]

(ن .) . مەڵاشوو ؛ ئاسمانەی دەم ... (ب . : ئارووهار) .

ئاروودە

(کڕ .) . (ب . : ئاڕوفتە) .

ئارووغ

قڕقێنە ؛ قرپ ... (ب . : قڕقێنە) .

ئارووهار

(ل .) . مەڵاشوو ؛ مەڵاشك ؛ ملاشك ... (ب . : ئاروو[٤]) .

ئارهان

(کڕ .) . (چ . ، تێن .) . برژانەوە ؛ سووتانەوە ؛ چووزانەوە ؛ کولانەوە ... ژان و ئێشی ئەندامی سووتاو . (ب . : برژانەوە) .

ئارهاندن

(کڕ .) . (چ . ، تێ) . چزاندن ؛ داخ کردن ... داغکردن بە ئاگر .

ئارهایی

(کڕ .) . (ن .) . ئێش و ئازارێکی هەمیشەییە لە ئەندامێکی لەشدا .

ئاريا

(كژ .) . (ن .) . ١ـ ڕق ؛ ڕك ؛ كين ؛ تووڕەيی ؛ قار ؛ هێس ... (بـ . : ڕك) . ((دەمێ عـەبدولڕەحمان ئاغـای (عەبدو) گولێ بوی گەلـەك كـەربێت وی ڤـە بون . ئاريـا رهـا نـاڤ چـاڤێت وی سـتوير بـو)) (بامـەرنی ، ل ٦٦) . ((عەبدولڕەحمان زور باشی پتر ئاريا گوت :)) (بامەرنی ، ل ٧٣) . ٢ـ خـەم ؛ غـەم ؛ دەردوخـەم ؛ كەسـەر ؛ كـەرب ... (بـ . : خەم) .

ئاريان[1]

(چ . ، تێـن) . دڵ تێـك چـوون ؛ دڵ تێك هـاڵان ؛ دڵ تێك هەڵاتن ؛ دڵ تێكەڵاتن ؛ دڵ بەيەكاهاتن ؛ دڵ شێوان ؛ دڵ هەڵشێوان ؛ شێوانی دڵ ؛ هێلنج دان ... دڵ تێك چوون و دڵ هەڵشێوان و هێڵنج دان لە خواردنەوە .

ئاريان[2]

(ژ .) . (تێن) . دوومەڵ و زيپكە لە لەش هاتن .

ئاری[1]

(كـژ .) . (ن . ، نـس .) . كۆمـەك ؛ كۆمـەگ ؛ يـاريدە ؛ يارمەتی ؛ ئاريكاری ؛ هاريكاری ؛ هاری ؛ ئالی ؛ ئاليكاری ... (بـ . : ئاريكاری) .

ئاری[2]

(ئن .) . نيشتەجێ . بەيەكجارەكی دامەزراو لە شوێنێك . × كۆچەر .

ئاری [٣]

(کڕ.) . (ن.) . خۆڵەمێش ؛ خەلەکەوە : مشکی : خۆلی ؛ بوولْ ... (بـ. : خۆڵەمێش) .

ئاری [٤]

(کڕ.) . (ن.) . بەزم ؛ حەشر ؛ گەڕ ؛ تەشقەڵە ؛ دەبە ؛ شڵتاغ ؛ شـڵتاغ ... ((مـادام تـە ئـەڤ شـۆرکر ، ئـەزێ ئارییەکە مەزن ب سـەرێ تـە دا بینـم)) (مـەمێ ئـالان ، ل ١٠٤) . ((زوو هەڕە ؛ ئەگەر ب کوشتنا برایێ من بەژی ، زینێ خەلاس کە ژ ڤـێ ئـاری و ڕەزلییـا هانـە)) (مـەمێ ئالان ، ل ١٣٦) .

ئاری [٥]

(ن) . لـە ئاسـەواری هـەرە دێرینـی میللەتـە هینـد و ئەوروپاییـەکاندا ، ئـەم میللەتانـە خۆیـان بـە (ئـاری) ناوبردووە ، کە واتای (ئادەمیزادی خاوەن مافی تـەواو) دەدات و بەمـە لـە میللـەتانی دراوسـێ ، یـان ژێردەسـتە خۆیان جیاکردووەتەوە . دواتر لە وشـەی (ئـاری)یـەوە ، گەلێك ناوی نەژاد و ڕەگەز و جوگرافی ڕۆنراوە . بەوێنـە هۆزی ماد بە خۆی وتووە (ئاریزانت) ... وشەی (ئێران)ی ئێستا لـە (ئاریـان)ەوە وەرگـیراوە کـە (ولاٌتـی ئـاری) دەگەیەنێ ...

ئاریباری

(کی.) . (ن. ، نس. : ئاری + باری ٣ـ) . ١ـ هەڵووژە ؛ هەڵووچە ؛ هەڵووچکە ؛ هەڵووجە ؛ زەردەلوو ، ئاڵووچە ؛

عەلووچە ؛ عەلووکە ... (بـ . : هـەڵووژە) . ٢ـ ئاڵووباڵوو ؛ بەلاڵووك ؛ هەلالووك ؛ هەلهەلووك ... (بـ . : بەلاڵووك) .

ئاریختێ

(ن .) . میراو ؛ میراڤ ... کەسێ کە دابەشکردنی ئاوی ئاودێرانی ئاوایی بە دەستە .

ئاریش

(ن .) . بیر ؛ هزر ؛ هۆش ؛ یاد ؛ بیراهی ... (بـ . : بیر[١]) .

ئاریشە

(ئن .) . چـەتوون ؛ چـەتن ؛ دژوار ؛ تـووش ؛ سـەخت ؛ زەحمەت ... (بـ . : دژوار) .

ئاریك

(ن .) . (کژ .) . میچ ؛ بن میچ ؛ بن بان ... (بـ . : بن میچ) .

ئاریکار

(ن . ، نس . : ئاری + کار) . ١ـ ئالیکـار ؛ هاریکـار ؛ یاریدەدەر ؛ یارمەتیدەر ... کیسێك دەستی کەسانی دی بگـرێ و لـە جێبـەجێکردنی کاریـاندا یارمـەتییان بـدا . ٢ـ (بـ . : ئـاجودان ١ و ٢) . ٣ـ پشـتیوان ؛ پشـتوڤان ؛ پشتەڤان ؛ پشتگر ... (بـ . : پشتیوان ١ـ) .

ئاریکاری

(ن . ، نس . : ئاری + کار + ی) . ١ـ ئالیکاری ؛ هاریکاری ؛ یاریدەدەری ؛ یارمەتیدەری ... کاری یارمەتیدان و هاریکاریکردن . ٢ـ پشتیوانی ؛ پشتۆڤانی ؛ پشتەڤانی ؛ پشتگری ... (بـ . : پشتیوانی) .

ئاریکاریخواستن

(چ ؛ ؛ نس . : ئاری + کار + ی + خواستن) . ١ـ خواستنی (ئالیکاریکردن ؛ هاریکاریکردن ؛ یاریدەدان ؛ یارمەتیدان ؛ کۆمەك کردن) . لە کەسێك . ٢ـ داوای (پشتیوانیکردن ؛ پشتۆڤانیکرن ؛ پشتەڤانیکرن ؛ پشتگریکردن) لە یەکێك .

ئاریکاریکردن

(چ . ، تیٚ . ، نس . : ئاری + کار + ی + کردن) . ١ـ ئالیکاریکردن ؛ هاریکاریکردن ؛ یاریدەدان ؛ یارمەتیدان ؛ کۆمەك کردن ؛ ئالیکردن ؛ ئاریکردن ... ڕەوتی یارمەتیدانی کەسێك یان کۆمەڵێك . ٢ـ پشتیوانیکردن ؛ پشتۆڤانیکرن ؛ پشتەڤانیکرن ؛ پشتگریکردن ... ڕەوتی پشتیوانی کردنی یەکێك یان کۆمەڵێك .

ئاریکرن

(کرٛ .) . (چ . ، تیٚ . ، نس . : ئاری + کرن) . (بـ . : ئاریکاریکردن) .

ئاریله

(ئـن .) . ژنانیلـه ؛ سـەرژنـانی ؛ پیـاوی ژنـانی ... پیاوێك خوو و ڕەوشت و هەڵسوكەوتی ژنانه بیٚ . (بـ . : ئاڵی) .

ئارین

(كـس .) . (رس . : ئـارات) . (چ . ، تـیٚ .) . زریكـان ؛ زریكـاندن ؛ قیـژان ؛ قیژانـدن ؛ زیڕانـدن ؛ زیقـاندن ؛ هاواركردن ... (بـ . : زریكاندن ؛ هاواركردن) .

ئارینۆك

(ن . ، نـس . : ئـاریٚ[٢] + نـۆك) . لەتكـەنۆك ؛ لەپـە ؛ نخۆشەر ...

ئارییایی

(ئـن . ، نـس . : ئـاری + ی + ایـی) . كەسـێك یـان میللەتێك ، كه بە ڕەگەز (ئاری) بیٚ .

ئاریٚ

١ـ (ئـ .) . ئا ؛ ئەریٚ ؛ ئادی ؛ ئەدی ؛ با ؛ بەڵیٚ ؛ هەریٚ ... (بـ . : (بـ . : ئـا[٢]) . ((ئـاریٚ بـه حـەدیـث و نـەصصی قورئـان * حوببـی وەتەنـه دەلیلـی ئیمـان)) (كۆیـی ، ل ١٩٦) . ((گەردشی چاوت قەراری عاشقی میسكین دەبا * ساحیری چاوبەستە ، ئـاریٚ ، دڵ دەكێشـیٚ دیـن دەبـا ؟)) (وەفایی ، ل ٣) . ((ئاریٚ تا پەی خەندەی صوبح جەبهەی ئەو)) (مەولەوی ، ل ٨٩) ... ٢ـ (ئـ . ، ئك .) . بۆ گومـان و باوەڕنـەكردن و سەرسـوڕمان : ئاهـا ؛ ئـەها ؛ تۆبڵێـی ؛

دەشێ ؛ ڕەنگە ؛ شایەتا ؛ لەوانەیە ؛ وێدەچێ ... ∴ مام هۆمەر بڕیاری داوە جارێکی دی ژن نەهێنێ . ئارێ ! ... (ئارێ) دەشێ دووپات بکرێتەوە و بوترێ (ئارێئارێ) ، کە ئەمەش دەبێتە هۆی پتر جەختکردنی مەبەست بۆ هەمان ئەو دوو مانایەی سەرەوە : ١ـ ((ڕووی دڵئارامم بەهەشتێکە لە ئەمکانی خلوود * ئارێ ئارێ عیشقی نەسلی ئادەمی بۆیە دەکا)) (سالم ، ل ١٩٦) . ((یار دڵی خوێنین و چاوی پڕ لە گریانی دەوێ * ئارێئارێ گوڵ لە باغان ئاوی بارانی دەوێ)) (نالی ، ل ٧٠١) ... ٢ـ ((چاوەکەت با (امکە !) خەط هات و بە من ڕوحمی نەکرد * ئارێ ئارێ مەردومی ئەو کیسە هەر دوون هیمەتە)) (وەفایی ، ل ١١٩) .

ئارێخ

(کژ .) . (ن .) . (بـ . : ئاخیە) .

ئارێزە

(د .) . (نبـ .) . (بـ . : کراوە ؛ ڤەکری) .

ئارێشاندن

(کژ .) . (چ . ، تێ .) . حەڕشاندن ؛ ڕووشاندن ... (بـ . : ڕووشاندن) .

ئارێنج

(کژ.) . (ن .) . دوومەڵ ؛ دمەڵ ؛ قوونار ؛ قونێر ؛ کوان ؛ کۆڤان ... دوومەڵی بن باخەڵ ؛ دوومەڵی بن هەنگڵ . ئەو دوومەڵەی لە بن باخەڵ دەردەچێ .

ئاڕا

(بـ . : ئاڕا[2]) .

ئاڕا[2]

(ع . : آراء) ، كـۆی (رأی)یـە . (ن .) . ئـاڕا[3] ؛ ڕا ؛ بـیر ؛ هـزر ؛ فكـر ... بـیروڕا و بۆچوونـی كەسـێك سـەبارەت كێشـەیێك . .:. لـە كۆبوونەوەكـەدا ئـاڕای جۆربـەجۆر ئاڵوگۆڕكران .

ئاڕاستە

(بـ . : ئاراستە) .

ئاڕاستەكردن

(بـ . : ئاراسـتەكردن) . (ئاراسـتەكردن ١ـ أ) : ((كەواتـە هـەر وەك گوتـت ، ئـەوا شـانی كەشـتی‌یەكە ئاڕاسـتەی ڕۆژئاوا دەكەمەوە)) (خـەندەلێو ، ل ١٧) . (ئاراسـتەكردن ١ـ ب) : بـە كـردەوە نایابـەكانیان مێـژووی وڵاتیـان نەخشـاندووە ... ڕەوتـی پێشـكەوتنیان بـۆ ئاڕاسـتە كردووە)) (خەندەلێو ، ل ٥٢) . (ئاراستەكردن ١ـ جـ) : ((لە تارمایی سـێ كەسـەكە ورد بـووەوە ، وای بـۆ دەهـات كـە قسـەكانیان ئاڕاسـتەی ئـەو دەكـەن)) (مـەم[2] ، ل ٢٠) . (ئاراستەكردن ٢ـ) . : ((مێژووناسـین ژیـری و وریـایی بـۆ پیاو زیاد دەكا و ئاڕاستەی ڕاوێژ و بیری ڕاستی دەكا)) (شەرەفنامە ، ل ١٠) .

ئاڕایش

(بـ . : ئارایش) .

ئاپایشت

(بـ . : ئارایشت) .

ئاپایشت دان

(بـ . : ئارایشت دان) .

ئاپایشتکەر

(ئارایشتکەر) .

ئاپایشت کردن

(بـ . : ئارایشت کردن) .

ئاپایشتگەر

(بـ . : ئارایشتگەری) .

ئاپایشتگەری

(بـ . : ئاپایشتگەری)

ئاپایش دان

(بـ . : ئارایش دان) .

ئاپایشکەر

(بـ . : ئارایشکەر) .

ئاپایش کردن

(بـ . : ئارایش کردن) .

ئاپایشگەر

(بـ . : ئارایشگەر)

ئارایشگەری

(بـ . : ئارایشگەری) .

ئارفتە

(بـ . : ئارۆفتە) .

ئارەفتە

(بـ . : ئارۆفتە) .

ئارۆفتە

(ئن .) . ئارفتە ؛ ئارەفتە ؛ رفتە ؛ ئارووده ... ١ـ پواو ؛ دارزاو ؛ دارزیو ؛ شر ؛ شرووڕ ... تەنراوێك كە لە كەڵك كەوتبێ و تان وپۆی دەرکەوتبێ . ٢ـ دارماو ؛ دارووخاو ؛ خاپوور ؛ وێران بوو ؛ نوغرۆبوو ؛ ڕۆچوو ؛ كاول ... بە دیوار یان خانووی داڕوو خاوی سەرەوژێر بوو دەوترێ . ٣ـ داوەشاو ؛ تێك شكاو ؛ پەك كەوتە ... لەكاركەوتنی ئەندامی لەشی مرۆ ... ((دڵ ئەمیرشەن جەلات ئەسیرە * چون تاوان كاران بەند زنجیرەن * ئامان صەد ئامان خاس نیگاش دارە * وەرنە ئارەفتەن زوو مبۆ پارە)) (مەولەوی ، ل ٤٠٠) .

ئارۆ

(بـ . : ئەمڕۆ ، ئارۆ) .

ئارپین

(بـ . : هارپین) .

ئاز[1]

(ئن .) . سەخت ؛ تووش ؛ زەحمەت ؛ دژوار ؛ چەتوون ... ((سلێمان خان ئەوێ ڕۆژێ بە ڕێنەکەوت ، ئێوارێ بانگی بەکر بەگی کوردی کرد ، گوتی : ـ بەکر بەگ من سبەینێ بۆ قەلاّی دمدم ، بۆ میوانیی خانۆی کورد دەچم ، بەلاّم ڕێگا ئاز و چەتوونە و شارەزاش نیم ، دەبێ لەگەلّم بچی و ڕێبەرێم بکەی)) (دمدم ، ل ١٠٤) .

ئاز[2]

(ئن .) . ١ـ ساخ ؛ ساغ ؛ نەشکاو ؛ باش ؛ چاك ... × نەخۆش ؛ شکاو ؛ عەیبدار ... ((تا ڕۆژێك شەیتان خۆی گۆڕی و لە بیچم و تەرزی بزیشكدا هاتە لای زەهاك و پێی گوت : چاری ماری سەرشانت هەر مێشکی لاوانە . ئەگەر بێتو هەموو ڕۆژێ بە مێشکی تازە و گەرماوگەرم بیان هەنوی ، ئیتر هەر یەکاویەکە و بە ئامان و زامان چاکت دەکاتەوە و وەك گوێزی ئازت لێ دێتەوە)) (شەرەفنامە ، ل ٢٦) ... ٢ـ ڕاست ؛ ڕاستگۆ ؛ ڕاستبێژ ؛ درۆنەکەر ... مرۆی ساغ و ڕاست و بێ فڕوفێلّ ...

ئاز[3]

(ب . : ئازا[1] ١ـ) .

ئاز[4]

(ج .) . (ب . : ئەو[1]) .

ئاز[5]

(ئن .) . بەتەماع ؛ تەماعکار ؛ چاوبرسی ؛ چاڤ برچی ؛ چـاوچنۆك ؛ چاوتێرنـەخۆر ؛ هەڵپەکـەر ... لـە پێنـاوی دەستخستنی ماڵدا .

ئاز[6]

(ن .) . زیپکـەی شـیری . ئـەو چینچـك و زیپکانـەی لـە ڕووی منداڵی شیرەخۆرە دێن .

ئاز[7]

(ن .) ، (ل .) . ١ـ هێز ؛ توانا ؛ وزە ... ئـاز لـە تێـی نەماگە . ٢ـ هەڕەت ... دەمی پتەوبوون و تێگەیشتن ... ... لە ئازی لاویدا ... هاوین ئازی میوەیە ...

ئاز[8]

(ن .) . (د .) . نەوە ؛ وەچە ؛ بەرە ؛ تیرە ...

ئازا[1]

(ئـن .) . ١ـ بوێـر ؛ بەجـەرگ ؛ جـامێر ؛ جوامـێر ؛ جەسوور ؛ دلاوەر ؛ دلێر ؛ گەڕناس ؛ نـەترس ؛ ئـەگیت ؛ مێرخاس ؛ ڕەشید ؛ مـەرد ... (ئست . : ئـەزامی) . مرۆی مەرد و بوێر لە ژیان و کـاری ڕۆژانـە و جـەنگ و شـەڕدا ... یـاخود گیـانداری چاونـەترس و دڕ ... ((نییـە دەخلّـم لـە شانامە و مـەصافی ، غـەیری ئـەم نوکتـە * کـە کوشـتەی بەندی تۆیە هەر کەسیّ ئازاد و ئازا بیّ)) (نالی ، ل ٥٩٨) .

((لە پێشا خاکی مە لانەی پڵنگ و شێری ئازا بوو * ئەمێستا مار و مێروو ، گورگ و ڕێوی لێی دەکەن سەیران)) (کۆیی ، ل ٩١) . ((ماندووی سەرخەوێك بشکێنە لە لام * ئێشکت ئەگرم ، مەترسە ئازام)) (پیرەمێرد ، ل ٤٢١) . ((گەلێکی وا ئازا و سەربەست * بە باوەڕی ئازادی مەست)) (گۆران ، ل ٢٣٨) . ((بەختیاری بۆ کەسێکە خۆی لەبیرچێ بۆ گەلی * دانەنیشێ ، تێبکۆشێ ، مەرد و ئازا هەڵکەوێ)) (ئیحسان ، ل ٢٠) . ((ئەو پەرچەمە پەرێشانەی * بە وێنەی دوو هەڵۆی ئازا کە دەڕوانێ * ڕاست لانەی دڵی پێ دەزانێ)) (بیمار ، ل ١٩) ... ئازا گۆ و ئازا مەیدان ، واتا هەی لە گوتندا ئازا ، ئەوە مەیدان ... بۆ هاندانی یەکێك دەوترێت ، کە بە قسە تەواو بێت و لە کرداردا سست بێت ... ٢ــ مت . : چاپووك ؛ چالاك ؛ چوست ؛ بەتاو ؛ بەگوڕ ؛ خوشڕەو ؛ خێرا ؛ گورج ؛ توند ؛ پتەو ؛ پەیت ... (ئست . : ئازوو ؛ ئاسوو) . مرۆ یان گیانداری بەکار و لەش سووك لە بەجێهێنانی کاردا ∴ ... شیروان ئازا کەوتە ڕێ و دەمەو نیوەڕۆ گەیشتەوە گوندەکەی خۆیان ... بۆرە ئازا خۆی گەیاندە نێچیرەکە ...

ئازا[٢]

(کڕ.) . (ئن .) . (ب . : ئازاد) . ((تو دهونی عەمرێ ڕەنگین * ب دلێ شا ، فکرێ ئازا)) (شکۆ ، ل ١٩) . ((ئو ل ورا ما ئازا و هێسا * وی وەختەکێ نەدی زۆر زختیا ئاغا)) (جەلالی ، ل ٢٦) .

ئازا[3]

(ئن .) . ١ـ بەكاكڵ ؛ ساغ ؛ ساخڵەم ؛ بێخەوش ؛ بێعەیب ... × پووت ؛ پووچ ؛ پووچەڵ ... گوێزی ~ = گوێزی ئازا ئەوەیە بە کاکڵ بێ و کاکڵەکەی بە ئاسانی دەربێت و توێکڵ تەنك بێ . ◊ وەك گوێزی ~ یە = واتە ساغ و بێخەوشە . ٢ـ (بـ . : ئاز[2] ١ـ) .

ئازا[4]

(ل .) . (ئن . ، نس . : ئاز[3] = هێز + ا) . بەهێز ؛ بەتوانا ...

ئازا[5]

(ن .) . (ع . : اعضاء) . ئەندام ، ئەعزا ... ئەندامی لەش . کورد ئەم وشەیەی لە قاڵبی کۆوە وەرگرتووە ، کەچی بۆ تاك بەکاری دێنێ . کاتێك کۆیدەکاتەوە ، وشەی وەك (هەموو ، گشت ...)ی دەخاتە پێش : (هەموو ئازام ؛ گشت ئازای ...) . ((دەستێکی خستبووە سەر مشتوی خەنجەرەکەی ، هەموو لەشی ئەجووڵایەوە ، هەروا خوێن لە هەموو ئازای ئەباری)) (لە خەوما ، ل ٤٨) . ((هەر ئازام پەی وێش شین و زاریشەن * لاڵە و ناڵەی سەخت زام کاریشەن)) (مەولەوی ، ل ٣٣٧) . ((بروسکەییێکی ئازاری تر لە باڵێوە بەرەو هەموو ئازای ئەندامی کەوتە گەشت)) (ڕەئووف ، ل ٤١) . ((... گرتیان و بە پێلەقە ئازای ئەندامیان شکاند)) (هەتاو ، ل ٢٨) . ((گشت ئازای بەدەنێی * لەتلەت و کون بووە)) (قوباد ، ل ١٠٥) .

ئازاب

(ن .) . (ع . ، عذاب) . (بـ . : ڕەنج) . ((ڕۆڵە ، میرمەم ، گیانی گیانانە ! * ئازابی خۆمت لێ حەلاڵ بێ دەگەڵ شیری هۆردك مەمکانە * مەچۆ شاری جزیرێ ، شارێکی بەد قەدەمە ، ویسراعەتی گەلێك گرانە)) (تحفە ، ب ١ ، ل ٢٥٣) .

ئازابوون[١]

(چ . ، تێن . ، نس . : ئازا[١] + بوون) . ١ـ بەجەرگ بوون ؛ جەسووربوون ... مرۆییێك یان گیاندارێك لە سەرەتادا ئازانەبووە و دوایی ئازا بووە . ٢ـ مت . : مرۆییێك یان گیاندارێك لە پێشدا گورج وگۆڵ نەبووە و دواتر توندی و پتەوی و خێرایی پەیداکردووە .

ئازابوون[٢]

(کژ .) . (چ . ، تێن . ، نس . : ئاز[٢]ا + بوون) . . (بـ . : ئازادبوون) . ((پێرێ لێ مەتا مابوو ، دل لێ شابوو *چاخێ دەست و لنگێ وی ژ پێچەکی ئازابوو)) (چریکە ، ل ١٩) . ((دەبە ڕابوون تەڤ مەشییان * ئازابوون خوەرا گەرییان)) (چاچانی ، ل ١٩) ... (کنج .) . (بـ . : خۆش بوون) . : مت . : ((دایکی بەنگینە دەڵێ : ڕۆڵە ، لە شیری دایکی خۆت گەردنت ئازا بێ دەست لە ئاغایە خۆت هەڵناگری !)) (تحفە ، ب ١ ، ل ٢٥٤) .

ئازاپ

(کس .) . (بـ . : ئازەب ؛ عازەب) .

ئازاپی

(کس .) . (بـ . : ئازەبی ؛ عازەبی) .

ئازاتی

(بـ . : ئازایەتی) .

ئازاد

(ئن .) . (ئست . : ئازاتە ؛ پە . : ئازات) . ١ـ ڕزگار ؛ سەربەست ؛ سەربەخۆ ... أ ـ یەکێك بەند و دیل و ئێخسیری یەکێکی دی یان شتێك نەبێ : ((لە بەهەشتا بە یادی تۆ شادم * بە تەماشای فریشتە ئازادم)) (پیرەمێرد ، ل ١٦٣) . ((دەر لە حظە پدەر جە بەند بی ئازاد * وێم دەست بە قەدەم (سید الامجاد))) (هەمەوەند ، ل ١٧) . ((د باغێ لەفظ و مەعنایێ * (شخن) من سەروی ئازادە)) (جزیری ، ٥٦٤) . ((سا دەی وەجامێ دڵم بکەر شاد * بەڵکو بۆ یاروو بەزمێ وە ئازاد)) (مەولەوی ، ل ٤٧٦) ... ب ـ میللەتێك یان وڵاتێك لە ژێر دەستی بێگانەدا نەبێ و خۆی حوکمی خۆی بکا ، واتە سەربەخۆ بێ : ((کاتێ جەژن ئەکەم بگەم بە مراد * میللەتم شاد بێت ، نیشتمان ئازاد)) (بێکەس ، ل ٢٣٣) ... ٢ـ ڕاهی ؛ سەربەست ؛ ئاواڵە ، ئاوەڵا ، واڵا ، وازە ... أ ـ ئافرەتێك ڕووی خۆی دانەپۆشێ و شەرم لە پیاوان نەکا . ب ـ هەر کەسێك لە

هەڵسوکەوت و مامەڵەی لەگەڵ خەڵکیدا شەرم نەکا و والا و کراوە بێ . ٣ـ بێتاوان ، بێگوناە : بێسووچ ؛ بێخەتا ...

ئازادار

(کڕ .) . (بـ . : ئازادکەر) . ((لێ تو کیدەرێی ، ئازادارێ من * ئەز تە کو بگەریم ، ڕۆنایا من)) (چریکە ، ل ١٢٢) .

ئازادانە

(ئن . ، ئك . ، نس . : ئازاد + انە) . ١ـ بەئازادی ؛ بەسەربەستی ؛ بەڕزگاری ؛ بەسەربەخۆیی ... ژیان و کار و کردەوەیێك ئازادی و سەربەستی تێدا بێ . ((... تۆ ئەڵێیت من بەزەییم بە تەڕی بێگوناها دێتەوە ، بەلاَ من بەزەییم بە تەڕ و وشکا دێتەوە و هەردووکیان بە بێ تاوان و بە شایانی ژیانێکی ئازادانەی پڕ دڵنیایی و سەربەرزی و خۆشی ئەزانم)) (ژانی گەل ، ل ٢١٨) . ((دەستی ئەوتۆ هەیە ... دەرفەت بەوەندە گۆڕانەش نادا کاری ئازادانەی خۆی بکا ...)) (مەسعوود ، ل ٢٤) . ٢ـ سەربەستانە ... بە چەشنی کەسێکی ئازاد و سەربەست ∴ نەشمیل ئازادانە هەنگاوی دەنا ، دەتوت پێشمەرگەیە .

ئازادەگی

(ف .) . (بـ . : ئازادی ؛ سەربەستی) . ((ئەگەر ئازادەگییەك بێ لە عەدەمدا * بۆمان چی هەیە غەیری بەپێچی پەلەپەل داوی حەیات)) (مەحوی ، ل ٦٤) .

ئازادبوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئازاد + بوون) . ١- ڕزگاربوون ؛ سەربەست بوون ؛ سەربەخۆبوون ؛ خۆیبوون ؛ بەربوون ؛ بەرەڵاّبوون ؛ ڕەهابوون ؛ قوتاربوون ... ا ـ یەکێك لە بەندی و دیلی و ئێخسیری ڕزگاری بووبیّ ، یاخود لە زیندان بەربووبیّ : ((منیش دەروونم شاد بیّ * ملم لە بەند ئازاد بیّ)) (گۆران ، ل ١٠٥) . ((لە ستەم و جەور و بێگار * لە قەدەغە و ئەشکەنجە و دار * ئازاد ئەبم * پاش دڵتەنگی دڵشاد ئەبم)) (گۆران ، ل ٢٤٨) . ب ـ میللەتێك یان ولاّتێك لە ژێردەستی بێگانە ڕزگاری بووبیّ : ((بێنە جووڵەجووڵ با ڕۆحیان شاد بیّ * پێی میللەتەکەم لە بەند ئازادبیّ)) (پیرەمێرد ، ل ٣٤٧) . ٢- ڕاهیبوون ؛ سەربەست بوون ؛ ئاوەڵاّبوون ... ئافرەتێك یان هەر کەسێك لە نەریتی کۆن و شەرم لە خەڵك کردن و گیرۆدەیی ڕاهیبووبیّ : ∴ ئەگەر چەند جارێك کچەکەت بەریتە نێو کۆڕ و برادەران لەو شەرمە ئازاد دەبیّ .

ئازادخوا

(بـ . : ئازادیخوان) .

ئازادخواه

(بـ . : ئازادیخوان) .

ئازادکەر

(نك . ، نس . : ئازاد + کەر) . ڕزگارکەر ... بەرەڵاّکەر ... قوتارکەر ... ١- کەسێك یەکێك لە بەندی و دیلی و

ئێخسیری ڕزگار بکا ، یاخود لە بەندیخانەی بەڕەڵڵا بکا .
٢ـ کەسێك یان کۆمەڵێك یان پارتێك یان لەشکر و سوپاییێك میللەت یان نیشتمان لە ژێردەستی ڕزگار بکا : ((نەسرین بە سەربەرزییەکەوە پێی وت : کە وا هەردوو کوڕەکەی لە لەشکری ئازادکەری نیشتمان‌دان)) (ژانی گەل ، ل ١٧٠) . ٢- ڕاهی‌کەر ؛ ئاواڵەکەر ... کەسێك یان ڕێکخراوێك ، هەر کەسێك لە نەریتی کۆن و کێشەی نابەجێ ڕاهی بکا ... (بـ . : ئازادار) .

ئازادکراو

(بـ . : ڕزگارکراو) . ((خەڵکەکەش بە چاوی خۆزگە و ئومێد و ئێرەیی‌یەوە دەیانڕوانی‌یە مەلە ئازادکراوەکان)) (باڵندەکان ، ل ٦٣) .

ئازادکردن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئازاد + کردن) . ١ـ ڕزگارکردن ؛ سەربەستکردن ؛ سەربەخۆکردن ؛ بەردان ؛ بەرەڵڵاکردن ؛ ڕەهاکردن ؛ قوتارکردن ... أ ـ ڕزگارکردنی یەکێك لە بەندی و دیلی و و ئێخسیری ، یاخود لە زیندان بەردانی . ب ـ ڕزگارکردنی میللەتێك یان وڵاتێك لە ژێردەستی بێگانە : ((بەشێکی دەستەی دوژمنانی نیشتمانە ... ئەوی کەشیان بەرەی بزووتنەوەی ئازادکردنی نیشتمانی‌یە)) (ژانی گەل ، ل ١٦٦) . ٢ـ ڕاهی‌کردن ؛ سەربەستکردن ؛ ئاواڵەکردن ؛ ئاوەڵەکردن ... ئافرەتێك

یان هەر كەسێك لە نەریتی كۆن و شەرم لە خەڵك كردن و گیرۆدەیی ڕاهیكردن : ∴ ئەگەر چەند جارێك كچەكەت بەریتە نێو كۆڕ و برادەران لەو شەرمە ئازادی دەكەی . ٣ـ لێخۆشبوون : عافووكردن ؛ عەفووكردن ؛ لێبووردن ... بەخشین لە هەڵە و گوناه (بـ . : ئازاكردن[٢] ؛ ئازاكرن : ئازایی[٢]) . : ((پاش نوێژ ... هەر كەس كە دەستی یەكێكی تر ماچ ئەكا پێی ئەڵێ : گەردنم ئازاكە)) (سەججادی ، ل ٤٤) . ٤ـ مت . : تەلاقدان : بەرەڵڵاكردنی ژن و وازهێنان لێی .

ئازادی

(نو . ، نس . : ئازاد + ی) . (پە . : ئازاتیە) . ڕزگاری ؛ سەربەستی ؛ سەربەخۆیی ؛ ئازاهی ؛ ئازایی ؛ ئازادەگی ... بەندە و كوێلە نەبوون ؛ ژێردەستەی كەس نەبوون ؛ جڵەو بەدەست خۆوە بوون ... : ((داری ئازادی بە خوێن ئاو نەدرێ قەت بەر ناگرێ * سەربەخۆیی بێ فیداكاری ئەبەد سەرناگرێ)) (بێكەس ، ل ٨٢) . ((هەموو عالەم لە دووی ئازادی وێڵە بۆچی من وەك شێت * كەمەندی زوڵفت لە ئەستۆی خۆم خەم و ببمە كەری ژێر بار)) (پیرەمێرد ، ل ٢١٨) . (كێ وا : لە ژێر زنجیرا * ئازادی هات بە بیرا)) (گۆران ، ل ٨٥) . ((ئاماد ، وەهار ، وەهار شادی * بۆی عەتر نەسیم غونچەی ئازادی)) (مەولەوی ، ل ٣٨) . ... ~ ی بیر ؛ ~ ی قەڵەم ؛ ~ ی ڕامیاری ...

ئازادیخوا

(نـك . ، ئنـك .) . (بــ . : ئــازادیخوان) . ((مــەرگ بــۆ ئیمپریالیســت . ئــەی بێگانــە بــۆ دەرەوە . بــا بڕووخێــت نۆکەرانی کۆمپانییەکانی نەوت . بژی گەلانی ئازادیخوای جیــهان . بــا ببووژێتــەوە ولاّتـــی ئــازاد و میللــەتێکی بەختیار)) (هیچ ، ل ٢٢٤) .

ئازادیخواز

(نك . ، ئنك . ، نس . : ئازاد + ی + خواز ((خواستن))) . ئازادیخوا ؛ ئازادخوا ؛ ئازادخواه ؛ ئازادخوەز ؛ ئازاخوەز ؛ ڕزگــاریخواز ... داواکــاری سەربەســتی ... کەســـێ ، کۆمــەڵێ ، میللــەتێ مــەیل و ئــارەزووی ئــازادی هــەبێ ، یــاخود لــە پێنــاوی بیروبــاروەڕی ئــازادی و وەدیهێنــانی ئازادیدا خەبات بکا : ((ئــازادیخواز ! گــری .. گــری .. * کەوتە ژێر پێی درنج ، پەری)) (گۆران ، ل ٢٣٦) .

ئازادیخوازانە

(ئــن . ، ئــك . ، نــس . : ئــازاد + ی + خــواز + انــە) . ڕزگاریخوازانە ؛ سەربەستیخوازانە ... ١ـ (ئن .) : ژیــان و کــار و کــردەوە و شــتێکی پێوەنــدی بــە ئازادیخوازییــەوە هـــەبێ ∴ کـــورد ژیـــانێکی ئازادیخوازانـــەی دەوێ . بەدەمەتــەقێی ئازادیخوازانــە گــەلێك کێشــە چارەســەر دەکــرێ . بــیروڕای ئازادیخوازانــە لــە نــاو گــەلدا تــەواو

بڵاوبووەتــەوە . مێــژووی بزووتنــەوەی ئــازادیخوازای نەتــەوەی کــورد زۆر کۆنــە ... ٢ــ (ئـك .) : بەچەشــنی ئــازادیخوازان ؛ وەك کەســانێك کــە ئازادییــان دەوێ : ∴ بلێسە ئازادیخوازانە بیر دەکاتــەوە . کــورد ئازادیخوازانــە دەڕوانێتە چارەسەرکردنی کێشەکانی .

ئازادیخوازی

(نو . ، نس . : ئازاد + ی + خواز + ی) . ڕزگاریخوازی ؛ داواکــاریی سەربەســتی ؛ مــەیل و ئــارەزووکردنی ئــازادی ؛ لایــەنی ئــازادی گرتــن ؛ تــەرەفداری ئــازادی ؛ خــەبات و تێکۆشــان لــەپێناوی ئــازادی و ڕزگــاری و سەربەستی‌دا : ((زاهیدی ... بە پشتیوانی ئیمپریالیزمی ئینگلیس و ئەمریکا توانــی جووولانــەوەی ئازادیخوازیی پەرەگرتوو و بەربلاوی ئێران سەرکوت بکا .)) (هێمن ، ل ٤١) .

ئازار[١]

(ن .) . (پھ . : ئازار) . ١ــ ئێش ؛ ژان ... ئێــش و ژانــی ئەندامی لەش بە هۆی نەخۆشی و برینداربییەوە : ((سەری کاکە مەمی دەگرت ، داینا لەسەر ڕانیە * دەلێ : ڕۆڵــە ، بەقوربانت بم کوێت دێشــێ ئــازارت چیــە ؟ * ڕۆڵــە چاکــە بابت ئازارت بزانێ)) (تحفە ، ب ١ ، ل ٢٤١) . ((بروسکەی ئازاری باڵی بە هەموو لەشیدا پەرش بۆوە)) (ڕەئووف ، ل ٤٠) ... ٢ــ جەزرەبــە ؛ ســزا ... ئێــش و ژانــی ئــەنجامی

شتێکی ئازاردەر ، وەك : گەستن ؛ لێدان ؛ کەوتن ... : ((ئەو کوردانەی کە چەند مانگێ لەوە پێش لەشکری ئێرانێ ئازار و چەرمەسەرییێکی زۆریان دابوونێ ...)) (دمدم ، ل ٢٦١) . ((دەم دەم کە دەکا زاری پڕ ئازاری بە غونچە * بۆ دەعووەتی ماچی لەبە گۆیا دەمی نادا)) (نالی ، ل ٨٤) . ٣- ئەزیەت ؛ ئەزێت ؛ عەزیەت ، عەزێت ؛ ڕەنج ؛ تەقەلا ؛ کۆشش ؛ هەوڵ ، وەزەن ... ئێش و ژانێکی مرۆ پاش کارکردن و ماندووبوون هەستی پێ دەکا . ٤- پەژارە ؛ خەم ؛ خەفەت ؛ تالأو ؛ دەردەسەری ؛ ناخۆشی ... ئێش و ژانی دەروونی : ((کوشتەی نازی خۆت زۆر مەدە ئازار * زولفت نەبێتە پەرژینی ڕوخسار)) (پێرەمێرد ، ل١٧٠) . ((محنەت و جەورا حەبیبێ * قەهر و ئازارا ڕەقیبێ)) (جزیری ، ل ٣٤٧) . تب . : زۆر جار لەگەڵ وشەی (ئازار)دا ، وشەی (ئێش ؛ ژان ؛ خەم ؛ دەرد ...)) دێت و دەوترێت : (ئێش‌وئازار ؛ ژان‌وئازار ؛ خەم‌وئازار ؛ دەردوئازار ...) ، وەك : ((نازانم چۆتە کام دێ ، کام هەوار * چۆن منی جێهێشت بە ئێش‌وئازار)) (بەختیار ، ل ١٦٤) . ((ژان و ئازار پتر شالأویان بۆ ژنە هێنا ...)) (ژانی گەل ، ل ١١) . ((لە دنیای بێ بنی غەمدام ؛ سەرم سوڕماوە لەم کارە * کە دڵداری و شەرابی مەستی بۆ من دەرد و ئازارە)) (ئیحسان ، ل ١٢) ... ~ ی دڵ ؛ ~ ی گیان ؛ ~ ی دنیا ... (بپرسن لەو دڵەی نۆشی خەم و ئازاری دنیایە بپرسن لەو دڵەی ڕشتی لە فرمێسك

خوێنی دەریایە)) (ئیحسان ، ل ١٦) ... بە ~ = بەژان ؛ بەئێش ...

ئازار[٢]

(ن .) ١ــ ئاهۆ ؛ پەتا ؛ درم ... نەخۆشیی گیرۆ ؛ نەخۆشیی ئادەمیزاد کە زوو تەشەنە دەکا و خەڵك زۆر دەکوژێ ، وەك : کۆلێرا ، تاعوون ... ∴ ئازار کەوتووەتە وڵاتەوە . ٢ــ دەرد ؛ قڕ ... ∴ مریشکەکان ئازاریان تێکەوتووە .

ئازار[٣]

(کژ .) . (ن .) . ١ــ گریە ؛ کورك ؛ کورکە ... ٢ــ پرتەوبۆڵە ؛ هاوار ؛ قیژە ...

ئازار[٤]

(بـ . : ئادار) .

ئازاراوی

(ئن . ، نس . : ئازار + اوی) . (بـ . : ئێشاوی) . ((دوای حەوت ساڵی ئازاراوی * شەوی ماتەم و خەماوی)) (کامەران ، ل ٤٣) . ((ڕووداوی ناخۆش و پڕ بیرەوەریی ئازاراویی ڕابوردوو وەك پوورە هەنگ ورووژابوون)) (ژانی گەل ، ل ٧) .

ئازارپیٚگەیاندن

(چ . ، تیٚ . ، نس . : ئازار + پیٚ + گەیاندن) . (بـ . : ئازاردان) .

ئازارپیٚگەیشتن

(چ . ، تیٚن . ، نس . : ئازار + پیٚ + گەیشتن) . (بـ . : ئازارگەیشتن) .

ئازارچیٚژان

(چ . ، تیٚن . ، نس . : ئازار + چیٚژان) . (بـ . : ئازارخواردن) . ((ئیٚستا فرمیٚسکی خویٚنین ئەریٚژم * ئازاری زامی دەروون ئەچیٚژم)) (ژیر ، ل ٩٣) .

ئازارخواردن

(چ . ، تیٚن . : نس . : ئازار + خواردن) . هەست بە ئازارکردن ؛ هەست بە ئیٚش‌کردن ؛ هەست بە ژان‌کردن ؛ ئەزیەت‌خواردن ؛ عەزیەت‌خواردن ؛ عەزیٚت‌خواردن ؛ سزاخواردن ؛ خەفەت‌خواردن ؛ ئازارچیٚژان ... هەست بە ئازار و ئیٚش کردن چ لە ریٚی ئەشکەنجە و لیٚدان و چ بە تەنگپیٚهەڵچنین و چ بە قسە و چ بە هەر شتیٚکی دی .

ئازاردار

(ئن . ، نس . : ئازار[1] + دار) . ١ـ ئیٚشدار ؛ ژاندار ؛ خەفەتدار ؛ خەمدار ... کەسیٚك ئیٚش و ژان یاخود خەم و

خەفەتی هەبێ ((هارەی مێخەکبەن ، شەو لە خاوم کرد * من چۆن ئازاردار ، ئەڵهای ئاوم کرد)) (زامدار ، ل ٥٩) . ٢- بەئازار ؛ بەئێش ، بەژان ... هەر شتێك بە ئێش و ئازار بێت .

ئازاردان

(ژ . ، تێ . ، نس . : ئازار[١] + دان) . ئازراندن ؛ ئازارپێگەیاندن ؛ ئێشپێگەیاندن ؛ ئەزیەتدان ؛ ئەزێتدان ؛ عەزیەتدان ؛ عەزێتدان ؛ سزادان ... خەفەت کردنە دڵ ... ئێش گەیاندن بە کەسێك چ بە ئەشکەنجە و لێدان ، چ بە تەنگ پێهەڵچنین و چ بە قسە و چ بە هەر شتێکی دی . ((ئەوی سرتەشی لێوە بێ ، بڵێ هەژارم ، چم نیە ، کە سەربازان وای وەبەر کوتەك و قامچیان دەدەن ئیدی جارێکی دی بە خۆیدا نەیەتەوە ، ژنان ڕیسوا دەکەن ، منداڵان دەکوژن ، پیر و کەنەفتان ئازاردەدەن ...)) (دمدم ، ل ٥٥) . ((شاعیرێك ... لە یەکەم گرتنییەوە تا ئازاردانی ، هەڵواسینی ، تا پرس و لێکۆڵینەوە ... ئەو زەردەخەنەیەی لەسەر لێوەکانی نەخش بوو تا تروسکایی لە ژیانیا ما نەکوژایەوە)) (مستەفا ، ل ١٣٥) . ((ئەوانەی بەندیخانەشیان بەدەستە لام وایە هەر بۆ تۆقاندن و ئازاردانی خەڵك دایانناوە)) (ژانی گەل ، ل ٩٢) . ((پۆلیس کە دەستی وە من ڕانەگەیشت کەوتە ئازاردانی بابم))

(هێمن ، ل ٤١) . ((پەلە پەل پەی زەوق زامیٚ وەتیرت * ئازاردابۆ تای زولف زنجیرت)) (مەولەوی ، ل ٧) .

ئازاردەر

(نک . ، نس . : ئازار[١] + دەر) . ئازارپیٚگەیێن ؛ ئێشپیٚگەیێن ؛ ئەزیەتدەر ؛ عەزیەتدەر ؛ عەزێتدەر ؛ سزادەر ... کەسێك یان شتێك ، کە مایەی گەیاندنی هەر جۆرە ئێش و ئازارێك بیٚ . ((هێندیٚ جار هەڵدەکەویٚ کە مرۆڤ لە خەمدا کەیف دەکا و بۆ خۆی دەیکاتە یارییەکی ئازاردەر کە خوێنی دڵ دەخواتەوە)) (دایك ، ل ٣٢٠) .

ئازاردراو

(نب . ، ئنب . ، نس . : ئازار١ + د + ر + ا + و) . ئازارپیٚگەیەندراو ؛ ئێشپیٚگەیەندراو ؛ ئەزیەتدراو ؛ ئەزێتدراو ؛ عەزیەتدراو ؛ عەزێتدراو ؛ سزادراو ؛ ڕەنجێنراو ؛ دڵ ڕەنجێنراو ؛ دڵ پڕ لە ژان کراو ... کەسێك ئەزیەت درابیٚ و ئازاری پیٚگەیندرابیٚ ، یان دڵی ڕەنجێنرابیٚ و دڵ پڕ لە ژان کرابیٚ .

ئازاردیدە

(ئن . ، نس . : ئازار[١] + دیدە ((چاو))) . کەسێك ئێش و ئازار و مەینەتی چەشتبیٚ ، واتە بە چاوی خۆی بینیبیٚ .

((لە شەقامی ڕەشیدا سەدان گەنجی خوێن گەرم و پیری ئازاردیدە ئاڵۆز و خرۆشاو ، دەماری گەردنیان خوێنی تێزابوو)) (هیچ ، ل ٢٢٤) .

ئازارسی

(سن .) . (ن . ، نس . : ئازار[١] + سی) . ئازاری سی ؛ دەردەباریكە ؛ سیل ؛ دیق ؛ دیق وسیل ... (بـ . : سیل) .

ئازارگەیشتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئازار[١] + گەیشتن) . ئازارپێگەیشتن ؛ ئێش پێگەیشتن ؛ ئێش گەیشتن ؛ ئەزیەت پێگەیشتن ؛ ئەزێت پێگەیشتن ؛ ئەزیەت گەیشتن ؛ ئەزێت گەیشتن ؛ عەزیەت پێگەیشتن ، عەزێت گەیشتن ... پەیدابوونی ئێش لە لەش یان دەروونی كەسێكدا . ((فەن و فێڵت كەوتە دوو ئەی چەرخ لە لام ئابرووت تكا * بۆیە بەرزت كردمەوە بم خەیت و ئازارم بگا)) (پیرەمێرد ، ل ٢٩٠) .

ئازاكە

(ل .) . (ن .) . جۆرە چێشتێكە لە ڕووەكی ئازیكە (بـ . : ئازیكە) و هەویرترش دروست دەكرێ .

ئازاکردە

(ل .) . (بـ . : ئازادکردن) .

ئازاکردن[1]

(چ . ، تێ . ، نس . : ئازا + کـردن) . ١ــ پەلـەکردن ؛ خێرایی‌کردن ؛ تالووکەکردن ؛ لـەزکرن ... گورج‌وگۆڵـی لـە راپەڕاندنی کارێکدا ؛ بەجێ‌هێنانی کارێك بە گورجـی ... ئازاکـە - خێراکـە (خێرابکـە) ؛ زووکـە ؛ گورجکـە ... ٢ــ ا) بەجـەرگ کـردن ؛ جەسـوورکردن ... مرۆییێـك یـان گیاندارێك پتەوکردن ... کەسێك یان گیاندارێك لـە پێشـدا گورج‌وگۆڵ و توند و تۆڵ نەبووە و دوایی ئەو خاسیەتەی پێ پەیداکراوە . خۆ~ - ا) خۆ بە بوێر و ئازا و نەترس نیشاندان ؛ کەسێك خۆی بە جوامێر و دلاوەر بخاتە بـەر چاوی خـەڵك : ∴ هیچی لەدەسـت نایـە و خۆشـی لێمـان ئازاکردووە . ب) خۆ توندکردنەوە ؛ خۆ گـورج کردنـەوە ؛ کەوتنە خۆ ...

ئازاکردن[2]

(چ . ، تێ . ، نس . : ئازا + کـردن) . (بـ . : ئـازادکردن ٣ــ ؛ ئازاکرن ؛ ئازایی) . ∴ ڕۆژی جـەژن خـەڵکی گـەڕەك گەردنی یەکتریان ئازاکرد .

ئازاکرن

(کژ .) . (چ . ، تێ . ، نس . : ئازا[1] + کرن) . (بـ . : ئازادکردن) . ((خۆرتا ، قیزا ، جاخلا ، زارە دکر گـازی : *

سيابەند ئەم ئازاكرن ژ حەڕافباشـى)) (چريكـه ، ل ٦٠) . ((... من خوەست ئەز ئەوی ژ ماعرێ ڕەش ، سەرگەنجۆر ئازابكم)) (كوردۆ ، ل ٣٨) . ((... هەر كه من تو نەگرتی ، ئەزێ ته ئازابكم و ...)) (كوردۆ ، ل ١٣٥) . ((ئێدی دەيكا منێ گەردەنا من ئازا بكـه ، عومرێ من دونيايێ تمام بیيـه)) (بامـەرنی ، ل ٤٣) . ((بـەلكی ب نەسـيحەت و ب پەندێ * ئازا مه ب كەت ژ قەيد و بەندێ)) (خانی ، ل ٢٨٤) ... ◊ گەردنا خوە ~ ...

ئازاڵه

(سن .) . (ن .) . تەپاڵـه ؛ ئێزنگ ... ڕەنج و شياكه و پشقلی وشكەوەبوو ، كـه لـه لادێ وەك سـووتەمەنی بەكاردێنرێ و دەكرێته سۆخت و ئاوردوی زستانه (بـ . : ئێزنگ) .

ئازانه

(بـ . : ئازايانه) . ((فەرمووی به مژەی مەستی ، ئازانه و تەڕدەستی * سادەی لـه دڵـی سستی ، تيرێ ، بـه تەمەننايـه)) (نالی ، ل ٥٦١) . ((ڕۆستەمی مازەندەران ئەو وەقته دەستی بردەوە * هاتـه ڕێی (دێـوی سپی) ئازانه دەستی كردەوە)) (كۆيی ، ل ١٢٧) .

ئازاو

(هـ .) . (بـ . : ئازاب) .

ئازاهی

(کژ.) . (بـ . : ئازایی) .

ئازایانە

(ئن . ، ئك . ، نس . : ئازا + ی + انە) . ئازانە ؛ بوێرانە ؛ دلێرانــە ؛ مەردانــە ؛ نەترســانە ... : ١ــ ئــن . : كــار و كردەوەیێــك ئازایــەتی و مەردایــەتی تێــدا بــێ ∴ پێشــمەرگەكان بــە هێرشــی ئازایانــەیان كوردســتانیان ڕزگاركرد . ٢ـ ئك . : أ ـ وەك كەسێكی بوێر و بەجەرگ ∴ پێشمەرگەكان لـە سـەنگەرەكانیاندا ئازایانـە دەجـەنگان . ((هـاتم تێكۆشـام ، وتم بـەڵكو ئـەم میللەتـە بـۆ خـۆی هەناسەیێكی ڕەحەتی هەڵكێشێت سەربەست و ئازایانە بۆ خۆمـان بژین و دەستی بێگانـەمان بە سـەرەوە نـەبێ)) (لـە خــەوما ، ل ٥١) . ب ــ مــت . : چالاكانــە ؛ چاپووكانــە ؛ بەگورجی ؛ بەگوڕی ؛ بەخێرایی ... بـەجێهێنانی كـارێك یـان ئـەركێك بــە خــێرایی و گورج وگۆڵــی ... ∴ شــیروان ئازایانــە وانــەكانی ئامــادە كــرد . نــەوزاد ئازایانــە زەویەكەی كێڵا ...

ئازایەتی

(نـو . ، نـس . : ئـازا[١] + ی + ەتـی) . (بــ . : ئـازایی[١]) . ((مێرخاسـی وا هـەبوون كــە لەگــەڵ خـانۆدا ... لــە نێــو سـوپای ئێران و ڕۆمێدا نێوبانگی ئازایـەتی‌یان ڕۆیبـوو)) (دمدم ، ل ٦٩) .

ئازایی[1]

(نو . ، نس . : ئازا[1] + ی + ی) . ١ـ ئازاتی ؛ ئازاهی ؛ ئازایەتی ؛ بوێری ؛ جوامێری ؛ دلاوەری ؛ دلێری ؛ گەڕناسی ؛ مەردی . ∴ نەترسان لە کاتی مەترسیدا و خۆڕاگرتن لە دەمی ئێش و ئازار و بەسەرهات و کارەساتی ناخۆشیدا ((فیدای وەتەن و دڵسۆزی میللەت * نموونەی سەخا و ئازایی و غیرەت)) (پیرەمێرد ، ل ٣١٥) . ((گەر لە دنیا چاکەیێ صادر بو تەفرەی پیێ نەخۆی * ڕووسپی هەر ڕووڕەشە گەر بێ صەد ئازایی بکا)) (مەحوی ، ل ١٧) . ((ئازایی و مەردیی شێخی پاڵەوان * ئێستایش دیارییە بەردە قارەمان)) (سەی وەهاب ، ل ٢٥) . ((لای لایێ ڕۆڵەکەم ، بە ڕۆح خزمەتت دەکەم * تا خزمەتی مەفتەن کەی بە ئازایی و چاپکی)) (مەلای گەورە ، ل ٥٦) ... ٢ـ توانایی ؛ لێهاتوویی . ∴ ((سێ و چوار خۆش و سووکە * کوڕی زیرەك ئێسك سووکە * پێنج و شەش و حەوت بژمێرە * ئازایی خۆت دەرخە لێرە)) (بێکەس ، ل ٢٠١) .

ئازایی[2]

گەردن ⌒ (بە . : ئازادکردن[3] ؛ ئازاکردن[2] ، ئازاکرن) . ((ئەوا جەژنە هەموو کەس مەستی عەیشە و خۆشییە و شایی * لە مل یەکدایە دەستیان بۆ ئصوولی گەردن ئازایی)) (باپیر ، ل ٦٢) .

ئازەب

(ئن .) . (ع .) . (بـ . : عازەب) . ((مەم نەهات ستی ڕابوو سەر لنگانە * بانکرە ئازەب و خولامان گیانە)) (مەمێ ئالان ، ل ١٤٧) .

ئازابە

(ن .) . (ع .) . (بـ . : عازەبە) .

ئازەبەت

(کئـ .) . (ن .) (ع .) . (بـ . : عازەبە) .

ئازەبی

(بـ . : عازەبی) .

ئازەپ

(ن .) . کۆیلەی بە دراو کڕاو ؛ بەندەی زەرخڕی .

ئازەخ

(ن .) . بالووك ؛ بالووکە ؛ گەنمە ؛ گەندمە . ∴ زیپکە ئاساییییێکی ڕەقی بێ ژانە لە دەست و پل دێت .

ئازەر[١]

(ن .) . (بـ . : ئاگر) .

ئازەر[٢]

(ن .) . (ف .) . (کئـ .) . (پـهـ . : ئاتور) . سەرماوەز ؛ قەوس . ∴ نۆیەمین مانگی ساڵی ئێرانییە ، کە دەکاتە پاییز .

ئازەنتی

ڕاژە ؛ ڕاڤە ؛ ڕاوە . .". مانا لێکدانــەوە ؛ شــیکردنەوەی واتا ... (بـ . : ڕاژە) .

ئازەو

(ل .) . (بـ . : عازەب) .

ئازەوی

(ل .) . (بـ . : عازەبی) .

ئازپێژ

(کژ .) . (بـ . : ئاشپەز) .

ئازپێش

(کژ .) . (بـ . : ئاشخانە) .

ئازپێشخانە

(کژ .) . (بـ . : ئاشخانە) .

ئازچی

(ز .) . (بـ . : ئاشپەز) .

ئازراحیل

(کس .) . (بـ . : ئـیزرائیل) . ((ئـازراحیل و جـبراحیل ، ((هەردوو ملیاکە تی ڕەببیّ عەلامیّیـە * ژ عـەزمانیّ ژۆری نازل بوونە عەردیّیە)) (زارگۆتن ، ل ١٨٣) .

ئازراندن

(بڕ . : ئازاردان) .

ئازری

برینی کێم تێزاو ؛ برینی بە چڵك و کێم و هەوا .

ئازگار

(ل .) . تەواو ؛ ڕەبەق ؛ سەرلەبەر ... یەك دوای یەك ؛ بێ زیاد و کەم ... بە دوایەکدا هاتنی ڕۆژ یان مانگ یان ساڵ بێ نێوان و پچڕان . ((... هەر لەم بارەگایەدا چل ڕۆژی ئازگار لێیکەوت)) (پاشا ، ل ٥٢) . ∴ شەش ساڵی ئازگار نەخۆش بوو .

ئازما

(ئست . : ئایزما) . ئەزموون ؛ تاقیکردنەوە ؛ تەجروبەکردن ... (بڕ . : ئەزموون) . ((مەرد ئازما هەن پەریێ خائیفان * هەردەم بە ڕەنگی وێش مەدۆ نیشان)) (هەمەوەند ، ل ١٤٨) .

ئازمان[1]

(کژ .) . (بڕ . : ئاسمان) .

ئازمان[2]

(کژ .) . (بڕ . : زمان).

ئازمووده

(فك .) ، (نب .) . تاقیکراوه ؛ تەجرەبەکراو ؛ بەتەجرەبە ؛ بەئەزموون ؛ خەبەردار ... ((وتوویژی نالی لەگەڵ دەشت و دەر و گیا و گوڵ و ئاژەڵدا لە هی مرۆڤێکی لادێیی ئازمووده دەکا ، نەك بوێژێکی خەیاڵبان)) (مەسعوود ، ل ١٥٠) .

ئازنا

(د .) . (بـ . : مەلە ؛ ئاژنە) .

ئازنگ

(ن .) . ١ـ خانووی بەسەر تەختەبەردی پانەوە دروست کراو . ٢ـ تەنیاماڵ ؛ تاقەخانوو ؛ تەنهاخانوو ...

ئازوباز

(ن . ، نس . : ئاز + و + باز) . ئازوبەزە ؛ ئۆباڵ ؛ هۆباڵ ؛ وەباڵ ؛ تاوان و گوناح ... بۆ پاکانەکردن و ڕەواندنەوەی گومان و تەئکیدکردن لە بەرپرسیاریی کار و کردەوەو قسەییك بەکاردێنرێ : ∴ ئازوبازت بە گەردنم ئەگەر لە بیرم کردبێ . ئازوبازت بە ملم ئەگەر هیچی خراپم وتبێ . ئازوبازت بە ئەستۆم یەکجار جوانی ... ◊ ئازوبازی تۆم بە مل = ئۆباڵت بە گەردنم ؛ گوناحت بە ئەستۆم ؛ ئازوبەزەت بە ملم ...

ئازوبەزە

(ن . ، نس . : ئاز + و + بەزە) . (بـ . : ئازوبان) .

ئازوخ

(کس .) . (ن .) . ١ـ خواردەمەنی ؛ ٢ـ ئازوبان) .

ئازوردە

(فك .) . تێکچوو ؛ شێواو ... ((کەسی من گەر کەسن ، کەس من نەخاتە فکری ئەو شاهە * بەیادی ناکەسان ئازوردە حەیفە خاطیری عاطیر)) (مەحوی ، ل ١٢٧) . ((قەت نەبووە شەوێکی بە غەمی کۆنەوە بنووم هەر صبحدەم ئازوردەیی تازە ستەمێکم)) (ئەدەب ، ل ٥٦) .

ئازۆخە

(بـ . : ئازووخە) . ((ئەهلی ئەو ئاواییەش کە دێن بۆ ئەم پرسەیە هەر شوێنە بە ئەندازەی خۆی لە مەڕ ، لە برنج ، لە ڕۆن ، لە ئازۆخەی تر چی ڕێبکەوێ لەگەڵ خۆیان ئەیهێنن بۆ ماڵی ئەو مردووە)) (سەججادی ، ل ٣٢) .

ئازۆخەخستن

(بـ . : ئازووخەخستن) .

ئازۆخەداخستن

(بـ . : ئازووخەداخستن) .

ئازوو[1]

(کژ .) . (بـ . : ددان) .

ئازوو[2]

(کژ .) . (بـ . : ئازی ؛ تف) .

ئازووخە

(ن . ، نس . : ئاز + ووخە) . (ئست . : ئازووئیتی ؛ ئازووتی ؛ = چەوری ، خواردەمەنی) . ئازۆخە ؛ ئازووقە ؛ تفاق ؛ زەخیرە ... کەرەستەی پێویستی خواردەمەنی و بژێوی ، کە دەکرێنە زەخیرە ((سەرەڕای ئەم پەشێوییە ، ئەو ئازووخەیەی لەگەڵ گیانیان دەربازیان ئەکرد ، تورکەکان لێیان ئەساندن)) (خواجە ، ل ١٢) . ((کاروانی قەڵای دمدم بەرەو شەمدینان بەڕێکەوت ، چوو لەوێ ئازووخە بکڕێ)) (دمدم ، ل ١٥٥) .

ئازووخەخستن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاز + ووخە + خستن) . ئازۆخەخستن ؛ ئازۆخەداخستن ؛ ئازووخەداخستن ؛ ئازووقەخستن ؛ ئازووقەداخستن ... تفاق کۆم کردن ؛ دابین کردنی بژێوی و عەمبارکردنی .

ئازووخەداخستن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاز + ووخە + دا + خستن) . (بـ . : ئازووخەخستن) .

ئازووقە

(ن . ، نس . : ئاز + ووقە) . (بـ . : ئازووخە) . ((دوكانی ئازووقە و دانەوێڵە فرۆشتنیش هەبوو)) (دمدم ، ل ٣٤) . ((منی دەگەڵ حەسەن پاشای میری میرانی شامیّدا ناردە تفلیس و گورجستان كە ئازووقە و خەزنە بەرین)) (شەرەفنامە ، ل ٧٨٤) . ((ماڵەكەی گشت یەق ئەداتەوە لە دانەوێڵە و ئازووقە)) (بابان ، ل ٤) .

ئازووقەخستن

(چ . ، تیّ . ، نس . : ئاز + ووقە + خستن) . (بـ . : ئازووخەخستن) .

ئازووقەداخستن

(چ . ، تیّ . ، نس . : ئاز + ووخە + دا + خستن) . (بـ . : ئازووخەخستن) .

ئازیەت

(بـ . : ئازێت) .

ئازیەتبار

(ئن . ، نس . : ئازیەت + بار) . تازیەدار ؛ ماتەمین ... خەمباری خۆشەویست مردوو ؛ كەسێكی مردووی لیّ مردبیّ . ((تۆ سەنگ كۆنی ، یە كام هەوارەن یە پەی كیّ ڕەنگت ئازیەت بارەن ؟)) (وەلیی دێوانە ، ل ٥٢) .

ئازیەتباری

(نـچ . ، نـــس . : ئازیـــەت + بـــار + ی) . تازیـــەداری ؛ ماتەمینی ... لە بارودۆخی تازیەدا بوون .

ئازیەتی

(ئن . ، نس . : ئازیەت + ی ٣ـ) هەر شتێك پێوەندی بە تازیەوە هەبێ .

ئازێت

(ن .) . (ع . : عـزاء) . ئازیـەت ؛ پرسـە ؛ بەهی ؛ تازیـە ؛ تازیمانـە ؛ ماتـەم ؛ سەرەخۆشـی ... ((ئازێت وەیشـوومەی پار و ئەم وەختە * تویژی نەبەستووە ئەو زامـە سـەختە)) (مینە جاف ، ل ١٠٢) .

ئازی

(کس .) . (ن) . (ب . : تف) . ((ڕاسـت ژ پادشـاڕا بێـژە ، لێ پادشـێ خێنجـی ئازییـا سـەر زمـانێ وی تـو تشـتی نـەخوازە بێژێ ئەز دەخـوەزم ، کو تـو ئازییا زمـانێ خـوە بکی دەڤێ من)) (کوردۆ ، ل ٣٩) .

ئازیز

(ئن .) . (ع . : عزیـز) . عـازیز ؛ عـەزیز ؛ خۆشەویسـت ... (بــ . : عــازیز) . ((مـیر دەڵـێ : بەنگینــە ئــازیزم ، بەنگینێکی شیرینی ! * ئەسپان بێنە دەرێ ، سواربن بچنە

کن کاکه مەمی ماڵە قەرەداژەدینێ)) (تحفە ، ب ۱ ، ل ۳۰۸) . ((وەزیر گوتی : میوانانی ئازیز ، شا کەمێ سەغڵەتە ... تەشریفی پشوویەك دەدا ، دیسان تەشریف دێنێتەوە)) (دمدم ، ل ۱۰۱) . ((خەتای من نییە ، خەتای پایزە * ڕەنگ زەردییەکەم ، دووریی ئازیزە)) (زامدار ، ل ۱۱۹) . ((ئازیز ، وە مەرگت گەر ئینسافت بۆ * هەنی کافی‌یەن بۆی زوڵفت پەی تۆ)) (مەولەوی ، ل ۱۱) .

ئازیزه

(ن . ، نس . : ئازیز + ه) . ناوی مەقامێکی کۆنی کوردی‌یە .

ئازیزمەردە

(ب . : ئازیزمردە) . ((ئەم بێ ڕەنگی‌یە ، بەم قەوزەی سەردە * ئەم مەلوولی‌یە وەك ئازیزمەردە)) (پیرەمێرد ، ل ۱۵۱) .

ئازیزمردە

(ئن . ، نس . : ئازیز + مرد + ه) . ئازیزمەردە ؛ خۆشەویست مردوو ... بە کەسێك دەوترێ خۆشەویستێکی مردبێ و لە خەم و ماتەمی ئەودا بێت . ((شەرتە وەك ئازیزمردە سەر لە ئەژنۆ بەرنەدەم * بۆ دڵەی وێڵ و غەریبم دائیما بگریم بە زار)) (ئەخۆل ، ل ۱۸) .

ئازيكه

(ل .) . (ن .) . ڕووەكێكی دڕكاوی‌یە .

ئاژ[1]

(ئن .) . زبر ؛ زوور ؛ نەپۆر ... × ساف ؛ لووس ... (بـ . : ئاژين) .

ئاژ[2]

(ل .) (ن .) . ڕووی كلاش .

ئاژار

(كـژ .) . (ن .) . ١ـ بەرهـەم و دەرامـەتی زەوی و زار ؛ پيت و بەرەكەتی زەوی . ٢ـ زەوی ؛ زەمين ؛ خاك ؛ مەزرا ؛ كێڵگە ...

ئاژارۆكێ

(ئن .) . (كژ .) . لەڕ ؛ لاواز ؛ كز ... (بـ . : لاوان) .

ئاژاژك

(بـ . : باوێشك) .

ئاژاژكی

(ل .) . (بـ . : باوێشك) .

ئاژاژكی‌كرده

(ل .) . (بـ . : باوێشك دان) .

ئاژاژی

(بـ . : باوێشك) .

ئاژاڵ[1]

(ن .) . ئاژەڵ ؛ ئاژێڵ ؛ پاتاڵ ؛ وڵست ؛ وڵسات ؛ ماڵات ؛ مەڕوماڵات ؛ گاوگۆڵ ؛ گاوگۆتاڵ ؛ حەیوانات ؛ دەوڵەت ... ((لەو کاتەدا کە ئاژاڵ لە لەوەڕ دێنەوە بۆ ناو دێ ...)) (بابان ، ل ٢٧) . ((لە کوردەواری ئاژاڵ بە شەو لە کەژایە ، شوان ئەیداتە پێش و بە دەم لەوەڕەوە ...)) (سەجادی ، ل ١٥٣) . ((گا و گوێرەکەی سەرەڕۆ * ئاژاڵی زیانە خرۆ)) (گۆران ، ل ٤٢٨) ...~ ی تەڕەزەن - حەیوانی تازە زاوی زۆر شیردەر . ~ ی دۆشانی (دۆشەتی) - حەیوانی شیردەر ، کە بۆ دۆشین دەست دەدا .

ئاژاڵ[2]

(ن .) . ١- گیا ؛ سەوزەگیا ؛ گژوگیا ... ٢- پوش و پەلاش ؛ پڕوپووش ؛ دڕك و داڵ ... ٣- چڵ و چێو ؛ چیلکەوچاڵ ؛ چڕوچیلکە ؛ وردەدار ...

ئاژاڵدار

(ئـن . ، نـس . : ئاژاڵ + دار) . ئاژەڵدار ... خاوەن ئاژاڵ ؛ خاوەن پاتاڵ ؛ خاوەن وڵسات ؛ خاوەن مەڕ و ماڵات ... بە کەسێك یان لایەنێك دەوترێ خاوەن مەڕوماڵات بێ .

ئاژاڵداری

(نـچ . ، نـس . : ئـاژاڵ + دار + ی) . ئـاژەڵداری ... حەیوان ڕاگری ؛ مالآت بەخێوکەری ... کار و پیشەی ئەو کەسەی مەڕومالآت بەخێودەکا .

ئاژان

(کئـ .) . (ن .) . (فر .) . پاسـەوان ؛ پۆلیـس ؛ قۆڵچـی ؛ دارغـە ؛ دارۆغـە ؛ یاسـاوڵ ... ((ئـاژان وەکـو سـەگی هـار دەخولێنەوە لەناو شار)) (هێمن ، ل ٩٨) .

ئاژانخانه

(کئـ .) . (ن . ، نس . : ئاژان + خانه) . (فر . ك .) . (بـ . : پۆلیسخانە) .

ئاژانس

(ن .) (فر .) . ((من ئاژانسـی دەنگوباس نیم کە بێم بۆ لات خەبەربـەرم * مـن دێم قـەندی لێوت بخۆم لـە باخـانت سەمەر بەرم)) (قەرەداغی ، ل ٦) .

ئاژاوه

(ن .) . ١ـ ئاژاوله ؛ ئاژاوڵە ؛ ئاشووب ؛ ئاشۆ ؛ ئاشێو ؛ پشـێونە ؛ پشـێوە ؛ پشـێوی ؛ پەشـێو ؛ شـێواوی ... شێواوی و پشێویی شار یا ولآتێـك ، کـە هـەر کەسـە بـە ئارەزووی خـۆی هـەرچی ویستی بیکا ، بێ ئـەوەی گـوێ بداتە یاسا ... ((پێرێ عەرزوحاڵی داوە * ئـەمڕۆ کەوتۆتـە

ئاژاوە)) (گۆران ، ل ۳۷۷) . ۲ـ شەڕوشۆڕ ؛ شەڕوكێشە ؛ كێشەكێش ؛ ڕاوەدوو ... كاری بەگژیەكداچوون و تێك بەربوونی خەڵكی شوێنێكی دیاریكراو (ناوچە ، شار ، گوند ، گەڕەك ، گوزەر ، مال ...) . ((كچان هەوێنی ئاژاوەن * لای خۆیان وایە بەستراوەن)) (مەدهۆش ، ل ۲۱۹) . ۳ـ هەرا ؛ هەراهەرا ؛ هەراوزەنا ؛ هەراوهوریا ؛ قاوەقاو ؛ قیرەقیر ... كاری تێك بەربوون و بەگژیەكدا چوونی مندالانی مالێك یان كۆلانێك یان گەڕەكێك .

ئاژاوەبەرپاكردن

(بـ . : ئاژاوەنانەوە) . ((هەرگیز ... هەرگیز ڕێگە نادەین ئەو ئاژاوە بەرپابكات)) (ڕوبار ، ل ١٤٠) .

ئاژاوەتێخستن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاژاوە + تێ + خستن) . سازكردنی ئاشووب و شەڕوشۆڕ و هەراوهوریا لە شوێنێك یان نێو كۆمەلێك . ∴ ئەم شارە وەك ماستی مەیو وابوو ، ئەو خوێڕییانە ئاژاوەیان تێخست . ئەم لاوانە وەك برا وابوون ، كەچی ئازاد ئاژاوەی تێخستن . مالی مام نەریمان زۆر ئارام بوو ، نازانم كێ ئاژاوەی تێخست ؟ ...

ئاژاوەچی

(نك . ، نس . : ئاژاوە + چی) . (بـ . : ئاژاوەگێڕ) . ((دوای چەند ڕۆژێك دەریاوانەكە بە ئەمەی زانی ، بە

زەبروزەنگەوە دەستی لە ئەم ئاژاوەچییانە وەشاند)) (خەندەلێو ، ل ٩٣) . ((کافر ... ئاژاوەچی ... بۆچی دێیتە ئێرە)) (دایك ، ل ٨٠) .

ئاژاوەخستنەوە

(چ . ، تیَ . ، نس . : ئاژاوە + خستن + ەوە) . (بـ . : ئاژاوەنانەوە) .

ئاژاوەکوژانەوە

(چ . ، تێن . ، نس . : ئاژاوە + کوژان + ەوە) . دامرکانەوەی ئاشووب و پشێوی ؛ هێوربوونەوەی شەڕوکێشە ؛ خامۆشبوونەوەی هەراوهوریا ؛ نەمانی شەڕوشۆڕ ... ((لە پاش ئەوەش کە بەغدا ئاوەدان کرایەوە و ئاژاوە کوژایەوە ، ژیانی تێدا بووژایەوە)) (شەرەفنامە ، ل ٩٥) .

ئاژاوەکوژاندنەوە

(چ . ، تیَ . ، نس . : ئاژاوە + کوژ + اندن + ەوە) . دامرکاندنەوەی ئاشووب و پشێوی ؛ هێورکردنەوەی شەڕوکێشە ؛ خامۆشکردنەوەی هەراوهوریا ؛ نەهێشتنی شەڕوشۆڕ ...

ئاژاوەگێڕ

(نك . ، نس . : ئاژاوە + گێڕ ((گێڕان)) . ١ـ ئاژاوەچی ؛ ئاشووبگێڕ ؛ کەتنگێڕ ؛ سەرەسۆدرە ... یەکێك

وڵات بشێوێنێ ... ٢ـ شەڕهەڵایسێن ؛ شەڕهەڵخرێن ... کەسێك مایەی شەڕنانەوە بێ ... ٣ـ سەربەگۆبەند ؛ سەربەگێچەڵ ... ئەو کەسەی هەرا دەنێتەوە .

ئاژاوەگێڕان

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاژاوە + گێڕان) . (بـ . : ئاژاوەنانەوە) .

ئاژاوەنانەوە

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاژاوە + نان + ەوە) .

١ ـ ئاژاوەگێڕان ؛ ئاژاوەخستنەوە ؛ ئاژاوەبەرپاکردن ؛ ئاشووبگێڕان ؛ کەتنگێڕان ... بەرپاکردنی ئاشووب ؛ سازکردنی ئاژاوە ... ٢ـ شەڕوشۆڕنانەوە ؛ شەڕهەڵگیرساندن ؛ شەڕبەرپاکردن ؛ شەڕهەڵخراندن ... هەڵگیرساندنی شەڕوشۆڕ ... ((لەوە پێش لە سۆنگەی ئاژاوەنانەوەدا ... گرتیان)) (شەرەفنامە ، ل ٥٨) . ٣ـ هەرانانەوە ؛ گۆبەندنانەوە ... نانەوەی هەرا و گێچەڵ ((لە هەر کوێ بم من ئاژاوە دەنێمەوە)) (هەڵمەت ، ل ١١٠) .

ئاژاولە

(بـ . : ئاژاوڵە) .

ئاژاوڵە

(ن .) . (سن .) . (بـ . : ئاژاوە) .

ئاژەڵ

(ن .) . (بـ . : ئاژاڵ)

((لە شاردا گەلێ گوزەر و شارێ هەبوون ، جگە لە دوو بازاڕ مەیدانێکی ئاژەڵیشی تێدا بوو)) (دمدم ، ل ٣٣) . ((هەندێ جێگای حەسانەوەیان بۆ شوانان بە چەپەر و تەیمان دروست دەکرد ، هەندێکیشی کۆنە ئولکیان بۆ ئاژەڵ نوێ دەکردەوە)) (دمدم ، ل ٢١٤) . ((بە سۆزی زریان پیاوی دەکەی سڕ * بە کڕێوە و باکوت ئاژەڵ دەکەن قڕ)) (هێمن ، ل ٧٥) . ((شوان دەمرێ و ئاژەڵ زاوزێ دەکا)) (پێنجوینی ، ل ٤٠) .

ئاژەڵانە[1]

(ئك . ، نس . : ئاژەڵ + انە) . بە چەشنی ئاژەڵ ؛ وەك ئاژەڵ . ((... ژنانی ئاسك ئاوڕ و والاَ مەقیان بە شێوەیەکی ئاژەڵانە بە تالاَن بردووە و کردوویەتە باوەش)) (کوردۆ ، ل ٢٠٠) .

ئاژەڵانە[2]

(ئك . نس . : ئاژەڵ + انە) .

باجی ئاژەڵ .

ئاژەڵدار

(ئن . ، نس . : ئاژەڵ + دار)

(بـ . : ئاژەڵدار) .

ئاژەڵداری

(نچ . ، نس . : ئاژەڵ + دار + ی)

(ب . : ئاژاڵداری)

((بە کاروبـاری کشـتوکاڵ و ئـاژەڵداری کارامـە ببـووم)) (هێمن ، ل ١٥) .

ئاژدا

(ن . ع .)

(ب . : ئاژداد) .

ئاژداد

(ن .) (ع . : أجداد ، جدٌ) .

= ئـاژدا ، ئـەژداد ، ئـەجداد ، باووباپـیر ، باووباپـیران ، باپیران ...

((وەتـەنی مـن کوردسـتانە * یادگـاری ئاژدادمانـە)) (زێـوەر ، ل ١٤) ... ئـاژداد و ئابـاد : ... ((سـەریان بـە گۆڕی ئاژداد و ئابادیان)) (ژانی گەل ، ل ٧٣) .

ئاژر

(ن .) . ڕك ، ڕق ، تین ، کینە ، تووڕەیی ، قەڵس .

(ب . : ڕك) .

ئاژری

(ئن .) ، بەڕك ، ڕقهەڵستاو ، تووڕە .

ئاژن

(ڕك .) : ئاژنین

بەتەنیا بەکار نایەت . بە دوای ناوەوە دەلکێ و : ١ــ خەسڵەتی بەرکاری پێکدێنێ : (دەرزیئاژن ، سوژن ئاژن ...) و واتای : أ) زۆر تێچەقاندن :

((دڵ کون کون ئەکا وەك سووژن ئاژن * چاو ڕوانیمان بێ بە کوێریی دوشمن)) (پیرەمێرد ، ل ١٥٢) ... ((ئەوەتا تلاوتلت پێکەوت و سەرین سەرت ڕاناگرێ ... پێخەف وردە وردە کەوتە دەرزیئاژن کردنت)) (ڕەئووف ، ل ٦٠) ... ((توند بە سنجاق دەرزیئاژن ئەکرێ)) (کوردواری ، سەججادی ، ل ١٢٥ .

ب) کۆڵینەوەی ددان بۆ پاککردنەوەی لە وردە گۆشت و ...

ج) ناوی ئامێر سازدەکا ، ددان ئاژن ...

ئاژنه[١]

(ن .) : چەکۆشی نەقاری ؛ چەکوشی بەرد چاککردن ؛ چەکوشی بەرد شکاندن .

ئاژنه[٢]

(د .) . (ن) .

(بـ . : مەلە ، ئازنا) .

ئاژن کردن

(چ . نی . تیّ .) : دابەشکردنی ئاو لە جۆگەی گەورەوە بۆ ناو دێراوی کشتوکاڵ و شیناوەرد .

ئاژنی[1]

(نچ .) : مەلەوانی ، مەلەڤانی ، سۆباری ، سۆبایی ، سۆباهی .

(بـ . : مەلەوانی) .

ئاژنی[2]

(بـ . : ژین) .

ئاژنی‌کردن

(چ . نس . تێن .)

(بـ . : مەلەکردن) .

ئاژنین[1]

(چ . تیّ .) : نەشتەر و درەوشە و سووژن و چیلکە و پروش و هەر ئامێرێکی دی نووک تیژ چەند جار بە شتێکدا کردن و دەرهێنانەوەی .

:: بە نەشتەر گشت لەشیان ئاژنی

:: هەر خەریکی ددان ئاژنینە

((دەستە ڕەقەکانی ماندوو ببوون ، ئیتر وازی لە چیلکە ئاژنینی خۆڵەکە هێنا)) (قزلجی ، ل ١٥)

ئاژنین[2]

(چ .) ، (تیٚ .) : داخستن ؛ دەرگا ... گرتن ، (کەلەبەر) ... ئەو دەرگایە ئاژنە .

ئاژنین[3]

(چ .) . (تیٚ .) : داکەندن (جل وبەرگ) ؛ خۆ ڕووت کردنەوە ـ کراسەکەم ئاژنی .

ئاژنین[4]

(چ .) ، (تیٚ) : زبرکردن ، زرب کردن ، کونجڕ کونجڕ کردنی بەرداش .

ئاژنین[5]

(چ .) ، (تیٚ) : تووڕەکردن ، ڕق هەڵستان .

ئاژۆ

(ن .) : ١ـ لیٚخوڕ ، شۆفیٚر ، هاژۆ ، هاژۆر ... کەسیٚ کە بارەبەر ، یاخود ئوتومبیٚل لیٚدەخوڕیٚ . ٢ـ کاری شویٚن پیٚ هەڵگرتن ؛ شویٚن پیٚدۆزی ؛ دەوس دۆزی ؛ شویٚن گیٚڕی ؛ ئۆپاژۆیی ؛ دانەپەی ... ٣ـ نك لیٚبوونەوەی ڕیشە .

ئاژۆتن

(چ . ، تیٚ . ، کڕ) : ئاژوان ، ئاژووتن ، هاژۆتن ، ڕاندن ، لیٚخوڕین ... ١ـ لیٚخوڕینی ئەسپ و هەموو جۆرە ولاٚخ و گیانداریٚك . ((ل هەسپیٚ سیار بو ، بەیتەکە قورئانی خاند

ئاژۆت بەر ب کایینا نەزروانیێ چوو)) (سیابەند ، ل ٥٤) . ١ـ ((لغاوی ئەسپەکەی لە کەفا نوقم ببوو . یەکسەر بەرەو کن کوێخای ئاژوا (تەنەکە ، ل ١١٧) ... ٢ــ لێخوڕینی ئوتومبیل و تراکتۆر و کەشتی و هەموو جۆرە ماشینێکی دی : ◊ زەڤیێ ~ـ زەوی کێلاْن ◊ جڤات ژ سیێ سەهاتان بێتر ئاژۆت بوو ـ کۆبوونەوە سیێ سەعات پتر دەوام بوو (خایاند) .... ٢ـ ((هەر ئێستا ڕەوتی کەشتییەکە بەرەو ڕۆژئاوا هەڵبچەرخێنە ... بێتو بەرەو ڕۆژئاوا بیئاژوێین بەرپەرچی بایەکە دەدەینەوە (خەندەلیۆ ، ل ١٦) . ٣ــ پێش خۆدان : بۆ پێشەوە ڕادان ؛ خستنە سەر ڕیێ ؛ یخ کردن (مەڕ و بزن و ...) . ٤ــ بەڕێوەبردن ؛ سەرکردایەتی کردن ؛ فەرمانداری کردن . ٥ـ تووڕهەڵدان ؛ فرێدان ... ((دەستەشۆر ئاژۆتنە ئاڤیێ)) (بامەڕنی ، ل ١٤٤) . ((خوە ئاژۆتن)) : پەلاماردان ، هەڵمەت بردن ، هەڵکوتاندن ، شالاْوبردن ، هێرش بردن . ((ئاژۆتن سەر (ئاژۆتنە سەر) ؛ هەڵمەت بردنە سەر ؛ هەڵکوتانە سەر ؛ شالاْو بۆ هێنان . ((ئاژۆتن ناڤ (ئاژۆتنە ناو) : ڕاندن ، وەدەرنان ، دەرکردن : ((حەیوان ئاژۆتنە ناڤ شەت)) (مەمیێ ئالان ، ل ٦٦) . (مت .) : خێراڕۆیین ؛ بە پەلەڕۆیشتن ((ئاژۆتنە بازاڕیێ ئەداتیێ)) (ستران ، ل ٧٦) .

ئاژۆتی[١]

(نب .) : ١ـ لێخوڕدراو ؛ لێخوڕی . (بـ . : هاژۆتی) .

ئاژۆتی[٢]

(نب .) زەویی کێڵراو

ئاژۆدان[١]

(چ . نس . تیٚ .) (ئاژۆ + دان) .

شەوبەکێو ؛ شەوئاژووکردن ؛ بە شەو بردنی مێگەل بۆ لـەوەڕ ؛ لـەوەڕاندنی شـەوانەی ئـاژەڵ لـە کێـو . :: ئـەوە هەفتەیەکە ڕانەکە ئاژۆدەدەین .

ئاژۆدان[٢]

(چ . نس . تیٚ .) : (ئاژۆدان) .

شـەبەیخوون بـە پـەلاماری شـەوانە بـۆ سـەر دوژمـن ؛ هێرش بردنە سەر دوژمن لە شەودا ...

ئاژۆکردن

(چ . نس . تیٚ) : (ئاژۆ + کردن) .

شـوێن پیٚهـەڵگرتن ؛ وەدواکـەوتن ، شـوێن پـیٚدۆزی کردن ؛ دەوسی دۆزی کردن .

ئاژوو[١]

(بـ . : ئاژۆ) .

ئاژوو[٢]

(ن .) . ئالیك ، ئالك ، دیزی ، کاوجۆ ، گژوگیا .

ئاژووان

(تیٚ ·)

(ب . ئاژۆتن)

((هەمزەچاوەش ئاژوای، سەلەفێك بە تاو دوورکەوتەوە ، پاشان بـە تـاو گـەڕاوە . ئـەم سـوارچاکە لەگـەڵ تـاودانی ئەسـپ ...)) (دمـدم ، ل ٦٥) . ((لەشـکر ئـاژاوی بـە مەخسووسـی * لـە خـاکی موکـری دەپرسـی)) (تحفـە ، ل ٢٠٦) ؛ ((هـەتا ئێـواریٚ دەی ئـاژوا ، ئێـواریٚ مـەنزڵی دەگری)) (ل ٢٠٦) .

ئاژێڕ

(ن .) : شووت ، دەنگـی کارخانـە . ((لـە گـەڕەکی بـە سـام و پـڕ دووکـەڵی کرێکـاراندا ، هـەموو ڕۆژیٚ دەنگـی دڵتـەزێنی ئـاژێڕی کارخانـە ولاٚتـی دەلـەرزاند)) (دایـك ، ل ٩) .

ئاژێڵ

(ب . : ئاژاڵ) .

((سەیرکە ڕۆڵە بیٚبارانی چـی پیٚکردیـن ؟ دڵ و دەروون سووتاو ، ئاژێڵ بیٚ لەوەڕ ...)) (هیچ ، ل ٣٤) .

سوپاس و پێزانین

دوای ئـەوەی بڕیـارم دا ، ئـەو (١٠٣) لاپەڕەیـەی (١٠) ســـاڵێك لەمەوبەر لە ((فەرهەنگی میدیا)) پاكنووسم كردبوو ، با كـەمیش و سـەدی پێنجـی فەرهەنگەكـە بـێ كۆمپیوتـــەر بكــەم و بیخەمــە بـەر دیـدەی خوێنـەری هێـژا ، یەكـەندەردوو د. محەمـەد حسـێن زەهاویی خوێندكار و هاوڕێ و برای فرە خۆشەوێت و دڵسۆوم پێـی ڕاگـەیاندم ، كـــە خۆبەخشـــانە و بـــە دڵ و بـــە گیـــان كـــاری كۆمپیوتەرەكە دەگرێتە ئەستۆی خۆی ... بڕواتان بێ ڕازی و قـایل نەدەبووم ، كە ڕاگـری كۆلیژێـك و كەسـێكی هێنـدە سـەرقاڵ بـە كاروباری ئەو كۆلیژەوە ، شەونخونی بۆ من بكێشێ ... بەلاّم :

١ـ نەم دەتوانی پەشیمانی بكەومەوە ، كە ئـەو ئەركـە قـورس و گرانە نەگرێتە ئەستۆ و لەو بەلاّیە مەرەخەسی بكەم .

٢ـ دەمزانی كۆمپیوتەركردنی ئەو نووسـینە بـەو وردی و هـەموو هیمـا و نیشـانانەوە ، بـەو نـەبێ ، بـە كەسـێكی دی وا جـوان و ڕەنگین و بێ هەڵە ئەنجام نادرێ .

كوردانە و گوردانە خۆی خستە ژێر باری ئەو ئەركە ناهەموارەوە . وێـڕای ئـەوە ، بێوچـان و دڵسـۆزانە زوو بـۆی تـەواوكردم ... هەرچەندیشم كرد یەك پوولی لێ وەرنەگرتم .

چاكە و یارمەتی و هاریكاری و كۆمەك و خەمخۆری و پـەرۆش و بەتەنگـەوەهاتن و سـۆز و كـام و ئـاوەز و ئـارەزووی ڕاژەی زۆر و بێسـنووری مایـەی شـانازی و ستایشـە و چاكـەی هـەرگیز لـەبیر ناكەم و هیوادارم تا دێ هەر سەركەوتوو و بەرخوردار بێ .

بەندەش لەگەڵ ئەوەی مامۆستاشی بووە ، سەری ڕێز بۆ خـۆی و هەڵوێستی بالاّی دادەنوێنێ .

ئەوڕەحمان

کتێبە چاپکراوەکانی
کۆڕی زانیاری کوردستان و ئەکادیمیای کوردی

کۆڕی زانیاری کوردستان:

١) فەرهەنگی زاراوە (عەرەبی ـ کوردی)، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٢، (١٤٢ لاپەڕە).

٢) کوردی تورکمانستان ـ مێژوو ـ ئەتنۆگرافیا ـ ئەدەب، د. مارف خەزنەدار، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٣، (٢٥٨ لاپەڕە).

٣) زاراوەی یاسایی، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٤٠ لاپەڕە).

٤) زاراوەی کارگێڕی، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٤٧ لاپەڕە).

٥) من ينابيع الشعر الكلاسيكي الكردي، ج١، رشيد فندی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٢٤٠ لاپەڕە).

٦) رێنووسی یەکگرتووی کوردی، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٥٦ لاپەڕە).

٧) ڕێزمانی کەسی سێیەمی تاك، د.شێرکۆ بابان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (١٥٩ لاپەڕە).

٨) چوارینێن خەیام، د. کامیران عالی بەدرخان، وەرگێڕانی لە لاتینییەوە د. عەبدوللا یاسین ئامێدی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٩٤ لاپەڕە).

٩) شێوەی سلێمانی زمانی کوردی، د. زەریٚ یوسوپۆڤا، و: لە ڕوسییەوە د. کوردستان موکریانی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢١٦ لاپەڕە).

١٠) العروض في الشعر الكردي، احمد هردی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٢١٨ لاپەڕە).

١١) ژانرەکانی ڕۆژنامەوانی و مێژووی چاپخانە ١٤٥٠ ـ ١٥٠٠، د. مەغدید سەپان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢٧٨ لاپەڕە).

١٢) زاراوەی ڕاگەیاندن، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٠٨ لاپەڕە).

١٣) فەرهەنگی زاراوەگەلی ڕاگەیاندن (ئینگلیزی ـ کوردی ـ عەرەبی)، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٦٥ لاپەڕە).

١٤) ئەدەبی منداڵانی کورد ـ لێکۆڵینەوە ـ مێژووی سەرهەڵدان، حەمە کەریم هەورامی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٤٠٦ لاپەڕە).

١٥) گیرەکێن زمانێ کوردی، د. فازل عمر، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٣٤ لاپەڕە).

١٦) ل دۆر ئـەدەبێ کرمـانجی ل سـەد سـالاً نـوزدێ و بیـستێ زایینی، تەحـسین ئیـبراهیم دۆسـکی، هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتـی پـەروەردە، سـالّی ٢٠٠٥، (٢٧٦ لاپەڕە).
١٧) دەنگـسازی و برگەسـازی لـە زمـانی کوردیـدا، د. شـێرکۆ بابـان، هـەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، سالّی ٢٠٠٥، (٢٠٦ لاپەڕە).
١٨) هۆنراوەی بەرگری لەبەرهـەمی چـەند شـاعیرێکی کرمـانجی سـەروودا ١٩٣٩ ـ ١٩٧٠، د. عبداللـە یاسـین عـەلی ئامێـدی، هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتـی پەروەردە، سالّی ٢٠٠٥، (٣٢٠ لاپەڕە).
١٩) یوسـف و زولـەیخا، حـەکیم مـەلا سـالّح، هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتـی پەروەردە، سالّی ٢٠٠٦، (٤٠٧ لاپەڕە).
٢٠) زمـانی کـوردان ـ چـەند لێکۆڵینەوەیـەکی فیلۆلـۆجی زمـان، پ. د فریـدریش موولێر ئەوانی تـر، و: لـە ئەڵمانییـەوە د. حمیـد عزیـز ، هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، سالّی ٢٠٠٥، (١٩٢ لاپەڕە).
٢١) ڕێبەری بیبلۆگرافیە کوردییەکان ١٩٣٧ ـ ٢٠٠٥، شوان سلێمان یابـە، هـەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، سالّی ٢٠٠٦، (٤٠٠ لاپەڕە).
٢٢) فەرهـەنگی گـەورەی مـن. د. کوردسـتان موکریـانی، چـاپی یەکـەم، هـەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، سالّی ٢٠٠٦ ، (٨٠ لاپەڕە).
٢٣) دیوانی عـەزیز ـ محەمـەد عـەلی قـەرەداغی ـ هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتـی پەروەردە، سالّی ٢٠٠، (١٤٤ لاپەڕە).
٢٤) زاراوەگەلی کاروباری مین ـ جەمال جـەلال حوسـێن ـ دلێـر سـابیر ئیـبراهیم ـ دەزگـای گـشتی هـەرێم بـۆ کاروبـاری مـین، هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتـی پەروەردە، سالّی ٢٠٠٦، (٨٠ لاپەڕە).
٢٥) زاراوەی راگەیاندن ـ کەمال غەمبار ـ هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، سالّی ٢٠٠٦، (٩٦ لاپەڕە).

٢٦) زاراوەی ئەدەبی ـ ئامادەکردنی: لیژنەی ئەدەب لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٣٨٠ لاپەڕە).
٢٧) ئیندێکسی گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد (١٩٧٣ ـ ٢٠٠٢) ـ شوان سلێمان بابە ـ هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٢٤٠ لاپەڕە).
٢٨) The Historical Roots of the National Name of the Kurds ـ د. جەمال رەشید، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (١٠٧ لاپەڕە)
٢٩) فەرهەنگی کۆمەڵناسی ـ عوبێد خدر ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٨٣ لاپەڕە).
٣٠) بزاڤی ڕزگاریخوازی نیشتیمانی لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا (١٨٨٠ ـ ١٩٣٩ز) ـ د.سەعدی عوسمان هەروتی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٥٥ لاپەڕە).
٣١) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا ، نووسینی: حەسەن عەلی خانی گەڕووسی ، وەرگێڕانی لە فارسییەوە: محەمەد حەمە باقی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٢٠٤ لاپەڕە).
٣٢) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی ئەرمەنیدا، نووسینی: ئەسکەندەر غوریانس، وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە باقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٢٨ لاپەڕە).
٣٣) فەرهەنگی کوردی ـ فارسی، وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە باقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١١٢ لاپەڕە).
٣٤) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلای نەهری لە بەڵگەنامەی ئینگلیزی و ئەمریکی دا ـ نووسینی ـ وەدیع جوەیدە. وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە ـ محەمەد حەمە باقی . چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١١٦ لاپەڕە).

٣٥) شۆڕشــی شــێخ عوبەیـدوڵڵای نــەهری لــە بەڵگەنامــەی قاجـاری دا، نووســینی: عەلی خان گۆنەخان ئەفشار. وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە باقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٤٢٦ لاپەڕە).
٣٦) شۆڕشی شـێخ عوبەیـدوڵڵای نـەهری لـە بەڵگەنامـەی قاجـاری دا، نووسـینی: عەلی ئەکبەر سـەرهەنگ. وەرگێڕانـی لـە فارسـییەوە: محەمـەد حەمـە بـاقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧. (١٩٢ لاپەڕە).
٣٧) چەپکێك لە زاراوە گەلی کشتوکاڵ ـ ئامـادەکردنی ـ حەمـە سـاڵح فـەرهادی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٤٤ لاپەڕە).
٣٨) شۆڕشی شـێخ عوبەیـدوڵڵای نـەهری لـە بەڵگەنامـەکانی وەزارەتـی کاروبـاری دەرەوەی ئێـران دا. وەرگێڕانــی لــە فارسـییەوە: محەمــەد حەمــە بــاقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٢٧٠ لاپەڕە)
٣٩) فەرهەنگی دیوانی شـاعیران (نـالی، سـالم، کـوردی)، نووسـینی ـ د. محەمـەد نـووری عـارف، چـاپخانەی دەزگـای ئـاراس ـ هـەولێر، سـاڵی ٢٠٠٧، (١٠٠٠ لاپەڕە).
٤٠) یەکەم فەرهەنگی تۆ، وەرگێڕانی: د.کوردستان موکریانی، چاپخانەی دەزگـای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٨٦ لاپەڕە).
٤١) ئـەدەبی منـداڵانی کـورد دوای ڕاپــەڕین، نووسـینی: حەمـە کـەریم هـەورامی، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٣٦٨ لاپەڕە).
٤٢) فەرهەنگی هەراشان، کۆکردنەوە و داڕشـتنی: کۆمـەڵێك مامۆسـتا، چـاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٣٣٦ لاپەڕە).

ئەکادیمیای کوردی:

٤٣) ئـەلبوومی کەشـکۆڵ، ب ١، دانـراوی: محەمـەد عـەلی قـەرەداغی، چـاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپەڕە).

٤٤) الأدب الشفاهي الكـردي ، علـي الجزيـري ، چـاپخانەی خـانی ـ دهـۆك، سـاڵی ٢٠٠٨، (٢٠٠ لاپەڕە).
٤٥) بەرکوڵـێکی زاراوە سـازیی کـوردی، ئامـادەکردنی: جـەمال عەبـدول، دووەم چاپ، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٣٠ لاپەڕە).
٤٦) دیوانی قاصد، ساغکردنەوەی: شوکر مستەفا و رەحـیم سـورخی، چـاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپەڕە).
٤٧) چەند لێکۆڵینەوەیـەك دەربـارەی مێـژووی کـورد لـە سـەدەکانی ناوەڕاسـتدا، نووسینی: دکتۆر زرار سدیق تۆفیق، چاپخانەی خـانی ـ دهـۆك، سـاڵی ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپەڕە).
٤٨) کیمیای ژەهری دەستکرد. نووسینی: پ.د. عەزیز ئەحمەد ئەمین، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپەڕە).
٤٩) ڕۆڵـی سـەربازیی کـورد لـە دەوڵـەت و میرنـشینە ناکوردیـەکان لـە سـەردەمی عەبباسیدا، نووسینی: مەهدی عوسمـان حـسێن هـەروتی، چـاپخانەی خـانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٦٨ لاپەڕە).
٥٠) دور نواب السليمانية في المجلس النيابي العراقي (١٩٤٥ ـ ١٩٥٨)، دانانی: سالار عبـدالكريم فنـدی الدوسـكی، چـاپخانەی خـانی ـ دهـۆك، سـاڵی ٢٠٠٨، (٣٠٤ لاپەڕە).
٥١) عبدالله گۆران، رائـداً لحركـة تجديـد الـشعر الكـوردي، دانـانی: کـەمال غـەمبار چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٢٠ لاپەڕە).
٥٢) وثـائق بريطانيـة عـن تـشكيل دولـة كورديـة مـستقلة ١٩٢٤ ـ ١٩٢٧ ، دانـانی: د.عبـدالفتاح علـی البوتـانی، چـاپخانەی خـانی ـ دهـۆك، سـاڵی ٢٠٠٨، (٢٦٨ لاپەڕە).
٥٣) سـاڵنامەی ئـەکادیمیای کـوردی ، ئامـادەکردنی: پرۆفیـسور د. وریـا عومـەر ئەمین . چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٥٦ لاپەڕە).

٥٤) مەمێ و زینێ، ئامادەکردنی: جاسمێ جەلیل، دوکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسوولێ خستوویەتییە سەر نووسینی کوردیی عیراق و پێشەکیی بۆ نووسیوە و لێی کۆڵیوەتەوە، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٦٨ لاپەڕە).

٥٥) هەنگاوێك لەسەر ڕێگەی لێکۆڵینەوەی (دیوانی سالم)دا، محەمەدعەلی قەرەداغی، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٨٠ لاپەڕە).

٥٦) کەرەسە بەتاڵەکان لە ڕوانگەی تیۆری دەسەڵات و بەستنەوە ((شێوەزاری کرمانجی سەروو))، نووسینی: ڤیان سلێمان حاجی، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢١١ لاپەڕە).

٥٧) هێز و ئاواز لە دیالێکتی کوردیی ژووروودا، نوسینی: عەبدولوەهاب خالید موسا، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، سالی ٢٠٠٩، (١٤٦ لاپەڕە).

٥٨) گەپنامەی مێرگولان، نوسینی: ڕەسولێ دەروێش، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٧٦لاپەڕە).

٥٩) دۆخەکانی ژێرەوە لای فیلمۆرو هەندی لایەنی ڕستەسازیی کوردی، ئامادەکردنی: یوسف شەریف سەعید، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩ (١٣٤ لاپەڕە).

٦٠) هەندێ لایەنی ڕێزمانی دەسەڵات و بەستنەوە (GB) لەزمانی کوردیدا، ئامادەکردنی: د.سەباح ڕەشید قادر، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩ (١٧٢ لاپەڕە).

٦١) الحياة الاجتماعية للكورد بين القرنين (٤ - ٩هـ/١٠ - ١٥م)، دانانی: دکتۆرە فائزە محەمەد عزەت، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢٧٢ لاپەڕە).

٦٢) العلاقات الايرانية - السوفيتية ١٩٣٩ - ١٩٤٧، دانانی: نزار ايوب حسن الگولی، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢٩٠ لاپەڕە).

٦٣) بیبلیۆگرافیای کوردناسی لە سەرچاوە فەرەنسییەکاندا، د. نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٥٢٨).
٦٤) بیبلیۆگرافیای کوردناسی لە سەرچاوە ئینگلیزییەکاندا، د. نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٤٤٨).
٦٥) امیر امراء کردستان (ابراهیم باشا الملی ١٨٤٥ ـ ١٩٠٨)، دانانی: أ. د. عبدالفتاح علی البوتانی ـ علی صالح المیرانی، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٦٠ لاپەڕە).
٦٦) دیوانا مەلا محەمەدێ سەیدا، بەهەڤکار: سەید جەلال نزامی، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٨٨ لاپەڕە).
٦٧) داستانی هەیاسی خاس و سوڵتان مەحموود، نووسینی: محەمەد ساڵح سەعید، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٣٢٦ لاپەڕە).
٦٨) کیمیای ژینگە، پیسبوونی ئاووهەوا، پ . د. عەزیز ئەحمەد ئەمین، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٦٠ لاپەڕە).
٦٩) گەشتنامەی پوژولا بۆ کوردستان ساڵی ١٨٣٧، وەرگێڕانی: د. نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٩٨ لاپەڕە).
٧٠) ڕێزمانی کوردی، وەرگێڕانی: د. نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٤٤ لاپەرە).
٧١) بونیاتی زمان لەشیعری هاوچەرخی کوردیدا، نووسینی: د. ئازاد ئەحمەد مەحموود، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩ (٢٥٨ لاپەڕە).
٧٢) الحركة الشيوعية في تقارير مديرية الامن العامة ١٩٥٩ ـ ١٩٦٢، نووسینی: د. عبدالفتاح علی البوتانی، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢٨٨ لاپەڕە).

٧٣) فەرهەنگی سۆفیانەی دیوانی (جزیری و مەحوی)، نووسینی: د. ئیبراهیم ئەحمەد شوان، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ۲۰۱۰، (۳٦۰ لاپەڕەیە).
٧٤) چیرۆکی منداڵان لە ئەدەبی کوردیدا (۱۹۹۱ ـ ۲۰۰٥)، دانانی: ڕازاو ڕەشید صەبری، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ۲۰۱۰، (۲۱۲ لاپەڕە).
٧٥) هەولێر لە سەردەمی ئەتابەگیاندا، نووسینی: پ. د. موحسین موحەممەد حوسێن، عثمان علی قادر کردویە بە کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم — هەولێر، ساڵی ۲۰۱۰، (٤٧٣ لاپەڕە).
٧٦) هەورامان باشتر بناسین، نووسینی: محەمەد ڕەشیدی ئەمینی، چاپخانەی حاجی هاشم — هەولێر، ساڵی ۲۰۱۰، (۹٦ لاپەڕە).
٧٧) فەرهەنگا کانی، نووسینی: محەمەد سالح پێندرۆیی (جگەر سۆز)، چاپخانەی سپیرێز — دهۆك، ساڵی ۲۰۱۰ (٦۳۹ لاپەڕە).
٧٨) وشەنامە، نووسینی: جەمال حبیب الله (بێدار)، چاپخانەی سپیرێز — دهۆك، ساڵی ۲۰۱۰ (۱۱٤٧) لاپەڕە).
٧٩) بیبلیۆگرافیای ئەکادیمیای کوردی، ئامادەکردنی لیژنەی بیبلیۆگرافیای ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی سپیرێز — دهۆك، ساڵی ۲۰۱۰ (٤۰۰) لاپەڕە.
٨۰) ئاسووریيەكانی باشووری کوردستان، نووسینی د. عەبدوڵڵا غەفور، چاپخانەی سپیرێز — دهۆك، ساڵی ۲۰۱۰ (۲۰۸) لاپەڕە.
٨١) جوگرافیای ئابووری نەفت لە کوردستاندا، چاپی سێیەم، نووسینی د. عەبدوڵڵا غەفور، چاپخانەی حاجی هاشم — هەولێر، ساڵی ۲۰۱۰ (۳۰٥) لاپەڕە.
٨٢) فلسفة العشق الإلهي في شعر الجزيري، تأليف محمد امين دوسكي، الطبعة الثانية، مطبعة سپیرێز — دهۆك، سنة ۲۰۱۰ (۱۹٦) صفحة.

٨٣) فەرهەنگی کوردی – فەرەنسی، نووسەر: ئۆگست ژابا، بلاوکەرەوەی زانستی: فێردیناند یۆستی، وەرگێڕانی پێشەکی و دووبارە لەچاپدانەوەی: د.نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠ (٥٠٥) لاپەڕە.
٨٤) فەرهەنگی ئابووری، دانانی: پ.ی.د. سەلاحەددین کاکۆ خۆشناو، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠ (٢٥٦لاپەڕە).
٨٥) الوسائل التعليمية ومعوقاتها في تدريس العلوم، رشيد فندي، مطبعة سپيرێز – دهوك، سنة ٢٠١٠ (١٣٠) صفحة.
٨٦) سایکۆلۆژی زمان
٨٧) الكُرد في مؤلفات المقريزي التاريخية – دراسة تحليلية، الدكتور فرهاد حاجي عبوش، مطبعة سبيريز– دهوك، سنة ٢٠١٠ (٤١٨) صفحة.
٨٨) من معالم الحياة الكردية في سوريا / تأليف ميديا عبدالمجيد محمود، مطبعة سپيرێز – دهوك ٢٠١٠، ٢١٦ صفحة.
٨٩) ئێل و ئویجاخێن کوردا ل کوردستانا ئیرانێ، وەرگێرانا مەسعود گولی، چاپخانا سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ١٤٠ لاپەڕە.
٩٠) سمکوییێ شکاك و شۆڕەشا وی د بەلگەنامەیێن ئیرانیدا، ئامادەکرن و تویژاندن فاخر حەسەن گولی و وەرگێران و پێداچوون نزار ئەیوب گولی، چاپخانا سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ٣٨٤ لاپەرە.
٩١) الفارقي ومنهجة من خلال كتابة تاريخ ميافارقين وآمد، تـأليف سـطظان محمد سعيد كوجر، مطبعة سپيرێز – دهۆك ٢٠١٠، ٣٠٨ صفحة.
٩٢) پەندی کوردی، نووسینی حەمید رەشاش، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠ ، ٣٢٤ لاپەڕە.
٩٣) دو فەرهەنگێن ڤەهاندی نووبار و (مرصاد الأطفال) بەرهەڤکرنا تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ١١٢ لاپەرە.

٩٤) دو ڤـەهینۆکێن کرمـانجی د علمـێ تەجویـدێ دا، بەرهـەڤکرنا تەحـسین ئیـبراهیم دۆسکی، چاپخانەی سپیریز – دهۆك ٢٠١٠، ١٠٠ لاپەرە.

٩٥) لێکولێنـەوەو سـاغکردنەوەی بەشـێك لـە دیـوانی مـوخلیس. د. ئیـبراهیم ئەحمـەد شوان، چاپخانەی سپیریز – دهۆك ٢٠١٠، ٣٢٤ لاپەرە.

٩٦) دیوانا نەفعی، ساخکرن و بەرهـەڤکرن تەحسین ئیبراهیم دۆسکی و مەسعود خالـد گولی، چاپخانا سپیریز/ دهۆك ٢٠١٠، ٢٦٠ لاپەرە.

٩٧) بنیاتی جۆرەکانی ڕووداو لە ڕۆمانی کـوردی باشـووری کوردسـتان، نووسـینی ڕێـزان عوسمان (خاڵە وێوە)، چاپخانەی سپیریز/ دهۆك ٢٠١٠، ٢٧٦ لاپەرە.

٩٨) تورك لە بولگارستان، کورد لە تورکیا، نووسینی، عەزیز نەسین، وەرگێران و ئامـادە کردنی، بەکر شوانی و سیروان ڕەحیم، چاپخانەی حـاجی هاشـم/ هـەولێر ٢٠١٠، ١٤٠ لاپەرە.

٩٩) الدولة الأيوبية وفق نظرية الدولة لابن خلدون، تأليف: د. حكيم عبـدالرحمن البـابيري، مطبعة، حاجي هاشم/ أربيل ٢٠١٠ ، ٣٢٠ صفحة.

١٠٠) فەرهەنگی پزیشکی ، دانانی د. جـەمال ڕەشـید، چـاپخانەی حـاجی هاشـم، هـەولێر ٢٠١٠، بەرگی یەکەم ٨٤٠ لاپەرە.

١٠١) فەرهەنگی پزیشکی ، دانانی د. جەمال ڕەشـید، چـاپخانەی حـاجی هاشـم، هـەولێر ٢٠١٠، بەرگی دووەم ٧٩٦ لاپەرە.

١٠٢) فەرهەنگی پزیشکی ، دانانی د. جەمال ڕەشـید، چـاپخانەی حـاجی هاشـم، هـەولێر ٢٠١٠، بەرگی سێیەم ٦٨٠ لاپەرە.

١٠٣) ڕاسپاردەکانی کۆنفرانـسی بـەرەو ڕێنووسـێکی یـەکگرتووی کـوردی، ئامـادەکردنی: لێژنەی زاراوە لەئەکادیمیای کوردی، هەولێر ساڵی ٢٠١٠، چاپخانەی حـاجی هاشـم – هەولێر، (٦٤) لاپەرە.

١٠٤) رۆژنامەنووسی پرۆفیشناڵ و ئیتیکی رۆژنامەوانی، نووسینی: محەمەد ساڵح پێندرۆیی (جگەرسۆز)، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ٢٠١٠، (١٨٨) لاپەڕە.
١٠٥) رەوتی نوێکردنەوەی شیعری کوردی لە باشووری کوردستان لەساڵانی (١٩٨٠–١٩٩١) دا، نووسینی : د. حوسێن غازی کاك ئەمین گەلاڵەیی، چاپخانەی حاجی هاشم– هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٢٣٥) لاپەڕە.
١٠٦) فەرهەنگی میدیا (کوردی–کوردی)، بەرگی یەکەم، نووسینی: د.ئەورەحمانی حاجی مارف، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٢٨٩) لاپەڕە.